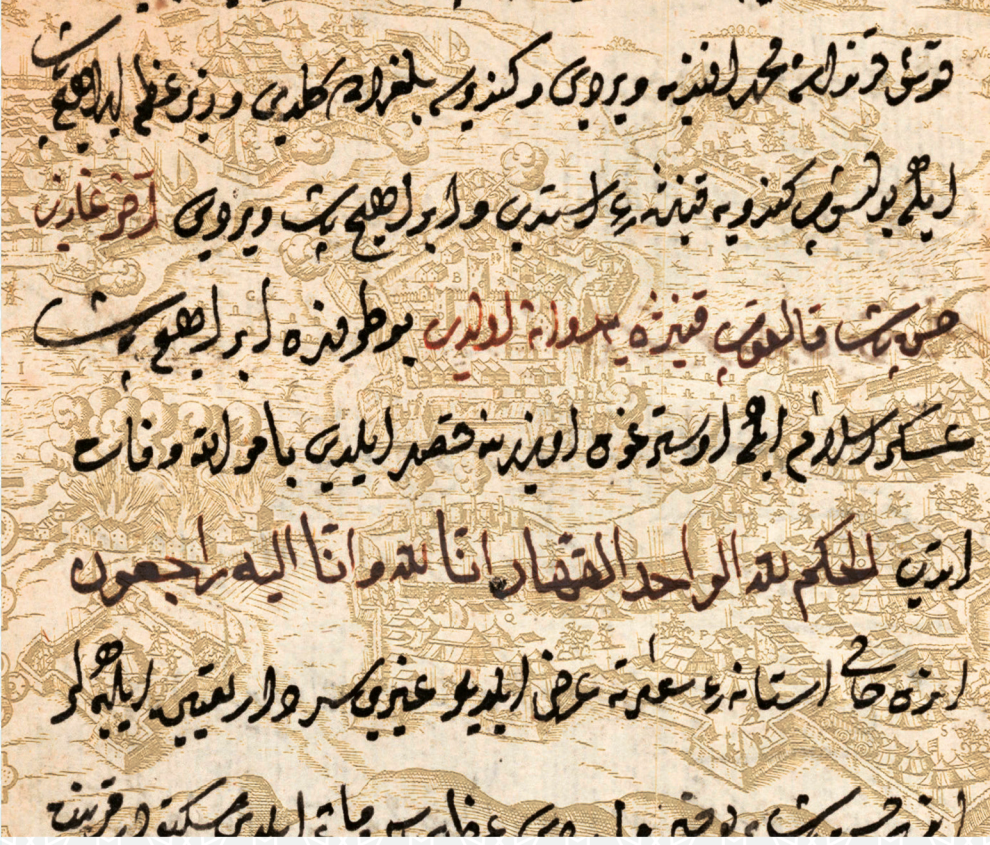

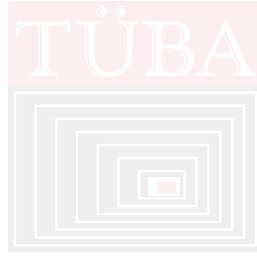

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ

Tiryâkî Hasan Paşa Gazavâtnâmesi ve Bazı Filolojik Notlar

AHMET ŞEFİK ŞENLİK

Tiryâkî Hasan Paşa
Gazavâtnâmesi ve
Bazı Filolojik Notlar

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ
TURKISH ACADEMY OF SCIENCES

www.tuba.gov.tr

**Tiryâkî Hasan Paşa Gazavâtname'si ve
Bazı Filolojik Notlar**

Türk-İslâm Bilim Kültür Mirası Dizisi: 16

Ahmet Şefik Şenlik (Doç. Dr.)

Editör

Miraç Tosun (Yrd. Doç. Dr.)

ISBN: 978-9944-252-93-5

Ankara, 2017

Yayın Sürecinde Emeli Geçenler

M. Sait Türkhan (Yrd. Doç. Dr.)

Mine Bilgili

Tasarım ve Uygulama

Murat Acar

Proje Sorumlusu (TÜBA Başkanı)

Ahmet Cevat Acar (Prof. Dr.)

Proje Yayın Kurulu

Atilla Bir (Prof. Dr.)

Derya Örs (Prof. Dr.)

Erhan Afyoncu (Prof. Dr.)

Hüseyin Gazi Topdemir (Prof. Dr.)

Hüseyin Sarioğlu (Prof. Dr.)

M. Fatih Andı (Prof. Dr., Proje Yürütücüsü)

Muhittin Macit (Prof. Dr.)

Mustafa Çiçekler (Prof. Dr., Proje Yürütücüsü)

Mustafa Kaçar (Prof. Dr.)

Proje Yayın Koordinatörleri ve Danışmanları

H. Ahmet Arslantürk (Doç. Dr.)

Cahid Şenel (Yrd. Doç. Dr.)

Proje İdari İşler Sorumlusu

Duygu Erol

Baskı

Ses Reklam Paz. Turizm San. ve Tic. Ltd. Şti.

Mebusevleri Ayten Sk. 28/7 Çankaya - ANKARA

© Türkiye Bilimler Akademisi 2017

Bu kitabın tüm yayın hakları saklıdır.

Yayıncının izni olmadan hiçbir şekilde çoğaltılamaz.

Kullanılan görsellerin yayın izinleri ile ilgili
maddi-manevi sorumluluklar eseri hazırlayanlara aittir.

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ

Piyade Sokak - No: 27 Çankaya - ANKARA

bilimklasikleri@tuba.gov.tr

0 312 442 29 03

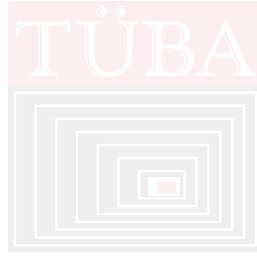
www.tuba.gov.tr

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ
TURKISH ACADEMY OF SCIENCES

www.tuba.gov.tr

Tiryâkî Hasan Paşa
Gazavâtnâmesi ve
Bazı Filolojik Notlar

Ahmet Şefik Şenlik

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ
TURKISH ACADEMY OF SCIENCES

www.tuba.gov.tr

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ

Büyük gelecekle, büyük geçmişlerin bilgi ve birikimi üzerine inşa edilir.

Türkiye, ihtişamlı bir medeniyetin ve zengin bir tarihin meydana getirmiş olduğı büyük bir birikimin varisidir. Kökleri bilime, bilgiye, hikmete ve irfana dayanan bu birikim, ülkemizin geleceğinin inşası gayretlerinde de en önemli referansımız olmalıdır. Bu büyük birikimden yararlanmadığımız takdirde, geçmişimizi “müzelik bir emtia”ya dönüştürürüz, sağlıklı bir gelecek inşa edemeyiz.

Zira tarih, sadece geçmişte olup biten değil, aynı zamanda bugüne kalan, yarına da aktarılacak olandır. Milletler tarihte yalnızca geçmişlerini değil, geleceklerini de ararlar. Geçmişiyile barışamayan, tarihini yorumlayamayan, ecdadına yabancılaşan milletler, sağlıklı bir gelecek inşa edemezler.

Çağımıza ve geleceğ yapacağımız etki bakımından, sahip olduğumuz zengin mirası yeniden ve daha güçlü biçimde harekete geçirmemiz gerekiyor. Türkiye Bilimler Akademisi tarafından yürütölen “Türk-İslâm Bilim ve Kültür Mirası Projesi”ni, işte bu amaca yönelik bir çalışma olarak değerlendiriyorum.

Proje kapsamında, sosyal bilimler, İslâmî ilimler, Türkiyat, sağlık ve tabiat bilimleri ve teknik bilimler alanlarında hazırlanan eserlerin, bilim ve kültür hayatımıza kazandırılmasını takdirle karşılıyorum.

Bu vesileyle, eserlerin müelliflerini rahmet ve şükranla yâd ediyor, projenin hayata geçirilmesinde görev alan bilim adamlarımız ile TÜBA mensuplarını kutlıyorum.

Recep Tayyip Erdoğan

T.C. Cumhurbaşkanı

Takdim

Toplumların gelişme ve kalkınmasında bilimsel ve teknolojik çalışmalar, belirleyici bir role sahip bulunmaktadır. Yeni bilim ve teknoloji yatırımlarının gerçekleştirilmesi yanında sahip olunan bilimsel ve kültürel birikim ve mirastan yararlanılması, bunun için de söz konusu mirasın gün ışığına çıkarılması büyük önem taşımaktadır.

Mensubu olduğumuz Türk-İslâm medeniyetinin insanlığın bilimsel, teknik ve kültürel birikim ve gelişimine önemli katkıları bulunmaktadır. Bununla birlikte, medeniyetimizin bilim ve kültür tarihindeki önemli başarıları ve katkılarının, egemen Batı merkezli bakış açısının da etkisiyle, yeterince görünür ve bilinir olmadığı bir gerçektir. Bu durum, tarihimizle övünmenin ötesinde hepimize bu zengin mirasın değerlendirilmesi konusunda yeni görevler yüklemektedir.

Türk-İslâm medeniyetine ait eserlerin gün ışığına çıkarılarak bilim ve kültür dünyası ile gelecek kuşakların istifadesine sunulması; bilim, ar-ge ve yenilikçilik konusundaki amaçlarımızın gerçekleştirilmesi için gerekli birikim, özgüven ve motivasyona değerli katkılar sağlamayı içeren önemli bir millî görevin yerine getirilmesini ifade etmektedir. Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) tarafından başlatılan “Türk-İslâm Bilim Kültür Mirası Projesi”, bu konuda atılmış önemli bir adımı oluşturmaktadır.

Matematik, astronomi, tarih, coğrafya, edebiyat, felsefe gibi alanlardan seçilmiş birçok ünlü İslâm âlimi/düşünürü/yazarı tarafından hazırlanan eserleri bilim ve kültür dünyasına kazandırmayı amaçlayan bu proje, Türk-İslâm medeniyetinin bilim ve kültür literatürüne katkısını daha görünür ve yararlanılır hale getirecektir.

TÜBA mensuplarını bu değerli proje için tebrik ediyorum. Eserlerin yazarlarını hayırla yâd ediyor, eserlerin hazırlanması ve yayımlanmasına katkı sağlayan herkese teşekkür ediyorum. Projenin bilim ve kültür hayatımıza yararlı olmasını temenni ediyorum.

Dr. Faruk Özlü

T.C. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanı

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ
TURKISH ACADEMY OF SCIENCES

www.tuba.gov.tr

Sunuş

Günümüzde bilim ve yenilikçilik, ulusal kalkınma ile uluslararası rekabette görelî üstünlük sağlamada belirleyici stratejik faktörler haline gelmiştir. Toplumların bilim ve yenilikçilik performansı açısından, toplumda bilimin, bilimsel düşünce ve yaklaşımların önemsenmesi, teşvik edilmesi ve yaygınlaştırılması ile gençlerin bilim ve araştırma alanına yönlendirilmesi, özel bir öneme sahiptir. Bu hususlar, dünyadaki muadilleri gibi Türkiye Bilimler Akademisi (TÜBA) bakımından da öncelikli amaç ve görevler arasında yer alır.

Bilim ve yenilikçilik performansı, güncel imkan ve kaynaklar yanında tarihsel birikim ve mirasın değerlendirilmesini de gerektirir. Millet olarak, önemli bir bölümü gün ışığına çıkarılmayı ve değerlendirilmeyi bekleyen zengin bir bilim ve kültür mirasına sahip bulunuyoruz. Bu mirasın daha görünür ve yararlanılır kılınması, bugünkü ve gelecekteki performansımız ve ulusal hedeflerimize ulaşmamız açısından büyük önem taşımaktadır.

Tarihsel birikim ve mirasın ortaya çıkarılması ve değerlendirilmesi, diğer yararları yanında, başarılı bir performans için gerekli özgüven ve motivasyona yapacağı katkı bakımından da büyük önem taşır. Uluslararası yarışta son iki yüzyıldır ve günümüzdeki görelî konumumuz ile geleceğe yönelik yüksek amaçlarımız dikkate alındığında, bireysel ve toplumsal düzeyde sağlıklı bir benlik/kimlik ve özgüven inşası ile güçlü bir motivasyon ikliminin oluşturulmasına gerek olduğu ve bu konuda her Türk vatandaşı

ve kurumunun katkı ve destek sağlamasının ulusal bir görev olduğu açıktır.

TÜBA Türk-İslâm Bilim Kültür Mirası Projesi, Akademimiz tarafından bu düşünceler doğrultusunda, Kalkınma Bakanlığı'nın mali desteğiyle 2014 yılında başlatılmıştır. Proje ile, Türk-İslâm medeniyeti havzasında, fen, mühendislik, Türkiyat, sosyal bilimler, dinî ilimler gibi alanlarda eski-farklı Türk lehçeleri ile diğer dillerde üretilmiş, uzman bilim insanlarımızca seçilen 100 eserin, imkân ve ihtiyaca göre transliterasyonu, tıpkıbasımı ve/veya tercümesi yapılarak yayımlanması yoluyla bilim ve kültür âleminin ve gelecek kuşakların istifadesine sunulması hedeflenmiştir.

TÜBA Türk-İslâm Bilim Kültür Mirası Projesi, çok sayıda paydaşın doğrudan ve dolaylı katkı ve desteklerinin eseridir.

Öncelikle, bilime ve projeye verdikleri çok değerli destek için Sayın Cumhurbaşkanımız Recep Tayyip Erdoğan'a kalbî şükranlarımızı arz ediyorum.

Bugüne kıyasla oldukça kısıtlı koşullarda bu eserleri kaleme alan bilim ve kültür tarihimizin kahramanlarını rahmet ve şükranla yad ediyorum. Bu eserlerin çoğaltılması, saklanması ve bugüne ulaşmasında rol alan isimsiz kahramanları da saygıyla anıyorum. Eserlerin transliterasyonu, tıpkıbasımı ve/veya tercümesi ve tahlilini yaparak günümüzün ve geleceğin okuyucu ve araştırmacılarına ulaşmasını sağlayan bilim insanlarımıza müteşekkirimiz. Yayına hazırlık ve basım sürecinde rol alan üyelerimiz, bilim insanlarımız ve çalışanlarımız ile projeye katkı sağlayan tüm paydaşlarımıza da teşekkür ediyorum.

TÜBA Türk-İslâm Bilim Kültür Mirası Projesi'nde yayımlanan eserlerin medeniyet ihyası/inşası süreci ile milletimizin bilim alanında ve topyekün gelişimi bakımından yararlı olmasını diliyorum.

Prof. Dr. Ahmet Cevat Acar

TÜBA Başkanı

İçindekiler

Takdimler ve Sunuş

Önsöz	15
Giriş	19
Gazavâtname Türü	22
Hikâyenin Kısa Özeti	23
Tiryaki Hasan Paşa	24
Müellif ve Telif Tarihi	25
Yazma ve Müstensih	26
Diğer Nüshalar	28
Çevriyazıda ve Metni Günümüz Türkçesine Aktarmada Yöntem	28
Dil, İmla ve Üslup	30
'Batılı' Kelimeler Üzerine Filolojik Notlar	35
Filolojik Notlar İçin Dizin	111
Kaynaklar	115
Metin ve Tıpkıbasım	129

*Namık Kemal'in Kanije adlı eserinin 1311 (1895-96) tarihinde yayımlanan
üçüncü baskısında yer alan temsili Tiryaki Hasan Paşa resmi.
Resmi çevreleyen yazı Alman imlasıyla yazılmıştır.*

Önsöz

2008-2011 yılları arasında Slovakya'nın başkenti Bratislava'da, Comenius Üniversitesine bağlı Felsefe Fakültesinde çalıştığım dönemde üniversite kütüphanesinde birtakım araştırmalar yapmıştım. Söz konusu kütüphanede Türkçe, Arapça ve Farsça yazmalardan müteşekkil *Başagić Koleksiyonu* isimli bir bölüm bulunmaktadır. Bu incelemede kullanılan yazma eser de işte bu koleksiyonda kayıtlıdır.

Yazma, Türk edebiyatında çok revaçta olan bir hikâyeyi konu edinmektedir. Bu hikâye şimdiye kadar birçok çalışmada muhtelif tür ve suretlerde işlenmiştir. Bununla birlikte mevcut neşriyat içerisinde ne bir faksimileye ne de devrin dilini aksettirebilecek bir çevriyazıya rastlayabildim. Yayımlanan çalışmalar genellikle ya tarihî roman türünde ya da çoğu Namık Kemal'in *Kanije*'sinden olmak üzere, Latin harflerine aktarmalar veya sadeleştirmeler şeklinde idi. Birtakım yanlış yorumlanmış kelimeler elbirliği yapılmışçasına hemen hepsinde aynıydı. Yakın zamanlarda yayımlanmış bazı çalışmaların, çok bilindik bir yer adı olan Sigetvar'ın (Zigetvar) "Sektuar" olarak okunmasından tutun da aynı yer adı için "Pornovar, Purnuvar, Purnuar, Brandvar, Birnevar, Brandour, Berdvar" gibi hiçbirisi doğru olmayan, farklı farklı yakıştırma karşılıklarının verilmesine kadar, birçok hatalarla dolu olduğunu gördüm. Bu tür hatalar sanki yayın sayısı arttıkça azalmak yerine çoğalmaktaydı. Düşününce, mezkûr yayınları

okumuş olan bir araştırmacının ya da bölgede turistik amaçlarla bulunan herhangi bir şahsın, okuduklarından yola çıkarak gezip görmek için, merakla “Pornovar” isimli bir yer araması durumunda yolunun maazallah nereye çıkacağını kestirmek zordu.

İşte bu sebeplerle hem yanlış okunmuş kelimeleri düzeltmek hem devrin dilini olabildiğince doğru aksettirmek hem de yazmalar üzerinde alıştırma yapmak isteyen genç araştırmacılara yol gösterebilmek maksadıyla bu çalışmayı yapmaya karar verdim. Öncelikle üniversitelerin Türk Dili ve Edebiyatı ile Tarih Bölümü öğrencileri olmak üzere paleografik melekelerini geliştirmek isteyenlerin yararlanabilmesi için çalışmaya orijinal metnin tıpkıbasımını da koymayı uygun buldum. Ayrıca bu sayede Türkiye’de bulunmayan bir nüsha da ilgililerin emrine amade olmuş oldu.

Metnin genel okuyucu kitlesi için anlaşılamayan kısımları olabileceği düşüncesiyle çalışmama çevriyazıyla yan yana yer almasını arzu ettiğim bir ‘Günümüz Türkçesiyle Söyleyiş’ kısmı dâhil etmiştim. Baskı aşamasında hazır olan bu bölüm, TÜBA’nın genel yayın ilkesi olarak metin sadeleştirmelerini uygun görmemesi münasebetiyle çıkarıldı. Eksikliği gidermek üzere bir lügatçe hazırlanabilirdi. Fakat anlaşılma zorluğu sadece leksikal unsurlara bağlı olmayıp sentaks farklılığı sebebiyle de hasil olacağından bundan vazgeçtim. Lakin bu eksikliği bir şekilde gidermek gerekiyordu. Bu münasebetle arzu eden okuyucunun söz konusu bölümü ücretsiz olarak temin edebilmesi için bir imkân sunmaya karar verdim. Bu bölüm, internet üzerinden *medeniyet.academia.edu/ahmetsefiksenlik* adresinden indirilebilir ya da *tiryakihasanpa-sa2017@gmail.com* adresi üzerinden e-posta yoluyla şahsımdan bizzat talep edilebilir.

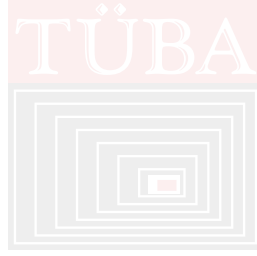
Çalışmanın çeşitli safhalarında yardımlarını gördüğüm sevgili arkadaşlarım, güzide meslektaşlarım E. Vereş, B. A. Tüccar, Ö. Dişçi ve M. Savan’a, ilgili yazmayı benim için CD halinde hazırlayan Comenius Üniversitesi kütüphane yetkililerine teşekkürü borç bilirim. Fikir aşamasından ciltlenmiş bir kitap olarak ortaya çıkmasına kadar, incelemede emeği geçen ve isimlerini teker teker sayamacağım nezih insanlara müteşekkirim. Edisyon ve baskı aşamasındaki yardımlarını minnetle anacağım TÜBA

Proje Yayın Koordinatörü ve Danışmanı Doç. Dr. H. Ahmet Arslantürk'e, çalışmamı neşre uygun gören Proje Yayın Kurulu Üyeleri ile Proje Sorumlusu ve TÜBA Başkanı Prof. Dr. Ahmet Cevat Acar'a ayrı ayrı teşekkür ederim.

Güzel şeylere vesile olması ümidiyle...

Ahmet Şefik Şenlik

2017 - Beşiktaş

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ
TURKISH ACADEMY OF SCIENCES

www.tuba.gov.tr

Giriş

Bu çalışma, 17. yüzyıl sade nesri için bir örnek teşkil eden Tiryaki Hasan Paşa Gazavât-nâmesi'nin 'kismî tenkitli çevriyazı' neşrini, hikâyenin günümüz Türkçesiyle ifade edilmesini¹ ve metinde geçen 'Batlı' kelimeler üzerine bazı filolojik değerlendirmeleri ihtiva eden bir incelemedir. Çalışmaya, Bratislava Comenius Üniversitesi Kütüphanesinde bulunan yazmanın tıpkıbasımı da dâhil edilmiştir.

Tiryaki Hasan Paşa'nın 1601 tarihli Kanije müdafaası ve zaferi, devrinde büyük bir coşku yaratmış, takdirle karşılanmıştır. Bu takdir, hadiselerin kâğıda aktarılması suretiyle hem devrinde hem de sonraki yüzyıllarda kendisine zemin bulmuş ve yaşatılmaya çalışılmıştır. Üzerinde çalışılan yazma, içinde geçen bazı ifadelerden anlaşıldığına göre cereyan eden hadiselerle bizatihi tanık olan fakat ismini zikretmeyen bir müellif tarafından kaleme alınmıştır. Eser 17. ilâ 19. yüzyıllar arasında bu anonim kaynaktan faydalanılmak suretiyle defalarca istinsah edilmiştir; nüshalara aşağıda tekrar değinilecektir. Anonim versiyonun dışında müstakil bir konu olarak aynı hikâyeyi işleyen, 17. yüzyılda telif edilmiş ve müellifleri bilinen başka bazı eserlerin de mevcut olduğu ifade edilmiştir. Buraya dâhil edilmek üzere Levend, İyânî [Ayânî] Ca'fer Bey'in (ö. takriben 1611 sonrası) *Cihâd-nâme-i Hasan Paşa*, Fâ'îzi'nin *Hasenât-ı Hasan*, Hasan Beyzâde Ahmed'in (ö. 1636-37) *Kanije Fetih-nâmesi* ve Ahmed b. 'Osman bin Şânî'nin *Menâkıb-ı Tiryâkî Hasan Paşa* adlı eserlerinden bahsediyor (bkz. Levend 1956: 100-102; krş. Çabuk 1978: 7-11, Dávid 2001: 308).

.....

1 Burada bahsedilen ve ileride birkaç yerde bahsi geçecek olan 'günümüz Türkçesiyle söyleyiş, ifade ediliş' kısmı elinizdeki bu kitapta maalesef mevcut değildir. Arzu edildiği takdirde ücretsiz olarak temin edilebilecek bu bölüm hakkında önsözde bilgi verilmiştir.

Hikâyeye, gazâyı müstakil bir konu olarak işleyen eserler dışında, 17. yüzyılda telif edilmiş tarih kitaplarında da yer verilmiştir. Bu eserlerde Kanije muhasarasını ele alış, farklı ağırlık ve yoğunlukta görülür. Meselâ Tarihçi İbrahim-i Peçevî (1574-1649) kuşatmaya nisbeten özetle değinirken (1283: II/232-242) Naîmâ (1655-1716) hadiseleri 1704'te tamamladığı eserinde oldukça tafsilatlı ve teferruath bir şekilde anlatır (1281: 241-293; İpşirli neşrinde 2014: 166-206). Bunun dışında Kâtip Çelebi (ö. 1657) (Fezleke), Topçular Kâtibi Abdülkadir Efendi (ö. takriben 1644) gibi müverrihleri de buraya dâhil etmek gerekir. Bilahare 17. yüzyıl kaynaklarından yararlanan bir kısım 18. ve 19. yüzyıl tarihçileri de Kanije muhasarasından bahsetmişlerdir.

19. yüzyıla gelindiğinde Namık Kemal'in (1840-1888) özellikle Fâizî'nin² günümüzde bilinen mevcut bir nüshası olmayan *Hasenât-ı Hasan* adlı metninden ve *Naîmâ Tarihî*'nden istifade etmek ve bunların dilini sadeleştirmek suretiyle 1290 (1874-75) yılında Ahmed Nâfiz müstearıyla hadiseleri romanlaştırarak neşretmesi üzerine hikâyeye revaç daha da artar. İlk baskının önsözünde Namık Kemal kaynaklara ve eserin yazılma sebebine dair hususları şöyle dile getirmektedir: “Risâle derûnunda Fâizî'nin kitabından –ki ünvânı *Hasenât-ı Hasan*'dır– birçok şeyler naklolunuyor; fakat risâle o zamanların tavrınca *Veysîler* ve *Nergisîler* gibi fevka'l-gâye muğlak yazıldığından ve bizim bu gibi risâlelerden asıl maksûdumuz asâkir-i şâhâne neferâtına Osmanlı askerliğinin birtakım sevâbık-ı fâhiresini yâd ve ihtâr ile gayret ve hamîyyet-i müsellemelerinin tezâyüdüne âcizâne bir hizmet olduğundan -müellif-i merhûmun rûhundan taleb-i afv-ederek- ekser-i ibârâtını lisânımızın şimdiki şîvesine nakleyledik. Sene 1290 *Magosa*.” Bu kitap daha sonra, bu defa Kemal ismiyle ikinci kez 1303'te (1887-88) ve Namık Kemal'in ölümünden sonra üçüncü kez 1311'de (1895-96) basılır³. Eser, Osmanlı harfleriyle dördüncü ve son kez 1335 (1919) yılında Süleyman Nazif, Cenab Şehabeddin, İsmail Hakkı, Mahmut Kemal ve Osman Kemal'den oluşan bir “hey'et-i mahsûsa” tarafından bazı izahat ve dipnotlarla tekrar neşredilir. Bu son neşrin mukaddimesindeki hey'et-i mahsûsaya ait şu başlangıç cümleleri dikkat çekicidir: “Harbiyye Nezâreti vatanın serhadlerini

•••••

2 Namık Kemal eserinde sadece bir Fâizî ismi zikretmekte iken ölümünden sonra eserini notlandırarak neşreden “hey'et-i mahsûsa”, bu kişinin Kâfzâde Fâizî olduğunu belirtmiştir (1335: 161). Babinger de bu hususta aynı görüştedir (1992: 171-173). Lakin Namık Kemal'in zikrettiği Fâizî'nin doğum tarihi itibarıyla Kâfzâde Fâizî olması ihtimali pek zayıftır. *Hasenât-ı Hasan* ve Kâfzâde Fâizî hakkında bilgi için bkz. Levend 1956: 101, Babinger 1992: 171-173, Küçük 2001: 162-163.

3 Osmanlı döneminde eser, Dâvid'in iddia ettiği gibi üç değil, dört kez basılmıştır. Yazar, 1311'de neşrolunan üçüncü baskıyı atlamıştır (2001: 308).

muhâfaza ederken Ma'ârif Nezâreti de kalem-rev irfânını tevsî'e teşebbüs etti /.../ Türkler en medenî milletleri bile sarsan bir bâdire esnâsında mevcûdiyet-i milliyyelerini hem kılıç hem de kalemle müdâfa'a ediyorlar." Bu ve Namık Kemal'in ilk baskı önsözünde dile getirdiği cümleler, bu eserle hem maddi hem de manevi tükenmişlikle malûl bir topluluğa yeniden mücadele azmi kazandırmak ya da var olanı kuvvetlendirmek gayesi güdüldüğünü göstermektedir. Uzun yıllar süren harpler ve hezimetler sonrasında milletin kırılan cesaretini takviye etmek, çöküntüye uğramış maneviyatını tekrar onarmak için bu tür neşriyatın devreye sokulmak istendiği aşikârdır. Eserin bir bakıma propaganda metni işlevi görmek üzere hazırlandığı da söylenebilir ('propaganda metinleri olarak gazavât-nâmeler' hususuna dair bkz. Şenlik 2013).

Cumhuriyet'in ilanından ve Harf Devrimi'nden sonra da Kanije Zaferi Türk neşriyatının sıkça konusu oldu. Çalışmalardan bazıları son 5-10 yıl içinde yayımlanmıştır. Latin harfli neşriyatta kimi tarih, kimi Namık Kemal'in *Kanije*'sinin Latin harflerine aktarımı, kimi bunun sadeleştirilmesi, kimi roman, kimi manzume derken aynı hikâyeyi ele alan bir düzineden fazla yayın bulabiliriz: Ahmet Refik 1931, Us 1941, Banoğlu 1943, Savaşkurt 1945, Baysun 1950, Uluçay 1957, Çabuk 1978, Ersever 1986, Genelkurmay 1986, Aydın (Sebil Yayınları) 1993, Kukul 1997, Atak 2000, Erkan 2010, Kırıl 2010, Sevim 2010, Köseoğlu 2013, Niyazi 2015. Bunlar sadece konuyu müstakil olarak ele alan yayınlardır. Tabii bunların dışında konuyu ihtiva eden yayınlar da vardır: Danişmend 1975, Ka[h]raman & Çevik & Onuk 2000, Uzunçarşılı 2011, İpşirli 2014 gibi.

Konunun, başrollerini Cüneyt Arkın ve Melike Zobu'nun paylaştığı, yönetmenliğini Yılmaz Atadeniz'in yaptığı "Kanije Kalesi" adlı bir filmle 1982 yılında beyaz perdeye aktarılmış olduğunu da belirtelim. Filmin senaristi Turgut Özakman'dır.

Bu kadar revaçta olan bu anonim eserin orijinal diliyle aktarıldığı bir çalışma ve tıpkıbasım yayını hiç olmamıştır. Diğer taraftan hikâye bu kadar işlenmesine rağmen yeni yayınların bir kısmı hâlâ okuma hatalarıyla doludur. İşte bu hususlar bizi böyle bir çalışma yapmaya sevk etti.

Buraya, incelememiz tamamlandıktan sonra yayımlanan, editörümüzün ikazıyla farkına vardığımız başka bir çalışmayı da eklememiz gerekiyor. Yukarıda bahsetmiş olduğumuz Ca'fer Ayânî/Iyânî'nin telif ettiği Cihâd-nâme-i Hasan Paşa, 2015 yılında Ünlü tarafından neşredilmiştir. Çalışma, "nâ-tevân" (s. 132) (> nâ-tüvân), "şîr-i tevânâ" (s. 133) (> şîr-i tûvânâ), "kişver-keşânûn" (s. 146)

(> kişver-küşānu), “zinde-i ümerā” (s. 146) (> zübde-i ümerā) gibi birtakım okuma hatalarını havi olmakla ve yer adlarını doğru yorumlama hususunda bir yenilik getirmeyip geleneksel yöntemi takip etmekle birlikte, belli bir gayretin mahsulüdür ve bazı önemli noktalara temas etmektedir. Ünlü, Levend’in (1956; aynı şekilde Çabuk 1978, Dávid 2001) yukarıda aktarmış olduğumuz görüşüne muhalif olarak, “Ahmed b. Osman b. Sâni ve Ahmed Hasan Bey”in⁴ farklı birer telif eser ortaya koymadıklarını, adı geçen bu iki şahsın kendilerine isnat edilen eserlerin yalnızca müstensihleri olduklarını, söz konusu yazmaların da aslında anonim gazavatnamenin birer nüshası olduğunu tesbit etmiş ve bunu defaatle ifade etmiş (2015: 21, 23 ve 24).

Şu halde ulaşılabilen metinler arasında -Hasenât-ı Hasan da bulunamadığına göre- müstakil eser olarak şimdilik sadece iki farklı versiyon vardır: Birisi bizim anonim metnimizdir, diğeri de Ünlü’nün neşrettiği Cihâd-nâme’dir.

Cafer Ayânî’nin ‘Cihâd-nâme’si çerçeve ve üslup bakımından bizim inceleme-mize temel teşkil eden anonim metinden farklıdır. Anonim versiyonun sade anlatımının aksine, Cihâd-nâme nisbeten tekellüflü bir ifade üslubunu tercih etmiştir (geniş bilgi için bkz. Ünlü 2015).

Gazavâtnâme Tüürü

‘Gazavâtnâme’ Arapça ‘gazavât/ğazevât’ ve Farsça ‘nâme’ kelimelerinden müteşekkil bir birleşik isimdir. ‘Gazavât’ Arapçada çokluk şeklinde bir kelimedir. Bunun tekili, Erkan’ın iddia ettiği gibi “gaza” değil, ‘gazve’dir (1996: 439). Kelime, Arapça <غزو> sülâsî mücerredinden türetilmiştir. Mütercim Asım, bu kök için “bir nesneyi irâde ve taleb eylemek; kasd eylemek; düşmanla cenk ve kıtâl eylemeye gitmek” anlamlarını vermiştir (1225: III/888). Wehr aynı kök için “savaş, ganimet ve hücum amaçlı sefere çıkmak; baskın yapmak; saldırmak; fethetmek” “e[ine]-n Kriegs-, Beutezug, Überfall unternehmen; überfallen, einfallen, einbrechen; erobern” manalarını da kaydetmiştir (1977: 602). Farsça ‘nâme’ kelimesi ise ‘yazı, mektup, kitap, kitapçık, risale’ anlamlarına gelir. İstilahî manada gazavâtnâme, kısaca ‘gayrimüslim düşmana karşı

• • • • •

4 Ünlü’nün iddiasının (S. 21 ve 23) aksine, Levend’de Kanije müdafaası ile ilgili *Ahmed Hasan Bey* isimli bir müellifin/müstensihinin ismi geçmemektedir. Levend’de geçen isim, “Hasan Beyzade Ahmed”dir (1957: 101). Ünlü, muhtemelen bu ikinci ismi yazmayı murat etmiştir. Fakat daha sonra müellif olarak tekrar bir *Hasan Beyzade Ahmed*’den ve onun ulaşılamamış eseri *Kanije Fetihnâmesi*’nden bahisle çelişkili bir durum ortaya koymuştur (S. 31 ve 41).

yürütülen sefer, savaş, muharebe, cenk ve/veya hücum tasvirlerini ihtiva eden yazılı eser' karşılığını vermek yerinde olur.

Gazavâtnâme, bir edebî türdür. Burada incelenen eser, her ne kadar *tārîh-i tîr hasan paşa* başlığını taşıyor da olsa Gazavâtnâme türüne güzel bir örnektir. Gazavâtnâmelerde gazalar, muharebeler, hücumlar, çatışmalar, fetihler, kahramanların başlarından geçen hadiseler, kahramanlık hikâyeleri -çoğu zaman destansı bir üslupla- etraflı bir şekilde anlatılır. Bazılarında bir sultan, vezir ya da bir kumandan ön planda bulunur; bazılarında ise anlatının odak noktasına belli bir kalenin, şehrin ya da bölgenin müdafaası, muhasarası, fethi; muharebeler, hücumlar gibi hadiseler konur; yani kısaca kimisi kişi, kimisi ise hâdis merkezlidir. İslami coğrafya içerisinde bu türden eserler ilkin Arap edebiyatında ortaya çıkmıştır. Bunlara Arapçada, yine yukarıda zikrettiğimiz kökten türetilmiş bir kelimeyle, *el-mağâzî* adı verilmiştir. Türün ilk numunesinin miladi 9. yüzyılın ilk çeyreğinde vefat eden *El-Wâkıdî* tarafından telif edildiği kabul edilir (bkz. mesela Hinds 1986: 1161). Hem nesir hem de nazım yoluyla kaleme alınabilen bu edebî tür, Osmanlı Türkçesinde 'gazavâtnâme' adıyla ilkin 15. yüzyılda görülmeye başlamıştır. Gazavâtnâme türü ve Osmanlı gazavâtnâmeleri hakkında geniş bilgi için, etraflıca bir çalışma ortaya koyan Levent'e müracaat edilebilir (1956).

Gazavâtnâmeler edebî eser olarak Osmanlı döneminde oldukça revaçta görünmektedirler. Topluluk karşısında okunan/anlatılan menâkıbnâmeler gibi gazavâtnâmelerin bir kısmı da orta ve alt katmandan oluşan -kısmen okuma yazma bilmeyen- halka hitap etmektedirler. Bu tür eserlerin, hitap ettiği topluluğa coşku verici, cesaretlendirici, tesanüdü artırıcı bir yönü vardır. Bu sebeple birer propaganda metni olarak da değerlendirilebilirler (Şenlik 2013).

Hikâyenin Kısa Özeti

Macaristan'ın batısında, Habsburg Hanedanı'nın kontrolü altındaki bir bölgede bulunan Kanije Kalesi, 1601 yılında Türkler tarafından henüz fethedilmiştir. Kaleye kumandan olarak Tiryaki Hasan Paşa tayin olunur. Kalde asker, cephane ve erzak sınırlı miktardadır. Habsburg cephesinden Arşidük Ferdinand kaleyi tekrar almak üzere harekete geçer. Muazzam bir orduyla 1601'in sonbaharında kaleyi kuşatır. Tiryaki Hasan Paşa ve askerleri imkânsızlıklarla pençeleşmektedirler. Muhtelif taktiklerle kaleyi müdafa ederler. Bir müddet sonra Ferdinand'ın muazzam ordusuna, başkumandan Matthi-

as'ın idare ettiği üstün imkânlarla sahip başka bir ordu daha katılır; iki ordu birleşir. Böylece Kanije müdafileri için iş daha da zor bir hale gelir. Düşman türlü manevralarla taarruz eder. Tiryaki Hasan Paşa, muhtelif milletlerden müteşekkil bir Avrupa ordusu niteliğinde olan, asker miktarı, silah, teçhizat ve teknik imkânlar itibarıyla katbekat üstün bulunan düşmana karşı, kaleyi bir avuç asker ve teknik imkânsızlıklarla müdafaa etmek durumundadır. Bu sadece bilek gücüyle üstesinden gelinebilecek bir iş değildir. Hasan Paşa'nın stratejik dehası ve savaş taktikleri neticesinde yaklaşık üç ay süren kuşatma kırılır ve düşman hezimete uğratılır. Döneminde büyük yankı uyandıran bu harikulade netice üzerine, Sultan III. Mehmet tarafından Tiryaki Hasan Paşa'ya vezaret rütbesi verilir. “Sûret-i hatt-ı hümayûn” Naîmâ Tarihi'nde mevcuttur (bkz. İpşirli 2014: 204).

Tiryaki Hasan Paşa

Sicill-i Osmânî'de “Tiryâkî” ve “Tirü” lakaplarıyla anılan Hasan Paşa hakkında, sadeleştirerek aktardığımız şu bilgilere yer veriliyor (Mehmed Süreyya 1311: II/129-130):

“Enderûn-ı Hümayûn'dan feyz almıştır. Sultan Üçüncü Murad Han'ın tahta çıkışında onun rikâbdarlığı (ata binerken yardımcı olma) görevini üstlenmişti. Enderun'dan gönderildikten sonra yirmi sene kadar Sigetvar Beyi ve sonra Beylerbeyi görevlerini ifa etti. Eflak muharebesinde yalnız başına kaldığında geri çekilmeyip savaşmaya devam etti. Bunun üzerine ağası kemerinden tutup onu zorla muharebe alanından çıkardı. 1003'te (1594-95) Bosna, daha sonra Kanije Beylerbeyi ve 1006'da (1597-98) ikinci defa olarak Bosna Beylerbeyi oldu. 1007'de (1598-99) Semendire Beyi Mehmet Bey'le beraber savaşta yaralandılar ve Kanije'ye gönderildiler. Orada (muhasarada) mahsur kaldı. Harp hileleriyle düşmanı perişan etmesi üzerine dördüncü vezir rütbesi verildi [Kanije kuşatmasını yarıp zafere ulaşması üzerine]. 1010'da (1601-02) ikinci defa olmak üzere Bosna, 1011'de (1602-03) Budin Valisi oldu. Sonra azledildi. 1014 yılının Recep ayında (1605) Rumeli, 1016'da (1607) dördüncü defa Bosna ve aynı yılın Zilkadesi'nde (1608) ikinci defa Rumeli Valisi oldu. O sene Celâli Canpolat'a karşı yapılan muharebede kumandan oldu ve yararlıklar gösterdi. 1017'de (1608-09) ikinci defa Budin Valisi oldu. 1019'da (1610-11) vezirlikle birlikte emekli olduysa da 1020'de (1611-12) ikinci defa Budin Valisi olarak tayin edildi. O sene sonunda orada (Budin'de) ahirete göçtü (1612). Vatanperver, doğru, zeki, sadık, iyi bir stratejist ve köse bir kişi idi.”

Hasan Paşa'nın doğum yeri, yılı ve hayatının ilk safhalarına dair bilgi yoktur. Sicill-i Osmani'de zikredilenlerin dışında, Devlet-i Aliyye'nin hizmetinde ülke topraklarının daha birçok muhtelif bölgesinde, çeşitli kademelerde vazife ifa etmiş ve muharebelere katılmıştır. Son görev yeri olan Budin'de bir hastalık sebebiyle vefat etmiştir. Sicill-i Osmani'de ölüm tarihi olarak "1020 ... ahiri" (1612) zikredilmiştir. Buna mukabil Ak, 1608 tarihini vermektedir (2012: 205)⁵.

Namık Kemal'in Kanije adlı eserinin 1331 tarihli baskısında Tiryaki Hasan Paşa'ya ait olduğu iddia edilen bir resim vardır (bkz. sayfa 13). Bu resim 1335 tarihli baskıya da alınmıştır. Söz konusu resmin sadece temsili mahiyette olduğunu kabul etmek gerekir. Zira Sicill-i Osmânî'de geçtiği üzere Hasan Paşa, resimde görülenin aksine, kösedir.

Medyada Kanije kahramanı Tiryaki Hasan Paşa'nın kabrinin Ünye'de bulunduğuna dair spekülâtif haberler yer almıştır. Bu iddialar gerçeği yansıtmamaktadır. Ünye'de kabri bulunan şahıs muhtemelen 19. yüzyılda yaşamış olan başka bir Tiryaki Hasan Paşa'dır⁶.

Müellif ve Telif Tarihi

Müellifin kale ahalisinden silahlı, muvazzaf birisi olduğunu, cereyan eden hâdiselere bizzat şahit olduğunu, hatta Tiryaki Hasan Paşa'nın maiyetinden olduğunu eserdeki bazı ifadelerden anlıyoruz:

— *bu fakîr ile me'an hurrem kâtib nâmında bir mü'minüñ başında olan şarğa urup* (12b/5)

— *bu fakîri çağırıp eyildi ...* (28a/7)

— *ol-géçe bu fakîr gâzî hasan paşa ile me'an kılıça yasadanup otururken...* (35a/10)

— *bu fakîr dahı gendüm gibi bir kimesne ile yedi bellü başlu kâfiri ikişer tufenk ile ve ...* (45b/7)

— *kâfirlerden birine su'âl eyledüm bozulmañuza sebep ne oldu* (46a/2)

Bununla birlikte müellifinin ismine, askerî rütbesine, memleketine vs. dair bir bilgiye eserde rastlanmamaktadır.

.....

5 Kanije kumandanı Tiryaki Hasan Paşa hakkında geniş bilgi için bkz. Ak 2012: 205-207.

6 <http://www.unyekent.com/konu/52/unye-8217de-kanije-kahramani-tiryaki-hasan-pasa-ile-karistirilan-navarin-gazisi-unyeli-bahriye-mir> (Erişim 20.02.2014).

Eserde telif tarihiyle ilgili bir bilgi de yoktur. Mamafih, 1648'den evvel yazılmış olması gerekir. Zira metninde geçen aşağıdaki ifadeler, eserin 1618-1648 yılları arasında Katolikler ve Protestanlar arasında vuku bulan ve '30 Yıl Savaşları' diye bilinen savaşların devam ettiği bir dönemde kaleme alınmış olduğuna işaret ediyor:

ba'dehû yine firengistân kâfirleri ve işbana kâfirleri ve nemçe kâfirleri luğaran üzerine 'azîm asker geçüp [çeküp] ilâ yevminâ hâzâ bir bir[i]-siyle çeng ü cidâlden hâlî degüldür (53a/7)

Yazma ve Müstensih

Yazma, Slovakya'nın başkenti Bratislava'da Comenius Üniversitesi Safvet Beg Başıagić (1870-1934) Koleksiyonu'nda, TF 46 signatürü altında 450 numara ile kayıtlıdır. Bratislava'da bulunduğumuz dönemde, Üniversite Kütüphanesinde nüshayı fiziki olarak bizzat inceleme fırsatı bulduk. TF 46 signatürlü cilt, toplama bir cilttir ve içerisinde Tiryaki Hasan Paşa Gazavâtnâmesi'nden başka "*Kitâb-ı İnşâ*" (No: 441; Tarih: 1709/1121 H.) ve "*Er-Risâle Nîl el-Mübârek*" (No: 432; Tarih: 1748/1161 H.) isimleriyle iki Türkçe eser daha barındırmaktadır. Bunun dışında cilde bazı duaların, notların, hesapların vs. yazılmış olduğu müstakil yapraklar da eklenmiştir. Ciltte yer alan Kitâb-ı İnşâ adlı eserin hatının da Gazavâtnâme müstensihinin kaleminden çıkmış olduğunu belirtelim.

Gazavâtnâme, yukarıda isimlerini zikrettiğimiz eserlerle birlikte koyu kırmızı renkte deri bir ciltle kaplı olup ebatları 21x16 cm'dir. Blaškovič'in tarif ettiği orijinal deri ciltten artık bir eser yoktur (1961: 326). Koleksiyondaki eserlerin tamamı, yakın bir zamanda tektipleştirilmiş ve koyu kırmızı renkte deri ciltle kaplanmıştır. Eser 53 varaktan müteşekkildir ve her sayfa 13 satırdan oluşmaktadır. Başından ilk varak eksiktir. Bu eksikliği aşağıda hakkında bilgi verdiğimiz AETrh 187 nüshasından alınan bir sayfayla giderdik.

Yazma, muhtemelen uzun bir müddet ciltsiz bir durumda kalmış olmalı ki ilk birkaç yaprağın rengi koyulaşmıştır. Malzeme olarak beyaz, kuvvetli bir kâğıt ve siyah mürekkep kullanılmıştır. Düzenli olmasa da kimi yerler (özellikle Tiryaki Hasan Paşa'nın isminin geçtiği yerler) vurgulama maksadıyla kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Blaškovič yazıyı çirkin ve zor okunur bir Dîvânî olarak nitelendiriyor (1961: 326). Zor okunurluk okuyucunun performansına göre değişebilen bir husus olduğuna göre indî bir hükümdür. Çirkin bir Dîvânî iddiasına ise katılmıyoruz. Bilakis müstensih yazma melekesi fevkalade

gelişkindir. Yazı, bu tarz bir eser için oldukça selis ve güzeldir; aslâ acemice değildir. Bir hat şaheseri beklemek anlamsızdır. Yazma işini işlek bir şekilde ve güzel bir formda icra ediyor olmakla birlikte, müstensih inmlaya çok da hâkim olduğunu söylemek mümkün değildir.

Blaškovič müellif ve müstensih hakkında bir bilginin yazmada mevcut olmadığını ve eser isminin 53b'nin sonunda verildiğini ifade ettikten sonra 1101 H./1689 tarihini veriyor (1961: 327). Bu tarih, telif tarihi olamayacağına göre istinsah tarihi olarak düşünülmüş olmalıdır. Fakat biz yazmada istinsah tarihiyle ilgili bir bilgiye rastlayamadık. Blaškovič'in hangi sâikle böyle kesin bir tarih vermiş olduğu, bizce meçhul. Bizim bu konuda kesin olarak söyleyebileceğimiz bir şey varsa o da eserin 1710/1121 H. yılından evvel istinsah edilmiş olduğudur. Bunu aynı cilt içerisinde bulunan ve aynı kaleminden çıktığı hususunda bir şüphemizin bulunmadığı *Kitâb-ı İnşâ* adlı eserde geçen bazı verilerden yola çıkarak söyleyebiliriz. Eserin telif tarihiyle kullandığımız nüshanın istinsah tarihi arasında tahminen 60 ilâ 90 yıl olmalıdır.

Edisyon için neden Bratislava nüshasının tercih edildiği hususuna dair birkaç sebep zikredilebilir: Bu nüsha, her şeyden önce görebildiğimiz eski nüshalardan birisidir ve ilk sayfası hariç tamdır. Bunlardan daha önemlisi, yazmanın, yer adlarını doğru ifade edebilmek için Osmanlı harflerinin bütün imkânlarını seferber eden bir müstensih in kaleminden çıkmış olmasıdır. Bu yönüyle diğer nüshalardan daha mutenadır, daha tutarlıdır. Yer adlarının yazımında görülen bu itina, belki müstensih in Balkanlarda yaşamış olma ihtimaliyle açıklanabilir. Zira yazmanın Comenius Üniversitesi Kütüphanesi'ne devrinden önceki sahibi Safvet Beg Başıagić, bir Boşnak'tır ve koleksiyondaki eserlerin birçoğu -büyük ihtimalle eldeki bu yazma da- ona dedelerinden tevarüs etmiştir. Yazmanın yakın bir çevreden edinilmiş olma ihtimali, müstensih in de Balkan coğrafyasından olma ihtimalini akla getirmektedir. Hâdiselerin cereyan ettiği coğrafyada yaşayan birisinin civarda bulunan yer adlarına daha aşina olacağı tabiidir. Diğer nüshalardan ve konuyu ihtiva eden diğer eserlerden (17., 18., 19. yüzyıl tarihleri gibi) farklı olarak, yer adlarını doğru yazma hususunda bu nüshada gösterilen itina ve gayretin sebebi belki bu surette izah edilebilir.

Bratislava nüshasının tercih edilmesinde tali sebeplerden olmak üzere, genç araştırmacıların, Türkoloji ve tarih talebelerinin Divanî hat ile yazılmış metinlere aşinalık kazanmalarını sağlamak, bu surette paleografik melekelerinin gelişmesine yardımcı olmak; yurt dışında bulunan bir yazmayı Türkiye'deki araştırmacıların istimaline arz etmek de zikredilebilir.

Diğer Nüshalar

Türkiye ve yurt dışındaki kütüphanelerde eserin birçok nüshası vardır. Bunlardan bizim asıl nüshamız dışında inceleme fırsatı bulduğumuz dördü hakkında kısa bilgi verelim:

Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Kataloğu, AETrh 187: Bu nüsha, diğerleri içerisinde dil özellikleri bakımından bizim nüshamıza en yakın olanıdır; istinsah tarihi ve müstensihine dair bir bilgi yoktur.

Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Kataloğu, AETrh 188: Müstensihi ismini yazmada *Feyzullah* olarak belirtmiştir, istinsah tarihi olarak da 1225 (1810-11 M.) tarihini vermiştir. Bu yazma çok geç bir döneme aittir; biraz daha farklı bir dille işlenmiştir. Metin, seçilen kelimeler ve cümle kuruluşları bakımından farklılıklar arz eder.

Millet Kütüphanesi, Ali Emiri Kataloğu, AETrh 189: Başından üçte birlik bir kısmı eksiktir, istinsah tarihi ve müstensihine dair bir bilgi yoktur.

İstanbul Belediyesi, Atatürk Kitaplığı, K-306: Kitap kurtlarının tahribatına uğramıştır. İstinsah tarihi ve müstensihine dair bilgi bunda da yoktur.

Millet Kütüphanesi'ndeki nüshaların hepsinde ciltlerdeki varak sıralamaları (en azından kütüphaneden temin edilen CD'deki haliyle) yanlıştır.

Yukarıda zikredilenlerin dışındaki nüshalar hakkında Levend (1956: 100-103), Norton (2015: 106-107) ve Ünlü'de (2015: 23-26) bilgi mevcuttur.

Çevriyazıda ve Metni Günümüz Türkçesine Aktarmada Yöntem⁷

Çevriyazı metnin oluşturulmasında 'kısmî tenkitli' bir yöntem uygulandı. İfade bozuklukları, harf, kelime veya pasaj noksanı gibi hususlarda asıl nüshayı tamir etmek amacıyla en başta AETrh 187 olmak üzere yukarıda bahsi geçen dört nüshadan da istifade edildi. Maksud sadece metni tamir etmek olduğundan hangi nüshadan ne alındığına dair dipnot bilgilerine yer verilmedi.

Çevriyazıda Türkiye'de yaygın olan işaretlerin kullanılmasına gayret edildi. Yalnız, sağır kef <ڭ> diye bilinen harf için <ñ> yerine, filoloji/dil bilimi camiasında uluslararası kabul gören <ɣ> işareti kullanıldı. Nitekim ülkemizde

•••••

7 Bkz. önsöz ve dipnot 1.

kanıksanmış olan <ñ> işaretinin ses karşılığı aslında [ng] değil, bir [ny]'dir; bu hatalı kullanımın da artık terk edilmesi gerekir. Filolojik notlar bölümünde bazı Macarca kelimelerin telaffuzunu aksettirmek üzere kullandığımız [ɲ] işareti, imlada kelime sonuna gelen <ny> kombinasyonunun karşılığıdır. Bunun dışında teknik bir imkânsızlık yüzünden de <ث> harfi için <š> işaretine yer verildi.

Transkripsiyonda normatif bir yöntem uygulanmadı. Metinde ne varsa olduğu gibi gösterilmeye çalışıldı. Müstensihin ifade bozuklukları, yapmış olduğu kelime ve imla hataları, hatta metne sürç-i kalem neticesinde sehven fazladan girdiği ayan beyan belli olan harf ve kelimeler dahi yok sayılmadı; bunlar çevriyazı metne aynen dahil edildi. Daha sonra bunlardan sehven yazılmışların üzerleri çizildi. Düzgün bir ifadeye ulaşmak maksadıyla yazma dışından, diğer nüshalardan eklenenlerle imlası yanlış olan bazı kelime ve cümlelerin doğru şekilleri birer köşeli ayraç [] içine alındı. Yalnız, sadece imlayı ilgilendiren (h > ħ gibi) minimal yanlışların doğru şekillerini vermeye gerek duymadık.

Çevriyazıda imkânlar el verdiğince hem imlayı hem telaffuzu aksettirmeyi amaçlayan, ikisi arasında ortalama bir yol takip eden bir yöntem uygulamaya gayret ettik. Telaffuz bakımından Türkçe için bir önem taşımasa da bütün grafemleri birbirlerinden ayrı işaretlerle gösterdik, mesela hepsi aynı [z] sesini ifade eden <z>, <ẓ>, <ẓ> işaretleri ya da kelime başında Türkçe telaffuz bakımından hiç bir anlam ifade etmeyecek olan <‘> gibi. Metinde ünlü ile biten kelimelere eklenen akuzatif eki bazen <ى> harfi yerine bir hemze işareti <ء> ile bağlanmıştır. Bunları da imlaya sadık kalma gayesiyle sola açık bir kesme işareti <'> ile gösterdik.

Çevriyazı metnin oluşturulmasında ilk defa bu çalışmada görülebilecek farklı bir uygulamaya gidildi. Eski Anadolu Türkçesinden veya Osmanlı Türkçesinden aktarılan metinlerinde, Arapça ve Farsça menşeli kelimelerdeki uzun ünlüler -gerçekte uzun telaffuz edilip edilmedikleri sorgulanmaksızın- geleneksel olarak transkripsiyonda gösterilir (mesela *kitāb*, *kitābda*). Fakat bu hususa Batı dillerinden alınan kelimelerdeki uzun ünlülerde hiç riayet edilmez. Batılı kelimelerdeki uzun ünlülerin mevcut imlaya göre uzun telaffuz edilme ihtimali bulunanları da ilk defa olarak bu çalışmada sistematik bir biçimde gösterildi (mesela *ḵırāl*, *ḵrāl*). Bunların bir kısmı, kimi Arapça-Farsça kökenli kelimelerde olduğu gibi, muhtemelen uzun telaffuz edilmiyordu. Ama bazılarının da uzun telaffuz edilmiş olma ihtimalleri mevcuttur; hatta bu ihtimal bazı kelimelerde oldukça yüksektir.

Eseri günümüz Türkçesine aktarırken aslının sahip olduğu ifade tarzını örnek olarak olabildiğince sade bir dil kullanmaya dikkat ettik. Mümkün mertebe az ekleme-çıkarma ile anlaşılabilirliği azami noktaya çekmeye gayret gösterdik. Bunu hem kelime seçimi hem de sentaks hususunda uygulamaya çalıştık.

Metni günümüz Türkçesi ile ifade ederken *Şikloş*, *Oşyek*, *Megümurye* gibi az bilinen yer/bölge adlarında orijinal metindeki şekillere/telaffuza sadık kaldık. *Estergon*, *Budin*, *Kaniye* gibi meşhur yer adlarını ise yaygın bilindikleri şekilleriyle aktardık.

Dil, İmla ve Üslup

Eserin vücuda getirildiği 17. yüzyıl, Türkiye Türkçesinin fonolojik macerasını takip ve tesbit etme noktasında önemli bir yüzyıldır. Bu dönemin ses hususiyetlerini ve sistemini izah etmek üzere bazı çalışmalar mevcuttur. Bunlardan Hazai (1973), Johanson (1979, 1986) ve nihayet Tulum (2002: 489-508 ve 2011: 63-238) önemli bir yere sahiptir. En azından fonolojik tahliller için veri tabanı oluşturmak bağlamında bizim çalışmamızın da bazı katkılarının olabileceğini umuyoruz. Döneminin ses sistemini aksettirebilmek için geleneksel kabullere dayalı basmakalıp yorumları tekrar etmek yerine, çevriyazıyı büyük ölçüde Meninski'den istifade etmek suretiyle uygulamaya çalıştık (1680, 1680b).

Eserin, devrinin konuşma dilini aksettiren bir yapısı var. Kesinlikle sanat gayesi güdülmemiş, dil bu maksatla sun'î bir filtreden geçirilmemiş. Eserin dili, olan bitenin sıradan bir mecliste sıradan bir şahıs tarafından dinleyenlere şifahi olarak aktarılıyor olduğu intibamı veriyor. Öyle ki kimi zaman ancak konuşma dilinde görülebilecek ifade bozuklukları da göze çarpıyor; bunları, o dönemin günümüz Türkçesinden farklılaşan sentaks hususiyetlerinden olarak değerlendirmek mümkün değil, daha ziyade müstensih'in ifade hatası olarak görmek gerek.

Oldukça canlı, dinamik, doğaçlama ve içten bir üslup söz konusu. Metinde geçen “*evvel arıyı sevindür[üp] andan sonra bala şun[mak]; kışkına kuvvet kaççıya bereket!; iş işden aş[up] şu başdan geç[mek]; raht-ü bahtı [raht-ü tahtı] koyup kaç[mak]; şîmurğî sinek yerine ‘addeleme[mek]’*” gibi deyimler de bu üsluba bir zenginlik katıyor.

Farsça tesiri, Türkiye Türkçesinde ve onun 13. yüzyıldan günümüze kadarki bütün tarihî dönemlerinde az veya çok kendisini göstermektedir. Bu tesir, kendisini daha ziyade leksikal ve sentaktik sahalarda gösterir. İncelenen eseri her ne kadar Osmanlı Türkçesinin sade nesri sınıfına dahil etsek de, Farsça tesiri

bariz bir şekilde bu metinde de görülüyor. Osmanlı Türkçesi için yabancı dil tesiri söz konusu olduğunda genellikle bir Arapça-Farsça tesirinden bahsedilir. Haddizatında Arapçanın Türkçe üzerine doğrudan tesiri çok fazla değildir. Arapça tesirle kastedilen eğer Arapça kökenli kelimelerin var olması ise, bu kelimelerin birçoğunun Türkçeye Farsça üzerinden, Farsça filtresinden geçtikten sonra girmiş olduğunu dikkate almak gerekir. Arapçanın Türkçe üzerindeki sentaktik etkisi ise Farsçanınkiyle mukayese edildiğinde neredeyse yok gibidir. Genellikle yanlış bilinen ve sık sık tekrarlanan başka bir husus da Türkçenin yabancı dillerden etkilenmesinin sadece alıntı kelimelerle sınırlı bulunduğu, sentaks manasında herhangi bir tesire maruz kalmadığı ya da bu tesirin son derece dar kapsamlı olduğudur. Bu, doğru bir görüş değildir; böyle bir iddiada bulunabilmek için sentaksın neyle uğraştığından bîhaber olmak gerekir. Bir metinde sadece ‘*ve, ama (ammā), kim*’ gibi sentaktik işlevi olan bağlayıcıların varlığı bile bu etkinin ne boyutta olduğunu göstermeye yeter. Fakat bu husus başlı başına bir inceleme konusu olduğundan burada tafsilata girmeyeceğiz⁸.

Daha önce de temas ettiğimiz gibi, yazmada Batılı yer adlarının kaydedilmesinde birkaç küçük istisna hariç fevkalade bir itina göze çarpıyor. Bununla birlikte Türkçe, Arapça ve Farsça kökenli kelimeleri yazarken müstensihnin daha rahat davrandığını, kaleminden sık sık imla hatalarının sâdır olduğunu görüyoruz. İmla yanlışlarına örnek teşkil etmesi için sıkça birbirlerinin yerine yazılan ن > ز, گ > ز, ض > ظ, ط > ض, خ > ح, ح > خ, ج > چ, چ > ج, ن > ك, ك > ن, gibi harf hataları gösterilebilir. Yine bazen harf hatalarının ötesinde kelimelerin de hatalı yazıldıkları görülüyor; *mürted/mürtad* için *mürdāt*, *tedārük* için *tedārūk*, *mürtefi* için *mürtefî*, gibi. Hataların bazıları, müstensihnin kimi zaman imla yerine telaffuz odaklı hareket ettiği intibahını veriyor.

Genel manada eserin dilinden ziyade, incelediğimiz nüshanın dil ve imla özelliklerini ilgilendiren birkaç noktaya temas etmek gerekiyor:

1) Müstensihnin hem köklerde hem de eklerde <چ> olması gereken yerlerde sürekli bir <چ> yazmasını artık bir sürç-i kalem olarak nitelemek mümkün değil (mesela *çāsūs*, *çüzvī*, *ardımızça*, *görüçek*). Bunun tersi olsaydı müstensihnin noktalardan tasarruf etmek gibi bir niyeti olduğu düşünülebilirdi. Nitekim bu sebeple başka bazı eski yazmalarda da <چ>’lerin <چ>, <پ>’lerin <ب> olarak yazıldığı görülür.

• • • • •

8 Daha evvelki bazı çalışmalarımızda bu hususları etraflıca ele almıştık (Şenlik 2006, 2012, 2014).

2) Yine <ن> ve <ئ> sıkça karıştırılan harflerden. Bunların da birbirlerinin yerine yazıldığı görülüyor. Ama bu, genelde <ن> yerine bir <ئ> yazmak şeklinde tezahür ediyor: *uzun* için *uzuñ*, *odun* için *oduñ*, *am* için *añ* hatta bir yabancı kelime olan *ostroğon* için *ostroğonñ* vs. Genel kanaate göre İstanbul Türkçesinde daha evvel art damak mahreçli bulunan [ŋ] sesi, bu yüzyılda yerini artık büyük ölçüde ön damak(-diş) mahreçli [n] sesine bırakmaktadır (bkz. mesela Tulum 2002). Bu metindeki durum nasıl yorumlanabilir?

3) Müstensih [k/g] ve [ç] sesleri ile bir problemi olmalı. Zira üç defa *küçük* yerine *çüçük* ve yaklaşık on defa *çek*- yerine *geç*- yazmış.

4) Müstensih *götür*- fiilini kullanmıyor. Bunun gerektiği yerlerde karşımıza *getür*- fiili çıkıyor.

Sistematik bir şekilde tezahür eden bütün bu özellikler ne ifade etmeli? Kanaatimizce bu bahsettiklerimiz, müstensihin ağız özelliklerinin yazdığı metnin imlasına karışmasından kaynaklanan hususlardır. Günümüz ağızları söz konusu olsaydı, bu hususiyetlerin Erzurum-Rize havalisinde görülebilecek bazı ağız özelliklerini andırdığı söylenebilirdi. Nitekim standart Türkçede *götür*- bugün Rize ağızlarında *getur*- olarak telaffuz edilir. Yine bu yörede bazı ağızlarda standart dildeki [ç] sesinde bir sadasızlaşma görülmesi mümkündür; bu ünsüz kimi zaman [ç] (“ç’”) olarak telaffuz edilir (bkz. Günay 1978: 86). Bugün Erzurum ilinin kuzeyinde kalan bölgelerde ön damak mahreçli [k]’den [ç]’ye doğru bir temayül görülür (bkz. Gemalmaz 1978: 191). Ayrıca ön damak mahreçli [k] ve/veya [g] sesleri hem kendileriyle/birbirleriyle hem de [ç] ve [ç] sesleriyle yakın çevrede bulunduklarında bazen bir karışma sebep olabilmektedirler. Burada zikredilecek son husus Rize-Erzurum arasındaki bölgede art damak mahreçli [ŋ] bulunmamasıdır ki farzımuhal günümüzde hâlâ Osmanlı yazı sistemi kullanılıyor olsaydı ve imlaya pek hakim olmayan birisi bu sistemle bir metin oluşturmaya kalksaydı standart Türkçede [ŋ] olan yerlerde Rize ağızında bir [n] sesi olması hasebiyle zorluklarla karşılaşacaktı. Zira telaffuz etmediği/edemediği bir sesi yazmak zorunda idi. Aynı durumdaki bir Kayserilinin, Adanalının ya da Manisalının ise ağızında [ŋ] sesi bulunması hasebiyle bu tür bir zorluğu bulunmayacaktı. Bu ifade ettiklerimiz gayet tabii sadece farazi mahiyettedir; yazmada görülen bazı norm dışı imla hususiyetlerinin müstensihin ağız özelliklerinden kaynaklanıyor olabileceğine işaret etmek içindir. Nüshanın yazıldığı dönem söz konusu olduğunda müstensihin konuştuğu ağzın hangi yöreye ait bulunduğunu kesin olarak tesbit etmek, eldeki veriler yardımıyla mümkün değildir. Belki o zamanlar Balkanlarda da yukarıda zikredilen hususiyetlere sahip ağızlar vardı.

Bu yazmada görülen <ن> - <ث> karışıklığından yola çıkarak Osmanlı imlasında karşımıza çıkabilecek genel bir duruma da temas etmek isteriz. Söz konusu karışıklık, genellikle sanıldığı gibi ilkin 17. yüzyılda ortaya çıkmış değildir, Osmanlı metinlerinde daha önceki yüzyıldan, hatta muhtemelen 15. yüzyıldan itibaren görülmektedir⁹. Bu münasebetle bu durumun her zaman ve sadece Osmanlı dilindeki umumi bir fonolojik değişimin göstergesi olduğu görüşünü temkinle dile getirmek, bunun müelliflerin/müstensihlerin sahip oldukları ağız özellikleri ile alakalı bulunabileceği ihtimalinden de sarfinazar etmemek gerekir.

Metni günümüz Türkçesine aktardığımız için tekrar bir lügatçe hazırlamayı gerekli görmedik. Filolojik incelemeler bölümünde zaten Batılı kelimelerin tahlil yapılmaktadır. Ama bunların dışında eserde birtakım ilgi çekici kelimelerin, kullanımların olduğunu da belirtelim. Bazı kelimeler bugün artık bilinmeyen ya da az bilinen anlamlarıyla da kullanılmışlardır. Mesela aynı imla ile yazılmış *şoḳaḳ* kelimesi metinde iki farklı anlamda karşımıza çıkmaktadır. Birisi herkes tarafından bilinen, yürümek için meskenler ve çarşılar (burada çadırlar) arasındaki yollar anlamında, diğeri ise sözlüklerde pek rastlanılmayan ‘çadır perdesi’ anlamında. Yine buraya ekleyebileceğimiz başka bir kelime *bayrak*’tır. Bu kelime de metinde iki farklı anlamda kullanılıyor. Birincisi yine bugün bilinen anlamıyla ‘bayrak’; diğeri ise, bir askerî birlik anlamında ki biz bunu ‘bölük’ olarak aktardık. Yine günümüzde ‘önlem’ anlamı öne çıkan Arapça kökenli *tedbîr* kelimesi, o dönemde ve metinde ‘plan’ anlamında kullanılmaktaydı.

Başka bir hususu metinde <مکدر> imlası ile geçen kelime oluşturuyor. Arapça kökenli bu kelime aslında hem ism-i fâ’il [*mükeddir*] ‘keder verici’ hem de ism-i mef’ûl [*mükedder*] ‘kederli’ olarak okunabilir. Her ikisinin de imlası aynıdır. *Mükedder* sıkça rastlanan bir kelime iken *mükeddir*’ın kullanımı Türkçede pek yaygın değildir. Hatta Meninski, lügatine bunlardan sadece *mükedder*’i almıştır (1680: III/4863). Kelime bu imla ile metinde birkaç yerde geçiyor. Bir yer hariç, hepsinde ‘mükedder’ olarak yorumlanabilir. Hariç bıraktığımız yer *ḳal’anuy* [fizikî] *ḥālî ḡāyet mükeddirdür* (28b/5) bağlamında olanıdır. Burada belki biraz fazla doğrucu bir uygulamayla, fizikî manada bir kalenin, cansız bir nesnenin durumunun ‘kederli/kederlenmiş’ olamayacağı düşüncesinden hareketle kelimeyi *mükeddir* ‘keder verici’ olarak okumayı tercih ettik. Bununla birlikte

•••••

9 Mesela “*Gazavât-ı Sultân Murâd b. Mehmed Hân*”. İnalçık & Oğuz bu metnin 15. yüzyıla ait olduğu ifade etmekle birlikte bir sonraki yüzyıla ait olma ihtimali de vardır (İnalçık & Oğuz 1989).

kelimenin anlam değişmesi ile, daha kapsayıcı bir anlam taşır hale gelmesi ile burada da *mükedder* olarak kullanılmış olması ihtimali vardır. Gündelik konuşma dilini yansıtan bu metin, *mükeddir-mükedder* ayrıştırmada çok da titiz davranmış olmayabilir.

Bir diğer kelime ise *cerāhor*. Önceki çalışmalarda karşımıza bu da bazen anlaşılamamış, yanlış anlaşılmış bir kelime olarak çıkıyor. Metinde *macar çerāhor* (aslında: *cerāhor* < *cerā-hor*) ‘maaşlı Macar askeri’ bağlamında geçiyor. Bu ibareye “macar ahır” gibi yanlış ve gülünç yorumlar da yapılmış (Erkan 2010: 45). Steingass “jarā” [cerā] için “stipend” ‘maaş’ karşılığını veriyor (1892: 359); Farsça *hor* (<*horden/hurden*) ise bilindiği gibi ‘yiyen, yiyici’ anlamına geliyor, yani ibarenin bütünü ‘maaş yiyen, maaşlı’ anlamını taşıyor. *Cerāhor* hakkında detaylı bilgi için bkz. Pakalın 1993: I/280 ve Fodor 1984: 367.

Hakkında izahat verilebilecek Türkçe ve Arapça-Farsça kökenli kelimeler listesi pekâla uzatılabilir. Aslı maksadımız bu olmadığından burada değindiklerimiz sadece örnek kabîlinden görülmelidir. Bunlar ve benzeri kelimeler, çalışmamızın eserin günümüz Türkçesi ile ifade edildiği kısımda uygun karşılıkları ile verilmişlerdir.

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ
TURKISH ACADEMY OF SCIENCES

www.tuba.gov.tr

‘Batılı’ Kelimeler Üzerine Filolojik Notlar

Çalışmamız, tarihî ve tarihle ilgili bir metni malzeme olarak kullanmakla birlikte bir tarih incelemesi değildir; filolojik bir incelemedir. Eser edisyonlarına refakat eden filolojik incelemeler, öngörülen maksada binaen fonolojik, morfolojik, sentaktik, semantik vs. bakımlardan yapılabilir; bunlardan birisi veya birden fazlası inceleme için vasıta oluşturabilir. Biz de burada edisyonu yapılan metnin bünyesine ve ihtiyaçlara uygun bir inceleme ortaya koymaya gayret ettik.

Başlıkta da ifade edildiği gibi, bu kısımda metinde geçen ‘Batılı’ kelimeler için bazı filolojik izahlar söz konusu olacaktır. Fakat evvela burada ‘Batılı diller’ ve ‘Batılı kelimeler’den ne anlaşılması gerektiğini kısaca izah etmek gerek. ‘Batılı diller’ ile günümüz Türkiye’si’nin batısında kalan diller kastedilmektedir. Bu dillerin birçoğunun bir zamanlar Osmanlı toprakları içerisinde bulundukları aşikârdır. Hatta bunlardan Yunancanın (Rumca) 20. yüzyıl Türkiye’si’nde bile ülke sınırlarının iç kesimlerinde konuşulduğu herkesin malumudur. Buna rağmen bu dil de burada Batılı diller grubuna dâhil edildi. Türkçenin kelime alınıldığı bu dillerin bir kısmı menşe, bir kısmı aracı dil mahiyetindedir.

Bu kısma aldığımız kelimelerle ilişkilendirilebilecek dilleri teker teker saymak gerekirse burada en doğuda Yunanca olmak üzere Arnavutça, Macarca, İtalyanca, Fransızca, Almanca ve Slav Dilleri söz konusu olacaktır. Slav Dilleri denince akla çok geniş bir dil ailesi gelmekle birlikte burada yalnızca Güney Slav Dilleri, yani öncelikle Hırvatça-Sırpça-Boşnakça grubu (Serbokroatik grup), Bulgarca-Makedonca grubu ve Slovence ile Batı Slav dilleri grubunda bulunan Slovakça, Çekçe ve Lehçe anlaşılmalıdır.

Kelimelerde Batılı oluş hususunu çok geniş bir yelpazede değerlendirdik:

- Gerçekten Batılı olup Batıdan alınan kelimeler,
- Aslında Batılı olup Doğudan giren kelimeler,
- Aslında Doğulu olup Batıdan giren kelimeler,
- Şüpheli kelimeler,
- Kökeni Türkçe ya da Doğulu olup Batılı olduğu iddia edilen kelimeler,
- Türkçe kökenli olup Türkçeye tekrar Batıdan giren kelimeler,
- Morfolojik malzemesinin bir kısmı Batıdan, bir kısmı Türkçeden/Doğudan olan kelimeler,
- Morfolojik malzemesi Türkçeden ya da Doğudan olup semantiği Batılı olan kelimeler vs.

Bu şekilde oluşturulan listeye 90 kelime alınmış ve bunlar hakkında çeşitli cephelerden filolojik değerlendirmeler yapılmıştır. Söz konusu kelimeler için verilen izahat, imkânlar elverdiği nisbette ilgili resimler ve 16.-18. yüzyıllar arasında terennüm edilmiş Türk şiiri numuneleriyle desteklenmiştir. Alın-tılanan numunelere büyük bir zaruret hasıl olmadıkça müdahale etmemeye gayret gösterilmiştir.

Listedeki kelimelerin morfolojik sınıf olarak nereye dâhil edilebilecekleri hususuna gelince, öncelikle bunların üst başlık olarak isim cinsinden kelimeler olduklarını ifade edelim; burada fil ve edat cinsi bulunmamaktadır. İsim üst başlığı altında ise öncelikle özel isimler ve cins isimleri olarak iki kısımda tasnif edebileceğimiz kelimeler var. Bunların dışında ikileme suretiyle cümlede zarf olarak kullanılan bir isim ve birtakım Türkçe eklerle oluşturulmuş sıfatlar da mevcut.

Filolojik değerlendirmeler, yukarıda da belirttiğimiz gibi, öngörülen maksat doğrultusunda birçok farklı kategoride yapılabilir. Bu çalışmada öncelikli hedef, Batılı kelimelerin o dönemdeki doğru okunuşlarını -en azından en yakın telaffuzlarını- tesbit etmek oldu. Bunun için ilkin kelimelerin metindeki imla hususiyetleri belirlendi. Tabii Arap harfli yazı sistemi Türkçede bulunan sesleri ifade etmede yeterli olmadığı için başka verilerin de değerlendirilmesi zarureti hâsıl oldu. Bu noktada, 17. yüzyılda yazılmış olan bu eserde geçen kelimelerin ses özelliklerini tesbit için yine aynı yüzyılda, yakın bir zamanda Meninski'nin

vücuda getirmiş olduğu *Thesaurus*'u ve *Onomasticum*'u başucu kaynağımız oldu (1680 ve 1680b). Bu arada bu eser, sadece Batılı kelimelerin doğru telaffuzlarını tesbit için değil, Türkçe (Doğulu) kelimelerin de mezkûr yüzyıldaki cari telaffuzlarını ortaya koymak için en önemli kaynağı oluşturdu. Bunun dışında, kelimelerin alıntılандıkları dillerdeki durumları, ses özellikleri, Türkçeye geçerken uğrayabilecekleri değişiklikler, Türkçe içerisinde vuku bulabilecek ses değişiklikleri de dikkate alındı. Türkçede bulunmayan seslerin Türk kulağı tarafından nasıl algılanabileceği ve bunların Türklerce nasıl ifade edilebileceği üzerinde duruldu. Tarihî ve güncel haritalar, onomastik ve toponimiye dair kaynaklar yerel dillerde yazılmış olanları da dâhil edilmek suretiyle dikkate alındı, kullanıldı. Şimdiye kadar yapılmış olan yanlışlar gösterildi. Bunların dışında kelimenin hangi dilden Türkçeye geçmiş olabileceği ve köken dili hususları sorgulandı. Bazı kelimeler onomasiyolojik bir yaklaşımla değerlendirildi; anlam değişimleri üzerinde duruldu.

17. yüzyılda Balkanlar'ın kuzeyinde geçen hâdiseleri konu edinen bir eserde bulunan Batılı kelimeler söz konusu olunca ilk etapta akla yer adları geliyor. Bunlar bugün birer şehir, kasaba, köy olan eski kale ve palanka adlarıdır. Eserde adı geçen bazı yerlerin bugün artık var olmadığını ya da isimlerinin değişmiş olduğunu belirtmekte fayda var. Yer adlarının dışında yine özel isim türünden şahıs adları, millet adları ve başka coğrafi isimlendirmelerin de listeye dâhil edilmiş olduğunu ifade edelim. Yer adlarının ve diğer özel isimlerin doğru bir şekilde yorumlanması oldukça müşkül bir husus. Nitekim şimdiye kadarki çalışmalarda başarılı denebilecek bir sonuç ortaya konmamış. Yanlış okumalar/yorumlamalar bizzat 17. yüzyıl tarihçilerinde göze çarpıyor. Aynı tarz yanlışlıklar Namık Kemal'de de devam ediyor; Harf Devrimi'nden sonra neşredilen çalışmalarda ise daha da artıyor. Tabii bunlar devrinin imkânsızlıkları göz önünde bulundurulunca belli nisbette mazur görülebilir.

Fakat aynı hatalar 2000'li yıllarda da tekrarlanıyorsa bu ancak ciddiyetsizlik ve kolaycılıkla izah edilebilir. Zira artık her türlü kaynağa ve bilgiye rahatlıkla ulaşmak mümkündür. Sezen'in yer adlarını tesbit maksadıyla yapmış olduğu çalışma, arzu edilen seviyeden çok uzakta (2006). Burada, Batılı kelimeler bölümünde incelenen bazı kelimelerden yola çıkacak olursak Sezen'in çalışmasına aldığı yer adlarının, orijinal Osmanlı metnlerinin değil de, birtakım Latin harfli metinlerin taranması suretiyle oluşturulmuş olduğu intibasını verdiği söylemek gerekir. Osmanlı harfleri ile verilen karşılıklar da zaten yanlış okunmuş bu kelimeler için sonradan türetilmiş, yakıştırılmış gibi görünüyorlar.

İpşirli, “Târih-i Na‘îmâ”nın önsözünde tarihçiliği/bilim adamlığı bizce meçhul olan Cem Boyner isimli bir şahsın isteğine hitaben verdiği cevapta çok önemli bulduğumuz “şahıs ve yer adları doğru okunmuş /.../ sağlam bir metin olmadan sadeleştirmenin sıhhatli olmayacağı” hususunu dile getiriyor (2014: I/X). Fakat çalışmasında maalesef bu ifadelerinin karşılık bulmadığını görüyoruz; en azından bizim metnimizle ilgili olarak gözden geçirdiğimiz 40 sayfalık bölümde (2014: I/166-206) bazı yer adlarının ve birtakım kelimelerin bariz bir şekilde yanlış okundukları/yorumlandıkları göze çarpıyor.

Yazmada Batılı yer isimlerini doğru ifade etmeye yönelik dikkate şayan bir itinanın mevcut olduğunun tekrar altını çizmek lazım. Ne de olsa müellif (muhtemelen müstensih de) hâdiselerin cereyan ettiği bölgede yaşamış bir şahsiyettir. Bu sayede biz de sağlam bir kaynaktan söz konusu özel isimlerin/yer adlarının, dönemin ve yörenin Türkleri tarafından en yaklaşık şekliyle nasıl telaffuz edildiğini öğrenme fırsatı bulmuş oluyoruz.

Filolojik notlar kısmında kelimelerin Osmanlı harfleriyle yazılışı, imla hususiyetleri < > ayrıçları içerisinde gösterildi. Kelimenin ses karşılığı ise [] ayrıçları içerisinde verildi. Burada daha çok kişiye hitap edebilmesi için imkânlar elverdiği nisbette Türk Latin harfleri/çevriyazı işaretleri ile iktifa edildi. Ancak birkaç istisnai durumda, çalışmada IPA kısaltmasıyla verilecek olan *Handbook of the International Phonetic Association*’a müracaat edilmek zorunda kalındı¹⁰.

Filolojik notlar kısmında, kelimelerin tasnifinde Latin harfli alfabe sıralaması takip edilmiştir.

www.tuba.gov.tr

•••••

10 Handbook of the International Phonetic Association, A guide to the use of the International Phonetic Alphabet, 2007.

- b -

.....

balyemez/bal yemez (topı): Eldeki metinde de başka Osmanlı metinlerinde de adı diğer top isimlerine nisbetle daha sık geçen, devrinde meşhur, bir ağır top cinsi. Metinde kimi zaman birleşik kimi zaman iki ayrı kelime halinde bulunuyor: <باليمز> ve <بال يمز>. Eldeki metin 17. yüzyıl başında telif edilmiş olması hasebiyle, kelimenin Kahane & Tietze tarafından kaydedilen ortaya çıkış tarihini de geriye çekmiş oluyor (kayıtlar için bkz. 1958: 84).

İbare her ne kadar Türkçe menşeli gibi görünse de aslında öyle değil. 16. yüzyıl Osmanlı dilinde aslı telaffuzunun bozulması suretiyle Türkçeleştirilmiş ve daha sonraki dönemlerde de Türkçe olarak algılanmış. Hatta artık Türkçe addedilen bu top adına bazı sözlüklerde uygun bir Farsça karşılık bile uydurulmuş. Bu durumu Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*'sinde *balyemezi* maddesi altında şöyle ifade ediyor: “Mûcidi olan bir İtalyan’ın ismiyle müsemmâdır. Galat-ı fâhiş olarak “bal yemez” yazılıp her şeyi Farsî ve Arabî bir isimle tesmiyeyi medâr-ı zarâfet addeden köhne küttâbın biri tarafından “‘asel ne-mî-ğored” diye tercüme olunduğu meşhûrdur. Eski bir cins top” (1317: 276). Fakat kelimenin halk etimolojisiyle ‘bal yemeyen’ olarak daha evvel Leunclavius (“Melle no vescit” 1591: 874), Pouqueville (“le canon qui ne mange pas de miel” 1825: 185) ve Bianchi & Kieffer (“qui ne mange pas du miel” 1835: 181, 1850: 316) vs. tarafından kaydedilmiş olduğunu ifade etmek gerekir.

Kelimenin sözlük kaydı Meninski'de de bulunuyor (1680: I/679). Burada *bal iemez top* karşılığında sadece “Tormentum aenum maius” ‘büyük bronz top’, “Kartaun[e]” ‘1/4 boyutta gülle atan top’, “*Cannone Grosso*” ‘büyük top’, “*Canon de batterie*” ‘batarya topu’ karşılıkları mevcut; kökenle ilgili bir açıklama yok. Türk lügatçiliğinde ise ibare, Şemseddin Sami'den evvel Ahmet Vefik Paşa tarafından *Lehce-i Osmânî*'de izah edilmiştir: “*balyemezi*: İtalyancadan yarım gürlere manasına bir uzun kolomber ve menzil topu. Galatı balyemez.” (1306: 193; ayrıca krş. Ali Seydi 1330: 170).

İbarenin ‘bal yemek’le bir alakasının bulunmadığı aşikâr olmakla birlikte kökeninin ne olabileceği hususunda fikir birliği yok; muhtelif görüşler var. Bunlardan yukarıda Şemseddin Sami'den alıntulayarak zikrettiğimiz, kelimenin topun mucidi olarak farzedilen *Balyemezi* adlı bir İtalyalıya istinaden ortaya çıktığı iddiasının mesnedi yok. Barbier de Meynard (1881: 281) ve Meyer (1893: 70) “baliemez”in İtalyanca “*palla e mezza/mezzo*” ‘bir buçuk gülle’ ibaresinden geliyor olabileceği görüşündeler. Kissling bu izaha, ifade tarzının bir top cinsini adlandırmak için fazlaca karmaşık ve tekellüflü olduğunu belirterek karşı çıkıyor ve “Baljemez” hakkında yazdığı tafsilatlı makalede kelimenin “faule Metze” ya da “faule Mette” olarak bilinen top isimlerinden bozulma olduğunu ifade ediyor (1951). Kissling’in bahsettiği bu top, Almanya’nın Braunschweig şehrinde 1411’de bronz olarak dökülmüş, aynı şehirde konuşlanmış. Dokuz tona yaklaşan ağırlığıyla yerinden kalkmadığı ve hiçbir sefere götürülemediği için ‘tembel Metze’ “faule Metze” diye adlandırılmış ve nihayet 1787’de eritilmiştir (bkz. Jahn 1998). Dolayısıyla Türklerin bu toplarla karşılaşmış olma ihtimali pek yoktur.

Kökeninin Avrupalı olduğunda şüphe bulunmayan bu ibarenin mevcutlar içerisinde en makul izahını Kahane & Tietze yapmıştır (1958: 83; krş. Tietze 2002: I/274). Yazarlara göre kelimenin kökeninde Venedik İtalyancasından “*bala ramada*” ibaresi var (standart İtalyancada “*palla ramata*”). Bu kelime daha sonra Yunancaya *balarmas* < *balarmades* (çokluk şeklinden) (“*παλαρμάς* < *παλαρμάδες*”), oradan da Türkçeye geçmiş. Yazarlar *palla ramata* için ‘bar shot’ karşılığını vermişler; fakat bunun İtalyancada aslında ‘bakırlanmış/bakırlı gülle’ anlamına geldiğini belirtelim (ayrıntılı bilgi için bkz. Tommaseo & Bellini 1879: III.2/728). Kahane & Tietze “*palla ramata*”nın aslında deniz topçuluğunda düşman gemilerinin yelkenlerini tahrip edebilmek için bir demir çubuk ya da zincirle birbirlerine bağlanmış iki gülden oluşan tertibatı tanımladığını ve zamanında yaygınca kullanılan bir terim olduğunu ifade ediyorlar (1958: 84). Bunun daha sonra kara topçuluğuna da geçmiş olması makul gö-

rünüyor. İbarenin Fransızcada (“*balle ramée*”) ve İspanyolcada (“*bala enramada*”) karşılıkları da bulunuyor.

Balyemez topunun ‘bal yemek’ eylemiyle köken bakımından her ne kadar bir alakası olmasa da halk etimolojisinin yarattığı mana, edebiyatımıza fevkalade güzel söylenmiş, tevriyeli birkaç beytin kazandırılmasına sebep olmuştur:

Cihân içre eger bir kerre ol tophāneli şūhuḡ
*Dudaḡın emse ‘āşık **bal yemez** tā ‘ömri oldukça.* Enderûnî Fâzıl
 (Namık Kemal 1335: 212)

“Öyle bir top-ı felâkettir ki o
 Bulduḡu kamı içre de **bal yemez**. Lâ”
 (Pakalın 1993: 157)

“Düşmenin üstü ecel arzûsu tatlu cânına
Balyemezden gülleler gıdıkçe top helvâ gibi. Fâzıl”
 (Pakalın 1993: 157)

“**Balyemez** toplar vurup sihrini battal eyledik
 Kargalar kondurduk âhir leşine İspanyolun. Nakdi”
 (Kahane & Tietze 1985: 84)

Balyemez ve diğer top cinsleri hakkında bilgi için bkz. Vajda 1983: 37, Eralp 1993: 113, Ágoston 2012.

.....
bandür/bandur (pandür): Balkanlarda, özellikle eski Yugoslavya, Macaristan ve Romanya bölgesinde mahallî halktan oluşan silahlı muhafızlara verilen ad; korucu.

Öncelikle kelimenin ikinci ünlüsüne dair kimi kaynaklarda bulunan [o] ya da [e] okumasının Osmanlı Türkçesi için doğru olmadığını belirtelim (bkz. mesela Pakalın 1993, Erkan 2010: 45 “pandor”; İpşirli 2014: 188 “pander”). Doğrusu [u] ya da [ū] ile olmalıdır: [pandur], [pandūr]. Kelime eldeki metinde iki defa geçmektedir ve her ikisinde de notasyon <ب> iledir: <باندور>. Kelimenin <ب> ile yazılmış olması, eldeki nüshaya mahsus olsa gerek. Osmanlı metinlerinde yaygın imla/telaffuz daha ziyade <پ>/[p] iledir.

Pandur kelimesi Türkçeye büyük ihtimalle Macarcadan (daha zayıf ihtimalle Hırvatçadan) geçmiştir. Kelimenin Macarcadaki şekli *pan-dúr*'dur [pandūr]. Benkő, Macarcanın etimolojik sözlüğünde “pandúr” kelimesinin kökeni hakkında çok fazla bir şey söylenemeyeceğini ifade ediyor (1997: 1108). Hammer, 17. yüzyıl ile alakalı olarak Türkçede *pandul(bası)* olarak kaydettiği kelimenin, “Pandure” kelimesinin aslı olduğunu iddia ediyor; bu görüş doğru olmasa gerek. Fakat ikinci ünlünün [u] ile verilmesi anlamlıdır (“Pandurenhauptmann”: “pandul-baschi” 1831: VII/430). Miklosich, kelimenin menşeinin Eski Slovence olduğunu ve “*pqđiti*” [pāđiti] ‘yapmak, sürmek, ilerletmek’ fiiliyle alakalı bulunan “*pqdarb*” [pādar] ‘koruyucu, korucu’ kelimesinden geldiğini tahmin ediyor (1889: 16). Başka bir görüşe göre ise kelime Latince *banderium* ‘bayrak’ kelimesi ile alakalıdır. Pandur kelimesi Sırpça, Romence ve diğer bölge dillerinde de mevcut. Şemseddin Sami “pandour” [pandur] kelimesine “Macar askeri nefe-ri” karşılığını vermiştir (1905: 1213).

Varajdin’de bir pandurbası.

18. yüzyılda Macaristan’da atlı polis *pandúr* olarak adlandırılmaktaydı. Bu, günümüzde Macarcada artık arkaik bir kelime olarak telakki ediliyor. Standart dile ait olmamakla birlikte bugün Macaristan’da *pandúr* denince akla hâlâ polis memuru geldiğini de belirtmekte fayda var. Kelime yine Hırvatistan’da da halen kullanılmaktadır. Fakat artık negatif çağrışımla polis memuru anlamındadır, Türkçedeki *aynasız* gibi.

Birçok kaynakta pandurların 17. yüzyılda ortaya çıktıklarından, 17. ve 18. yüzyılda Habsburglar tarafından Osmanlı’ya karşı sınırlarda konuşlandırılmış Hırvat, Sırp, Romen ve Macar milletlerinden müteşekkil atlı birliklerden oluştuklarından bahsediliyor. Metnimiz ise bize 17. yüzyılın başında pandurların Osmanlı askerinin yanında yer aldığını gösteriyor. Buradan pandurların aslında bir tarafa kesin bir aidiyetlerinin söz konusu olmadığı, zamana ve şartlara göre taraf değiştirebildikleri sonucuna ulaşılabilir. Nitekim Alman/Avusturya

halkının belli dönemlerde pandurların zalimane saldırılarına maruz kaldıkları da kaydedilmiştir (bkz. Seraph 1860).

1864 (1280) yılında devlet makamına yönelik olarak yazılmış bir arşiv belgesinden pandurların Osmanlı Devletinde hâlâ istihdam edildikleri bilgisini ediniyoruz. Belgede şunlar ifade ediliyor:

“Makâm-ı Sadâret’e. Numero: 115. Hersek Sancağı’nda asâkir-i muvazzafa ve zabtiyyeden başka olarak bir de *pandûr* neferâtı olup bunların bir takımı bazı mevâki’in muhâfazası için veyâhut mektûb götürüp getirmek için yaz ve kış ale’-d-devâm istihdâm edilmekte ve birazı dahi yalnız eyyâm-ı sayfa bazı mevâki’e konulup kışın ruhsat verilmek buyrulmuştur. Bunlardan başka bir de Koryaniç ve Nikşik gibi bazı mevâki’de senelerce düşman ile uğraşarak hâneleri yanmış ve emvâl ü eşyâları gasb ü gârât edilmiş ehl-i islâma kendi yurtlarında durup muhâfazada sebât edebilmek için bir mikdâr harc verilip ancak bunların bazıları asâkir-i muvazzafa ve bazıları dahi *pandûr* diye sebt-i defter olunmuştur ve *pandûrlar* hükûmet-i mahalliyyeye merbût iken mesele-i harbiyye esnâsında ‘bunlar da bir cins askerdir’ diye ekserisi firka-i askeriyye ma’iyyetine verilerek birazı yine hükûmet-i mahalliyye idâresinde bırakılmış ve asâkir-i muvazzafa ile *pandûr* harçları siyâk-ı vâhid üzere olmayıp bazısının ma’âşında ve bazısının ta’yinâtında ziyâde ve noksân olduğu hâlde ara sıra bazı *pandûrân* harçları asâkir-i muvazzafa ser-gerde ve binbaşılarının...” (Rika yazıyla yazılmış olan bu belge, elimizde sadece bir jpeg resmi olarak bulunuyor ve maalesef künyesi de devamı da mevcut değil).

Haddizatında kelime, 20. yüzyıl başlarına ait geç tarihli Osmanlı arşiv belgelerinde de görülmektedir ve bu dönemde zaman içinde bilhassa Makedonya sorunu bağlamında kazandığı “Sırlar tarafından istihdam edilen askerler” manası ile de kullanılmaktadır.

Osmanlı arşivlerinde pandurlar hakkında bilgi edinilmek istendiğinde aramanın daha ziyade, yanlış okunmuş olmakla birlikte yerleşmiş olan ‘pandor’ kelimesine göre yapılması gerektiğini belirtmekte fayda var. ‘Pandur’ ve ‘bandur’ kelimeleri ile yapılan aramalarda alınacak cevap sayısı, çok daha az olacaktır.

.....

bārūd/bārūt: Kelimenin imlası, son harf hem <و> hem <ت> olmak üzere metinde iki türdür ama genellikle <ت> ile. Türkçeye Arapça/Farsçadaki

şekliyle geçen kelimenin (Arapça *bārūd*, Farsça *bārūt*) kökeni muhtemelen Yunancadır. Tietze “barut”un kökeninin ‘ateş taşı’ anlamına gelen Eski Yunanca *pyritēs* πυρίτης (< “pyr” ‘ateş’ + “litos” ‘taş’) olduğunu kaydetmiştir (2002: 284).

“Bir iki def’a iş’âl itdi **bārūt**-ı tüfengini

Sadā-yı zūr-ı darbı irdi gūş-ı çerh-i gerdāna. / .../ Nâşid (Alıcı 1998: 432-433)
(Öztekin 2006: 443)

“Gurūb irişdi şemse dūd-ı **bārūt**-ı tüfenginden

İkinci def’ada urup şikest itdi o şāhenşāh. Şâkir (Yıldız 2002: 163)
(Öztekin 2006: 453)

.....

beç/bēç (kal’ası): Avusturya’nın başkenti Viyana şehrinin ya da kalesinin Osmanlı resmî dilindeki karşılığı. Metinde bir defa ve <چ> imlasiyla geçmektedir. Kelimenin aslı Macarca *Bécs* [bēç]’tir ve bu dille ‘sarp yamaç’ anlamına gelmektedir. Viyana için kullanılmak üzere Macarcadan Boşnakça, Hırvatça ve Sırpçaya da geçmiştir: *Beč/Beu* [beç].

Elimizdeki metinde *beç/bēç* şeklinde yazılan kelimeyle aslında Viyana değil, Macaristan’da bulunan Pécs [pēç] şehri/kalesi kastedilmiş de olabilir. Kelimenin <ب> ile yazılmış olması, sıkça görülebilen bir noktalama hatası sonucu olabilir. Osmanlı metinlerinde yaygınca görülen, <چ> için üç nokta yerine tek nokta ile iktifa etme alışkanlığı bu gibi yerlerde yorumcuyu hataya düşürebilir. Bu gibi durumlarda Pécs ile Viyana’nın karıştırılması gayet muhtemeldir. Tarihi metinlerde, eğer imla yeterince açık değilse, gerçekte kastedilen şehrin bu ikisinden hangisi olduğunu imla dışında başka yöntemleri de devreye sokarak teyit etmek gerekir. Kelime metinde *beç kal’ası* ya *kaşı* bağlamında geçiyor; buradan Kanije’nin kuzey tarafı mı güney tarafı mı kastediliyor, belli değildir (krş. **peç** maddesi).

“Kış geldi pamuklı alaca sâde gerekdür

Kürki geye içden

Maḥmūrları esnediyor bade gerekdür

*Gelmiş ola **Beç**den. Hevayî (Çakır 1998: 66)*”

(Öztekin 2006: 230)

Kraliyet şehri Stuhlweißenburg'un (İstolni Beligrad) Hristiyanlar tarafından alınışının gerçek tasviri. Yıl: 1601.

.....

beliğrād/beliğrād: Bugün Belgrad olarak bilinen şehir isminin 17. yüzyıl Osmanlı Türkçesindeki karşılığı. Beyaz kale/şehir anlamına gelen bu isim *bije-li/biely* 'beyaz' ve *grad* 'kale, şehir' kelimelerinden müteşekkildir. Dolayısıyla 17. yüzyılda *beliğrād* şeklindeki telaffuz slavik konseptte daha uygundur. Kelimeyi Meninski "belighrād" (1680: I/875), Miklosich "béligrad" olarak kaydetmiş (1889: 4). Kelimenin metindeki imlası <بلغراد> şeklindedir.

Metinde *beliğrād* ismi taşıyan iki farklı yerleşim merkezi söz konusudur. Bunlar birbirlerinden *aşağa beliğrād* ve *istolni beliğrād* demek suretiyle ayırt edilmişlerdir.

Bunlardan *aşağa beliğrād* 'Aşağı Belgrad', güneyde bulunan ve bugün Sırbistan'ın başkenti olan Belgrad'ı ifade etmektedir: Sırpça *Beograd/Beograd*.

İstolni beliğrād <استولنی بلغراد> ile ise bugün Macaristan'da bulunan ve Macarca *Székesfehérvár* olarak adlandırılan şehir kastedilmektedir. Leunclavius, "Stoni-belegrad"ın Türklerin Slavların dilinden alıp kullandıkları bir ad olduğunu ve kelimenin 'beyaz taht; kraliyet tahtının bulunduğu saray, kraliyet sarayı' anlamlarına geldiğini belirtmektedir ("vocabulum a Turcis e lingua Venedorum usu captum, significat album throni vel regiae sedis castrum" 1591: 894).

Ebuzziya Tevfik, Namık Kemal'in *Kanije Muhasarası* adlı eserinde verdiği bir dipnotta "Tarihlerimizdeki 'İstoni Belgrad' tabiri İslavca 'İstari' muharrefidir. İstari ise kadim manasıdır" diyor (Namık Kemal 1335: 75). Ebuzziya Tev-

fik'in bu izahı tabii ki yanlıştır. Kelimenin Slavik *star(-i/-y)* 'eski' kelimesiyle bir alakası yoktur. Burada Kırkıl'ın dipnottaki bu kelimeyi "Esterini/Esteri" olarak Latin harflerine aktarmasının sadece kötü bir yanlış okuma olduğunu belirtelim (2010: 49). Kelimenin kökeninde Slav dillerinin ortak kelimelerinden *stol* 'sandalye/taht' bulunmaktadır. Zira bu şehirde cülus, yani tahta oturma/taç giyme törenleri yapılmaktaydı. Macarca *szék(es)* ile Slavik *(i)stol(ni)* kelimeleri aynı içeriğe işaret etmektedirler, her ikisi de 'sandalye(+li/+sel)' veya 'taht(+lı/+sal)' anlamına gelmektedir; ibare bir bütün olarak 'Taht Belgradı, tahtın bulunduğu Belgrad' olarak tercüme edilebilir (Almanca karşılığı *Stuhlweißenburg* da yine aynı içeriği ifade etmektedir). Macarca *+(E)s* ve Slav dillerinde *+ny/+ni* ekleri modern Türkçedeki *+II/+sAl* gibi sıfat yapan eklerdir. Kelime Hırvatçada *Stolni* şeklindedir. Baştaki [i], çift ünsüzle başlayan yabancı kelimelerde, kelime başında ortaya çıkabilen, Türkçede sıkça görülen bir ünlü türemesidir (protez); istasyon, ıspanak v.b. kelimelerde olduğu gibi. Kelimenin daha sonraki dönemlerde Türkçede "*istulni*" ya da "*ustulni*" şeklinde telaffuz edilmiş olması da muhtemeldir (bkz. Meninski 1680: I/875; Miklosich 1889: 4). Daha sonraki bazı kaynaklarda <J> harfinin yazılmadığı da görülür (mesela Peçevî 1283 ve Naîmâ'nın 1281 tarihli matbu nüshalarında). Bu durum, kelimenin ya bir ses hâdisesi sebebiyle ([istolni] > [istonni] > [istōni/istoni]) şeklinde dönüşümüş olmasından ya da erken dönem bir istinsah hatasından kaynaklanıyor olmalıdır. Zira kelime Türk kaynaklarından yararlanan Leunclavius'da da "Stoni-belgrad" olarak kaydedilmiştir (1591: 894).

"*Han Maḥmūd şarf-ı himmet eyledi bu sâle*
Ẓor ile ald Beligradı cümūd-ı müslimîn. (1152) Fennî"
 (Öztekin 2006: 35)

"*Sen Edrine şehrindensün uzak suya gütme*
Bî-hüde Hevâyî
Nehr-i Tuna vü Save Beligrada gerekdür
Ayrılmı Meriçden. *Hevâyî* (Çakır 1998: 66)"
 (Öztekin 2006: 123)

.....

berek (şuyı): Hâdiselerin cereyan ettiği dönemde Kanije Kalesi’ni çevreleyen suya verilen ad. İbare birçok çalışmada “berk” şeklinde okunmuş (Uzunçarşılı III/82, İpşirli I/185 v.s.). Bizce burada söz konusu olması gereken kelime, ‘koru; çalı, sazlık ve ağaçlıkla kaplı arazi’ anlamlarına gelen Macarca *berek* olmalıdır. Metinde geçen *berek şuyı* da ‘koru suyu, sazlık suyu’ olarak anlaşılmalıdır.

O dönemde Kanije Kalesi’ni çevreleyen suyun etrafı sazlık ve ağaçlık bir arazi idi. Ayrıca bugünkü Kanije’nin (Nagykanizsa’nın) banliyösü durumunda olan Kiskanizsa’da *Berek köz* ‘Berek arası/ortası’ isimli bir mahal vardır. Bunun dışında Dankoff, Evliya Çelebi’nin Macaristan bölümünde “bataklık” anlamına gelen bir “berek” kelimesi tesbit etmiştir (2004: 86). Dolayısıyla bu kelime için *berk* değil de *berek* şeklinde bir okuma daha doğru olacaktır.

Metindeki imla <برق> şeklindedir, yani kelime sonundaki [k] sesi <ق> harfi ile verilmiştir. Bunun sebebi de bu sesin Macarcadaki karşılığının Türkçedeki palatal [k]’ye nisbetle daha geriden (velar) telaffuz ediliyor oluşudur; Macarcadaki kısa [e] ünlüsü de zaten Türkçedekine nazaran oldukça açıktır. Eldeki metin bu durumu da göz önünde bulundurmuş ve bu sesi Macarcadaki telaffuza sadık kalarak <ق> harfi ile vermiştir.

Namık Kemal’in *Kanijesi*’ni açıklama ve notlandırmalarla yayımlayanlar (Süleyman Nazif, Cenap Şahabeddin v.d.) bir dipnotta, kelimenin Macaristan’da bulunan “Bereg Eyaleti” sebebiyle *bereg* olması gerektiğini ifade etmişler (1335: 198). Ayrıca bu dipnotta *bereg* olarak verilen kelimeyi Kırkıl’ın “berk” şeklinde yine yanlış okuduğunu belirtelim (2010: 109). Zikredilen kelimeyi Şemseddin Sami *Kâmûsü’l-A’lâm*’da “Beregh” olarak kaydetmiş ve Macaristan eyaletlerinden biri olduğunu ifade etmiştir (1306/1889: II/1283). Bugün Macaristan sınırları dışında kalmış olan bu eyalet (büyük kısmı Ukrayna topraklarında) Kanije’ye çok uzakta bir yerdedir. Dolayısıyla Kanije etrafındaki küçük bir suyun bu eyaletin ismiyle adlandırılmış olması ihtimali pek zayıftır.

Eski gravür ve kale planlarında Nagykanizsa şehri içinde görülen bu su, bugün yoktur. Berek Suyu muhtemelen daha sonra kanallar inşa edilerek kontrol altına alınmıştır.

.....

berzençe: Bugün Macaristan'ın güneybatısındaki *Somogy* eyaletinde, Hırvatistan sınırına yakın bir yerde bulunan bir Macar yerleşim biriminin adı. Üç bine yakın bir nüfusu barındırıyor.

Macarcada eski imlasıyla *Berzencze*, modern imlasıyla *Berzence*'dir; her iki imlânın da telaffuzu [berzen^{te}] olarak düşünülmelidir. Kelimenin kökeni Hırvatça "Brežnja/Breznica" dır [brejniy^ıŋa/breznⁱŋa] (bkz. Mandić 2005: 93). Kelimenin metnimizdeki imlası <برزنچه> şeklindedir ve Macarcadaki telaffuz ile örtüşür. Tek fark, [ʒ] kombinasyonunun Türkçede [ç] sesine dönüşmüş olmasıdır ki bu, [ʒ] > [ç] dönüşümü sadece buraya mahsus değildir. Türkçe, ses bünyesinde bulunmayan [ʒ] kombinasyonunu genellikle [ç] sesine dönüştürür (krş. **çapa** maddesi).

Kelime bir yerde istinsah hatasıyla *pe[r]zence* şeklinde geçiyor.

.....

bobôça: Macaristan'da eskiden bir kale bugün bir yerleşim birimine ad olan kelimenin Macarcadaki imlası ve telaffuzu *Babócsa* [bâbôça] şeklindedir. Kelimenin metnimizdeki imlası, <بوبيچه> olmak suretiyle Macarcadaki telaffuzuna çok uygundur. Macarca imlada kısa <a> ile gösterilen ünlü, Türk kulağına [o] gelecek kadar geriden ve yuvarlak telaffuz edildiğinden ilk hecenin Türkler tarafından [bo] olarak algılanması tabiidir ([â] işaretinin IPA'daki karşılığı [ɒ]'dır).

Kelimedeki ikinci hece ünlüsünün Macarcada olduğu gibi, dönemin Türkçesinde de uzun telaffuz edilmiş olması ihtimali yüksektir. Nitekim buna dair bazı emareler var: Daha sonraki dönemlere ait matbu Osmanlı metinlerinde, Macarca orijinalde bulunmayan bir <ف> harfi ortaya çıkmıştır. Mesela Peçevi'nin 1283 ve Naîmâ'nın 1281 tarihli matbu nüshalarında kelime <بوبيچه> imlasıyla verilmektedir; buna göre kelimenin telaffuzu [bobofça] olmalıdır. Burada bir <ف>/[f] harfinin/sesinin tezahür etmiş olması, bir yuvarlak-uzun ünlü bağlamında rahatlıkla izah edilebilir [bobô-]. Şöyle ki kelimenin ikinci hecesindeki diş-dudak ünsüzü [f] sesinin türemesi, uzun dudak ünlüsü [ô] sebebiyle gerçekleşmiş olup bu süreç muhtemelen önce diftonglaşma [ou] ile başlamış, sonra [w]'ye ve [v] sadalı dudak ünsüzüne, daha sonra da [f] sadasız dudak ünsüzüne dönüşme ile sonuçlanmıştır: *bâbôça* > (*bobouça/bobowça*) *bobovça*

Babocsa (Boboça/Bobofça) Kalesi 1664.

> *bobofça*. Elimizdeki nüsha, kelimenin telaffuz bakımından aslına en uygun şeklini bize vermektedir.

Harf devrimi sonrası metinlerinde Bubofça ve Babofça şeklinde yanlış okumalar da görülür. Hatta hangi saikle olduğunu kestiremediğimiz, tamamen yakıştırma olan “Baboka” gibi okumalar da mevcuttur (Sezen 2006: 55).

Babócsa günümüzde Macaristan’ın güneybatısındaki Somogy eyaletinde, Hırvatistan sınırında bulunan bir köydür. Nüfusu iki bin kişiden azdır.

.....

bolondvār: Macaristan’ın batısında bir kale (palanka) adıdır. 19. yüzyıla ait olanlar dâhil olmak üzere güncel haritalarda artık bulunmamaktadır (bkz. Kaynaklar: Harita 4 ve 5). Geçmiş dönemlere ait yerleşim birimlerini/kaleleri gösteren haritalarda ise farklı yerlerde Bolondvár ismine rastlanmaktadır:

1) Somogy Bölgesi’nde: 16. ve 17. yüzyıldaki yerleşim birimlerini gösteren Macar haritalarında Bolondvár, Drava nehrinin doğusunda, Berzence’nin kuzeybatısında, Kanizsa ve Csurgó’nun güneyinde yer almaktadır. Buna göre

Bolondvár belki günümüzde Hırvatistan sınırları içerisinde bulunan Gola köyü civarında idi (bkz. Kaynaklar: Harita 1 ve 2).

2) Fejér Bölgesi'nde: 1576 yılındaki yerleşim birimlerini gösteren bir haritada Budapeşte'nin güneybatısında, Székesfehérvár'ın güneydoğusunda, Balaton Gölü'nün doğusunda, Sárbogárd yakınlarında görülmektedir (Harita 3).

3) Balaton kıyısında: Klára, Bolondvár'ın Balaton Gölü içerisinde bir yarımada olan Tihany'in karşı yakasında yer alan Balatonszemes adlı yerleşim biriminde bulunduğunu ifade etmektedir (2007: 1239-1243).

Metinde kelimenin imlası Macarca aslı *Bolondvár*'ı [bolondvár] karşılayacak şekilde verilmiş: <بولوندوار>. Macarca *bolond* 'deli, aptal, kral soytarısı' anlamlarına, *vár* ise 'kale' anlamına geliyor.

.....

brinevâr / brnevâr: Metinde <برنوار> şeklinde kaydedilmiş olan kelime Macarcada *Baranyavár* [baranyavâr] olarak adlandırılan küçük bir palankanın/köyün adıdır. Bu yer adı Tiryaki Hasan Paşa'nın Kanije müdafaasını konu edinen çalışmalarda birbirinden farklı surette ve sürekli yanlış yorumlanmıştır. İpşirli aynı yer adını, önce abes bir yakıştırmayla Macarcada çok sakıncalı bir anlama gelecek olan "Pornovar" şeklinde, daha sonra da "Brandvar" olarak okumuş (2014: 166 ve 168). Bölgede bu isimleri taşıyan yer adları yoktur. Başka çalışmalarda bunun gibi muhtelif yakıştırmalar mevcuttur: Purnuvar, Pornuvar, Purnuar, Purnear, Brandour, Berdvar gibi.

Baranya Kalesi anlamına gelen *Baranyavár*, 19. yüzyıla kadarki Macaristan haritalarında Baranya bölgesinde/eyaletinde (Komitat) meskûn mahal olarak gösterilmektedir (bkz. Kaynaklar: Harita 5). Fakat günümüz haritalarında artık bu isimle bir palanka/yerleşim merkezi aramak beyhude olacaktır. Zira yerleşim birimi artık Hırvatistan topraklarında bulunmaktadır ve resmî ismi de *Baranyin Vrh* [baranyin vrh] olarak geçmektedir.

Bununla birlikte kelimenin metnimizdeki imlası, ne Macarcadan alınmış olabilecek [baranyavâr] telaffuzunu ne de Hırvatçadaki [baranyin]'i karşılayabilecek durumdadır. Mandić'e göre söz konusu yerin ismi eskiden Hırvatlar tarafından "Brinevar/Brnevar/Brñjevâr" [brinevar/brnevar/brñyevâr] olarak telaffuz ediliyordu (2005: 40). Bu da eldeki nüshanın bölgedeki yer

adlarını doğru kaydetmede aslında ne kadar titiz davranmış olduğunu gösteriyor.

Baranjın Vrh, bugün Hırvatistan’ın Baranya bölgesinde, Beli Manastir belediyesine bağlı, yaklaşık bin kişilik nüfusa sahip küçük bir yerleşim birimidir ve Mohaç’la Osijek arasında, Hırvatistan’ın Macaristan sınırına çok yakın bir yerinde bulunmaktadır.

.....

budin: bkz. budun.

budun/büdün/budin/budin: Günümüzde Macaristan’ın başkenti olan Budapeşte, bir milyon sekiz yüz bin civarındaki nüfusuyla Tuna Nehri’nin iki yakasında kurulmuştur. Bugün Budapeşte’yi oluşturan bu iki yakada 1873 yılına kadar iki müstakil şehir, iki müstakil idarî merkez bulunmaktaydı. Bunlar Macarcada *Buda* ve *Pest* [peşt] olarak adlandırılmaktaydı (Konuyla ilgili Pakalın’daki bilgiler doğru değildir 1993: I/244). Nehrin batı yakasında kurulmuş olan Buda, zamanında asıl merkez olup doğu yakadaki Peşte’ye nisbetle çok daha büyük idi. Son yüzyıllarda şehrin genişlemesi daha çok Peşte’ye doğru olmuştur. Bugün Budapeşte’nin doğu yakası, batısından daha büyük ve maimurdur.

‘Buda’ kelimesinin kökeni hakkında farklı görüşler bulunuyor. Bunlardan biri, kelimenin şehre Attila’nın kardeşi Bleda’nın ismine izafeten verildiğidir. Bleda’nın şehrin kurucusu olduğu düşünülmektedir (Kiss 1978: 131-132). Bir diğer görüş ise, kelimenin Slav kökenli “voda”dan (“вода”) ‘su’ türediğidir ki bu Latince “Aquincum” kelimesinin tercümesidir. Aquincum, Romalılar zamanında bölgedeki ana yerleşim merkezi idi (Györffy 1997: 242).

‘Buda’ için Osmanlılar *budun/budin/budın* isimlerini kullanmışlardır. Eldeki nüshada yirmiyeye yakın yerde *budun* <بدون> geçerken sadece üç yerde *budin/budın* <بدین> ismi geçmektedir. Bununla birlikte genel olarak düşünüldüğünde -özellikle sonraki devirlerde- Osmanlı Türkçesinde yaygın şeklin [budin/budın] olduğunu söylemek gerekir. Kelime, Meninski’ye göre *büdün* şeklindedir fakat halk ağzında *budun* ve *budın* şekilleri de görülür (1680b: 128). Meninski’nin kaydettiği *büdün* şekli, kanaatimizce yüksek dilde suni olarak ta’rîf gayretiyle oluşturulmuştur. Telaffuzu Çekçe ve Slovakçada *Budin* [budin], Hırvatça ve Sırpçada ise *Budin*/*Будим* [budim] olan kelime, Türkçeye muhtemelen Slav

Macaristan'daki başkent Ofen'in (Budun) Hristiyanlar tarafından kuşatılmasının gerçek tasviri. Yıl: 1598.

dillerinden geçmiştir. Zira Türkçedeki şekle en yakın telaffuz, Slav dillerdeki-
dir (buna mukabil Macarcada *Buda*, Almancada *Ofen*). *Budun*, *Budın* ve *Büdün*
şekilleri ise kelimenin Türkçe içerisinde değişmiş halleridir; bu üç telaffuz da
Türkçeye mahsustur. Bunun yanı sıra yaygın olmamakla beraber *budim* şekli
de kimi eserlerde karşımıza çıkar.

Kimi araştırmacılar, imlada <ب> harfinden sonra bir <و> harfi bulunmadığından
olsa gerek, kelimeyi “bedun” şeklinde de okumuşlardır; fakat bu okuma
doğru değildir (bkz. Pakalın 1993: 244, Kırkıl 2010: 104).

“*Budinün pîr ü şıbyâm severler ceng-i a‘dâyı*

Demi gelse şehâdetden geyerler al kâflâm” Taşlıcalı Yahya

(Çavuşoğlu 1977: 73)

“*Budinün şāhrāhında Resūlu’llāh ile gördüm*

Yüzi ağ alnı açk pādīshāh-ı Āl-i ‘Osmānı” Taşlıcalı Yahya

(Çavuşoğlu 1977: 73)

“*Seyf-i dīnüz sedd-i İslāmuz **Budin** şehbāzyuz*
Tiği ile dirilir Yahyālinuḡ Yahyāsyuz” Taşlıcalı Yahya
 (Çavuşoğlu 1977: 389)

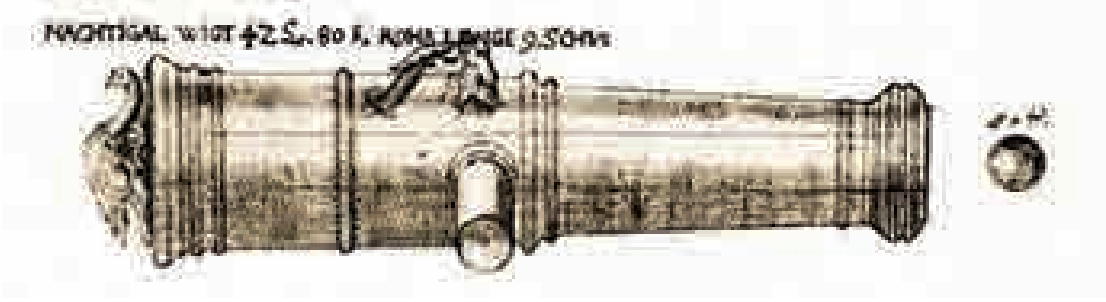
“*Geldi düşman, bağladı cümle[-i] rāhum der **Budum***
*Ser çekip burcum eflāke çıktı der **Budum**” [vezin bozuk]
 (Pakalın 1993: 244)*

Budin, Kanuni Sultan Süleyman zamanında, 1526 yılında Mohaç zaferiyle fethedilmiş oldu. 1541 yılında Budin Eyaleti kuruldu ve Budin şehri eyalet merkezi oldu. IV. Mehmet zamanında, 1686 yılında elden çıktı. 167 yıl Türk hükümlerinde kalan ve karakteristik bir Türk şehrine dönüşen Budin’in Habsburglular’a kaybedilmesi üzerine birçok hazin türkü yakılmıştır. Şehir, Türk hafızasında “Nazlı Budin” olarak yer etmiştir:

Ötme bülbül ötme yaz bahar oldu
Bülbülün fıganı bağrımı deldi
Gül alıp satmanın zamanı geldi
*Aldı Nemçe bizim nazlı **Budin**’i*
 /.../
Kible tarafından üç top atıldı
Perşembe günüydü güneş tutuldu
*Cuma günüydü **Budin** alındı*
*Aldı Nemçe bizim nazlı **Budin**’i.* Temeşvarlı Gazi Aşık Hasan

.....

bülbül (topı): Bir top cinsi. Bülbül kelimesi Türkçeye gayet tabii Batılı dillerden geçmemiştir. Arapça menşeli olan bu kelime, Türkçeye Farsçadan geçmiş olmalıdır. Ama kelimenin Türkçeye bir top ismi olarak Farsçadan ya da Arapçadan geçmiş olduğunu söyleyemeyiz. Yukarıda bahsettiğimiz ve yine bir top ismi olan *balyemez*’de Batılı bir kelimenin bozularak Türkçe bir ibareye benzetilmesi söz konusu iken kanaatimizce burada Almancadan doğrudan bir tercüme söz konusudur. ‘Bülbül’, Almanca ‘Nachtigal’ kelimesinin Türkçeye bire bir tercümesidir. Almanya’da top döküm ustası Frankfurtlu Steffan’ın 1519 yılında döktüğü bir topu “Nachtigal” ‘bülbül’ diye adlandırdığı, topun

Bülbül topu (Nachtigal).

üzerindeki kitabeden anlaşılmaktadır. Bu cinse ait bir numunenin 1546'da Almanya'da Frankfurt'un batısında, Ren nehri kenarında bulunan Rüsselsheim kalesinde mevzi almış olduğu zikrediliyor, bunun daha sonra İspanya'ya götürülmüş olduğu tahmin ediliyor (bkz. Bedürftig 1998). Topun üzerindeki kitabede dönemin Almancasıyla şunlar yazılıdır:

“MEISTER STEFFAN ZV FRANKFORT 1519
EIN NACHTIGAL BIN ICH GENANT
LIPLICHVND SCHON IST MEIN GESANG
WEN ICH SING DEM IST DIE ZEIT LANCK”

(Pressdienst, Landesmuseum Mainz 2015)

‘Frankfurtlu Stefan Usta 1519.

Bana “Nachtigal” [bülbül] derler.

Benim şarkım hoş ve güzeldir.

Kıme şarkı söylersem onun vakti gelmiştir.’

Eldeki metinde *bülbül* kelimesi yuvarlak ünlüler için birer <و> harfi eklenmek suretiyle Farsçadaki (Arapçadaki) imlası <بلبل> bozularak yazılmıştır: <بولبول>. Kelimenin başka türlü okunması mümkün değildir. Erkan'da “Balbal topu” şeklinde kaydedilmiş. Fakat bu isimde bir top yoktur (2010: 50, 89).

- ğ - (c) -

.....

çapa: Metindeki <چپ> imlasına göre [çapa] okunabilecek kelimenin aslı, İtalyanca *zappa* [sapa]’dır (Meyer 1893: 47). Metinde, günümüz Türkçesinde de bilinen, ‘genellikle tahta sap ve demir uçtan müteşekkil toprak eşelemeye yarayan alet’ anlamıyla kullanılmaktadır. Meninski de kelimeyi sadece bu anlamıyla veriyor (1680: I/1539). Bunun dışında kelimenin bir de denizcilikte kullanılan, ‘gemiyi denizde sabitlemek için su içine sarkıtılan ağır demir parçası’ anlamı var ki Kahane & Tietze’de yalnızca bundan bahsediliyor (1958: 470). Metnimiz, İtalyanca *zappa* kelimesinin ‘toprak eşelemeye yarayan alet’ anlamıyla 17. yüzyıldan önce Türkçeye girmiş olduğunu gösteriyor.

İtalyanca kelime başındaki <z> harfinin telaffuz karşılığı bir [ʃ] kombinasyonudur (affricate). Bu kombinasyon birçok Avrupa dilinde mevcuttur; notasyon buradaki gibi <z> ile olabileceğinden başka <c> ile de olabilir. [ʃ] kombinasyonu standart Türkçede bulunmadığından (fakat bazı ağızlarda vardır) bu ses, alınan yabancı kelimelerde genellikle ona mahreç bakımından en yakın ses olan [ç] ile telaffuz edilmiştir; mesela *docent/dozent* [doʃent] > doçent, *Leipzig* [laypʃig] > Laypçig (20. yüzyıl başı), *Hertz* [herʃ] > herç (20. yüzyıl başı).

.....

çe(h): Çek; Çek ülkesinden, milletinden. Kelime metindeki haliyle Macarcadan alınmış gibi görünüyor. Macarca imlada, tekil haldeyken kelimenin sonunda bir [h] bulunmakta fakat okunmamaktadır, yani *czeh* [çeh] yazılmakta ama *cze* [çe] şeklinde telaffuz edilmektedir. Kelimenin metinde *çe[h]* ve *leh* bağlamında [h] olmaksızın <چوله> imlasıyla yazılmış olması, muhtemelen Macarcadaki bu durumun bir

Leh ve Çeh kardeşlerin temsili tasviri (1519 yılından).

yansımasıdır. Kelimenin böyle bir imla ile kaydedilmiş olmasını, sadece müellifin/müstensihinin Macar toplumuyla ve diliyle ilişkili birisi olması bağlamında değerlendirmek lazım; yoksa durum Osmanlı Türkçesi için genelleştirilemez. Kelime normalde <چہ> şeklinde yazılır ve [çeh] olarak telaffuz edilir.

Köken itibarıyla Çeh kelimesinin, Çek Milleti'nin babası olduğu kabul edilen fakat tarihî gerçekliği isbat edilemeyen efsanevi liderinin (Leh'in kardeşi) adından geldiği düşünülüyor (ayrıntılı bilgi için bkz. Jirasek 1975: 17).

.....

[çeneviz]: Bratislava nüshasında *henüz* <هنوز> olarak kaydedilen kelime, Ali Emiri 187 (AETrh 187)'de <چنویز> imlasıyla yer almaktadır. Anlaşılan o ki Bratislava nüshasında bu kelimedede bir istinsah hatası söz konusudur. Diğer nüshalar da AETrh 187'yi teyit etmektedir. Yalnız kelimenin Osmanlı Türkçesindeki yaygın imlasının <چ> ile, yani telaffuzun [ceneviz] şeklinde olduğunu belirtmek gerek (Meninski 1680b: 646).

Türkçedeki 'Ceneviz', İtalyanca *genovese/genoese* [cenovēze]'den dönüşmüştür. *Genovese/genoese* ise İtalyanca Genova [cenova] (< 'Genua' Lat.) kelimesinden türetilmiştir ve sıfat cinsinden bir kelimedir; 'Cenovalı' (< Genova+lı) anlamına gelir. Anlaşılabacağı üzere Cenova (Genova, Genua) ile İtalya Yarımadası'nın kuzeybatısında 11. ilâ 18. yüzyıllar arasında var olan Cenova Cumhuriyeti kastedilmektedir.

Genovese İtalyancada bir sıfat (kimi zaman adlaştırmış sıfat) olmakla beraber, *Ceneviz* Türkçede *Cenova* yerine geçmek suretiyle isim gibi kullanılır, sıfat gibi değil. Aslında zaten sıfat olan *Ceneviz*, bir de Türkçede aynı işlevi sağlayan sıfat yapma eki '+lI' alır: *Cenevizli* (yani '*Cenovalı' gibi olmuş oluyor). Bir benzetmeyle ifade edecek olursak, *Cenevizli* aslında **Fransızlı* gibi bir yanlış bir yapıdır. Yanlış olmasına rağmen yaygınlaşmıştır ve Türkçede artık doğru hükmündedir. Metinde iyelik eki almış olan belirtisiz isim tamlaması '*çeneviz kapudanı*' da bu 'sıfat > isim' dönüşümünün 17. yüzyılda vuku bulmuş olduğunu teyit ediyor.

Meninski, hem 'Cenova' ('Genua') hem de 'Cenovalı' ('Genuensis') karşılığında "ğenewiz" [ceneviz] kelimesini veriyor (1680b: 646). Demek ki 'Ceneviz' kelimesi o dönemde aslî anlamında da kullanılıyormuş.

.....
çuval (< *cuvan/covan*): bkz. don-çuval

- d -

.....
demet (*demet demet*): ‘Deste, tutam’ anlamında Yunanca kökenli bir kelimedir: *demati* δεμάτι < δέμα (bkz. Meyer 1893: 58). Metinde <دمت> imlasıyla birkaç defa *demet demet* ikilemesi içerisinde geçmektedir. Bu ikileme cümlede zarf işlevini görebilmektedir (*demet demet düşmek*). Meninski <دمت>’in yanında <دمد> imlasını da veriyor (1680: II/2137).

.....
dirhem: Metinde bir ağırlık birimi olarak kullanılıyor. 1 dirhem, 3,207 grama tekabül etmektedir. Kökeni Yunanca *drahmī* δραχμή olmakla birlikte Türkçeye Arapçadan geçmiştir (Meyer 1893: 64). Kelime, Türkçede bunun dışında Farsçadaki şekli *direm* <درم> ile de görülür. Fakat metnimizdeki imlası, Arapçada olduğu gibidir: <درهم>.

“Bir buçuk **dirhem** gelür na’lçesi pā-pūşlaruñ
 Artığın almaz içerden degme burğular yine. Hevâyî (Çakır 1998: 74)”
 (Öztekin 2006: 260)

“Yed-i şükrâne ile bezl ü nişār itmede halk
 Buldı dīnār bu esnāda ‘ayār-ı **dirhem**. Lebīb (Kurtoğlu 2004 : 363-367)”
 (Öztekin 2006: 391)

“İtdi pertāb iki kūrşun-ı girān-**dirhem** kim
 Gāh üsti urdı gehī altına üç beş parmak. Rahmî (Elmas 1997: 1159)”
 (Öztekin 2006: 443)

“Zamāne erligi bī-sīm ü zer ne kâbildür
 Hurūf-ı merd ki Hāzık **direm** bozuntısıdur. Hâzık (Güfte 2001: 221)”
 (Öztekin 2006: 476)

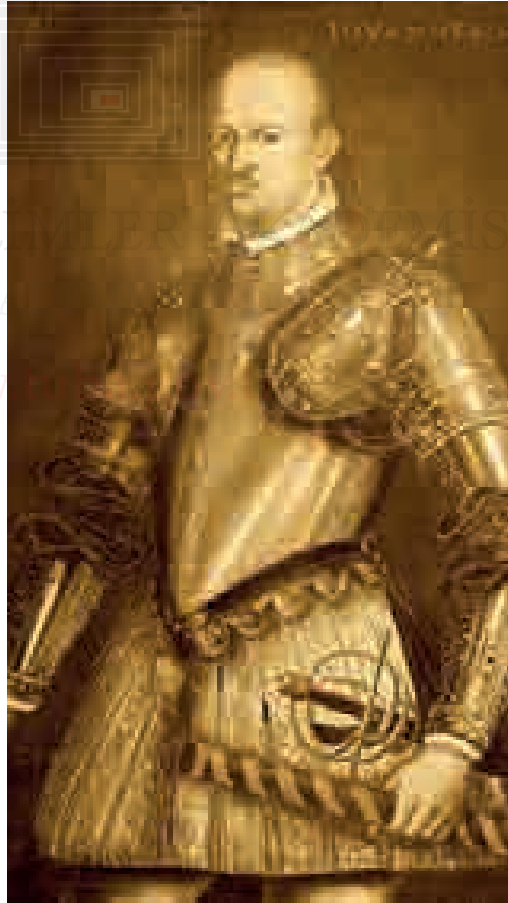
.....

don-çuval (< don cuvan/covan): Metinde ‘Malta Hakimi’ olarak geçen şahsın adı olarak verilmektedir. İtalyancadaki imlasıyla bu ad, *Don Giovanni* [don cyovanni] suretinde yazılır. Yazmadaki imlası ise < دون چوال > şeklindedir.

Kanije’nin muhasara edildiği yıla yakın vakitlerde Malta Hakimliği’ni (Capitano della Verga) elinde bulunduran ve Giovanni ismini taşıyan iki şahıs olmakla birlikte (1590-1592 arasında Hakimlik görevinde bulunan Giovanni Maria Cassia ve 1603-1605 yılları arasında aynı görevi üstlenen Giovanni Domenico Xerri) burada kastedilen kişi değildir. Metinde bahsedilen kişi Floransalı Don Giovanni de’ Medici’dır (1567-1621) ve aslında Malta Hakimi değildir. Kanije muhasarası esnasında emperyal ordu kumandanlarından biridir (Doo-ley 2014: 40-46).

Giovanni’nin başındaki *don* Latince *dominus* ‘sahip, efendi, bey < ev sahibi’ kelimesinden kısaltılmıştır; İtalyanca ve İspanyolcada bir saygı ve soyluluk ünvanı olarak kullanılır.

Sadece bir bilgi/yazım hatası olma ihtimaliyle birlikte, Don-Çuval şeklindeki bir ifade ile tezyif ve istihza maksadıyla kelimelerin Türkçedeki (don ve çuval) anlamlarının da tedai ettirilmek istenmiş olması muhtemeldir (isim ve lakapların tezyif, tahkir ve istihza maksatlı kullanımı; tarihi metinlerde manipülasyon ve algı oluşturma yöntemleri ile ilgili olarak bkz. Şenlik 2013).

Don Giovanni (Don-Çuval).

.....

drāva/dırāva (şuyı): Tuna'nın kollarından bir nehirdir. İtalya'da Güney Tirol bölgesinden doğup Hırvatistan'ın Osijek şehrini geçtikten yaklaşık 20 km. sonra, Hırvatistan-Sırbistan sınırında Tuna'yla birleşmektedir.

Kelime muhtemelen İlirce kökenlidir. Latince *Dravus*; Almancada *Drau*; İtalyanca, Slovence ve Hırvatçada *Drava* şeklinde geçer. Çekçe, Slovakça ve Macarcada ise uzun [ā] *Dráva* suretinde imlada belirtilmektedir. Metindeki notasyonu <دراوه> şeklindedir. Türkçeye daha uygun bir şekilde, [d]'den sonra redüksiyonlu bir [ı] ile telaffuz edilmiş olması muhtemeldir. Kelimedeki ilk [ā] ünlüsünün uzun telaffuz edilmiş olma ihtimali yüksektir.

16. yüzyıl şairi Taşlıcalı Yahya aşağıdaki beyti terennüm ederken bölgede bulunan üç önemli nehri de zikrediyor. Şair, Drava'yı ve Tuna'yı birer <ط> ile yazmış. 16. yüzyılda telaffuzun her iki kelime için de [d] ile olduğunu düşünüyoruz.

"Yolna geldi ammā sāye gibi pāy-māl oldı

Şava ile **Tırava** ejdehāsı Tuna şu'bām" Taşlıcalı Yahya

(Çavuşoğlu 1977: 72)

- e -

..... www.tuba.gov.tr

edügi: Metnin en dikkat çekici Batılı kelimesi, henüz hiçbir Türkçe sözlüğe girmemiş olan bu *edügi* kelimesi olsa gerek. Yazmada <ادوگی> imlasiyla geçen kelimenin aslının Fransızcadaki *étui* [etüi/etügi] olduğunu düşünüyoruz. Fransızca orijinalinin telaffuzunda bulunan sadasız [t] ünsüzü, Türkçede iki ünlü arasında sadalaşmış, [d]'ye dönüşmüştür. İmlada <ك> olarak görülen, bizim de <g> ile transkribe ettiğimiz işaret, Latin alfabe sistemimizde bulunan ve kimi zaman diftong oluşturmaya yarayan bir [g] olarak düşünülmelidir [edügi]. Diftong oluşumu, sızıcılaştıktan sonraki merhale olarak değerlendirilmelidir.

Kelimeye Türkçe karşılık olarak 'değerli ve hassas nesneleri muhafaza etmek için kullanılan dekoratif, nakışlı kutu; kılıf; mahfaza' açıklamasını verebiliriz. *Edügi*, metnin yazıldığı dönemde ve sonrasında kullanımı çok da yaygın bir kelime gibi görünmemektedir. Kelimenin Türkçede pek işlek olmadığı, metindeki yanlış kullanımdan da anlaşılmaktadır. Nitekim kelimenin aslından olan

sondaki [i], Türkçe iyelik eki gibi algılanmış ve aslında eklenmesi gereken bir iyelik eki [+si] eklenmemiştir. Yani metinde *frenk edügi* şeklinde geçen ibare aslında *frenk edügisî* (etui+si) olmalıydı.

Bu kelimenin ‘kısa konçlu çizme, ayakkabı’ anlamı taşıyan Türkçe kökenli *edük/edik* ile (bunun iyelik veya hal eki almış şekliyle) karıştırılma tehlikesi de vardır.

.....

efendi/afendi: Orta Yunanca *afendis* ἀφέντης kelimesinden gelmektedir (< αἰθέντης *afhentēs* Eski Yunanca); Türkçeye vokatif şekli (nida hali) geçmiştir (Meyer 1893: 37). Asıl manası ‘usta, üstat; edip; yapıcı, edici’ olmakla birlikte Orta Yunancada Bizans soyluları için kullanılan bir ünvana dönüşmüştür. Metnimizdeki imla <افندی> şeklindedir. Leunclavius, “Aphendi”nin “ἀφένδης” [!] Yunan dilinden alınmış olduğunu ve Türkler tarafından daha ziyade bozuk şekil “Efendi”nin kullanıldığını ifade eder (1591: 872). Yaklaşık yüz yıl sonra Meninski ise kelimenin halk ağzında “afendi” olarak telaffuz edildiğini belirtir (1680: I/324). Dolayısıyla metnin türü sebebiyle kelimeyi her iki şekilde de transkribe etmek mümkündür.

Kelime Yeni Uygurcaya kadar birçok Türk dilinde mevcuttur. Ayrıca Arapça, Farsça ve Urduca gibi dillerde de kullanılmaktadır.

“Ehl-i riyâzet olmağa rāzî degül göñül
Varup **efendi** kapusına olayın nöker” Taşlıcalı Yahya
(Çavuşoğlu 1977: 108)

Kesmezem dest-i recâmî gözlemek lâzım gibi
*Her **efendi** kulını her şâh hüdmetkârını*” Taşlıcalı Yahya
(Çavuşoğlu 1977: 146)

.....

êfrençe/efrençe/ifrençe: Mütercim Asım “el-ifrince™” maddesinde kelimenin “hemzenin kesriyle” ve “râ’ meksûr olmak”la okunduğunu, “ifrenk”in muarrebî olduğunu ifade etmektedir; taşıdığı anlam içinse “hâlâ Frenk tabir olunan tâifedir, murâd Fransız kavmi olacaktır” ifadelerini kullanmaktadır

(1225: I/430). Kelime başında görülen ünlü türemesi Arapçada vuku bulmuştur. Firenk kelimesinde olduğu gibi burada da genel olarak Avrupalı değil, hususi olarak Fransız (milleti) kastedilmiştir (krş. **firenk** maddesi). Nitekim metindeki *ben işbana-lyam* ve *yoldaşum efrençedür* ifadesi *ne yerlûsin ve ol yoldaşunuz ne yerlûdür* sorusuna cevaben ayırt edici, spesifik anlamda verilmiştir. Meninski’nin verdiği ilk anlam da bu doğrultudadır, yani Fransız, İtalyan ve Galyalı “Francus, Italus, Gallus”; buna daha sonra ‘bütün Avrupa halkı’ açıklaması eklenmiştir (1680: I/317). Meninski kelimeyi burada “efrenğ” [efrenc] şeklinde, yani başlangıç ünlüsünü [e] olarak okumuştur. Şemseddin Sami ise yine bir [i] ile “ifrendj” [ifrenc] olarak transkribe etmiştir (1883: 118). Anlaşılan o ki bu ünlü ne tam bir [e] ne de tam bir [i]’dir. Dolayısıyla biz de bunu bir kapalı [ê] ile karşılamayı tercih ettik. Kelimenin metindeki imlası <افرنچه> şeklindedir. Başka Osmanlı metinlerinde nisbet <ی>si almış şekli ile *efrencî* <افرنجی> olarak da karşımıza çıkar. Eşanlamlı kabul edilen frenk/firenk kelimesi gibi bunda da genel anlamıyla ‘Avrupalı’ manasının öne çıkması Osmanlı dilinde 18. yüzyıldan sonra olsa gerektir.

Avrupa menşeli bir kelime olmakla birlikte Türkçeye Arapçadan geçmiştir (krş. **firenk** maddesi).

“*Cedîd itmiş kabâsın sanki bir **Efrencî** âfettür
Kabâ-yı zerd-e zer-beftin geyince dil-ber-i maḥbûb. Vâlî (Koncu 1998: 291)”*
(Öztekin 2006: 226)

“*O şâhenşeh-i meşk âzmâyiş eyleyüp bir gün
Bir **Efrencî** zer-i meskûka dikdiirdi hedefdâr. Seyyid Vehbi (Dikmen 1991: 384)”*
(Öztekin 2006: 456)

“*Egerçi şûretâ **Efrencî** zerdür urduğı ammâ
Dil-i ma’nûde gâlib oldı a’daya bi-’avni’llâh. Şâkir (Yıldız 2002: 163, 165)”*
(Öztekin 2006: 456)

- f -

.....

ferdinan (kırāl): Kastedilen kişi, daha sonra Kutsal Roma İmparatoru ünvanına da sahip olacak olan, Habsburg Hanedanı'ndan II. Ferdinand'dır (1578-1637). Fakat II. Ferdinand Kanije'yi muhasara ettiği 1601 tarihinde henüz imparator değil, yalnızca İç Avusturya Prensi (Arşidük) idi. İmparatorluk tahtına ancak 1619 yılında oturabildi ve ölene kadar (1637) bu tahtta kaldı. Kanije hezimetini tattığı esnada yaşının 23 civarında olması gerekir.

II. Ferdinand

Metinde sürekli kırāl olarak anılmakta; dolayısıyla düşman kuvvetlerinin zirvesindeki kişi izlenimini vermektedir. Fakat gerçekte Habsburg kuvvetlerinin başında hiyerarşik bakımdan ikinci pozisyon-daki kişidir. Bu zamanda başkumandan Matthias'tı (krş. **mātyāş** maddesi). Dönemin Habsburg (Kutsal Roma) İmparatoru ise II. Rudolf idi.

Kelime, metnin tamamında sonda olması gereken bir <د> olmaksızın yazılmıştır: <فردینان>. İpşirli kelimeyi Naîmâ'da "Ferdinandos" olarak okumuş (2014: 181). Burada Yunanca varyanttan ziyade Latincesinin (Latinceleştirilmişinin) olması, yani *Ferdinandus* daha makuldür.

.....

firengistân: Aşağıdaki izah edilen 'firenk/frenk' kelimesinin Farsça -istân eki almış halidir. 'Frenk diyarı, Frenklerin yaşadığı yer' anlamındadır. Türkçeye Farsçadan geçmiştir (krş. **firenk** ve **êrfrençe/efrençe/ifrençe** maddeleri).

“Sensin ey şāh-ı cihān pādīseh-i ‘Osmānī
 Rūm sultānī Arab hānī ‘Acem hākānī
 Gün gibi tīg ile feth eyle **Firengistānī**
 Yūri şāhum yūri ısmarladum Allāha seni” Taşlıcalı Yahya
 (Çavuşoğlu 1977: 221)

“İndim seyrān ettim **Firengistān**’ı
 İlleri var, bizim ile benzemez
 Levin tutmuş, goncaları açılmış
 Gülleri var, bizim güle benzemez” Karacaoğlu
 (Banarlı 1983: II/717)

.....

firenk/frenk: Bu kelimenin genel manada ‘Avrupalı’ anlamının baskın hale gelişi daha çok 18. yüzyıldan sonra olsa gerek. Özel anlamıyla ‘Fransız (ve İtalyan)’ karşılığında kullanılıyor ki bizim metnimizde de bu bağlamda anlaşılmalıdır. Zira aynı cümle içerisinde *firenk*, *nemçe*, *macar*, *hırvat* gibi kelimeler birer millet adı olarak ayrı ayrı zikrediliyorsa artık *firenk* kelimesinin genel olarak Avrupalı anlamına geldiğini iddia etmek yerinde olmaz. Kelime Osmanlı Türkçesindeki standart imla ile <فرنك> olarak yazılmıştır. Meninski her iki transkripsiyon şeklini de vermiş: “frenk”, “firenk” (1680: II/3510). Kelime Farsçada “farang, firing” olarak kaydedilmiştir (Steingass 1892: 922).

France ‘Fransa’ ve *Français(e)* ‘Fransız’ kelimelerinin de buradaki *firenk/frenk* kelimesinin de kökeninde ‘serbest, hür (< hırslı, gayretli, cesur, korkusuz)’ anlamlarına gelen Cermen menşeli ‘Frank’ (< Hint-Avrupa kökü *(s)p(h)ereg-) kelimesi vardır. Bununla birlikte Almanlar “serbest, hür” anlamını 15. yüzyılda sonradan Fransızcadan almışlardır (Nonn 2010: 11). Franklar aslında bir Cermen kavmi olmakla birlikte adları bugün Roman dili konuşanlara (Fransızlara) ad olmuştur. Fakat bunun sebepleri ve ilgili tarihî hâdiseler bu çalışmanın çerçevesi dışında kalmak zorundadır.

“Kılsa **fireng** üstine ‘azm-i ğazā
 Cümle kıraluñ yüzün eyler kara” Taşlıcalı Yahya
 (Çavuşoğlu 1977: 6)

“Zırlarla erenler bejzedi emvâc-ı deryâya

Firengiñ oymaduk başına kopdı Nûh tûfânı” Taşlıcalı Yahya

(Çavuşoğlu 1977: 72)

“Kalata içre daği bir şanem var

Fireng oğlanıdur ol çeşm-i ‘ayyâr” Taşlıcalı Yahya

(Çavuşoğlu 1977: 270)

“Hıfz olup renc-i mekr-i a‘dâdan

Cünd-i İslâmuñ ola ak yüzi

Dilerüm Hağdan olmasun sârî

Beden-i mîlkete **Freng** uyuzı. Ârif Süleymân (Tankuş 2002: 378)”

(Öztekin 2006: 578)

.....

fülürî/flürî: Altın para, Flori/Filori. Kelime metinde de genelde yaygın olan <فلوری> imlâsı ile yazılmıştır. Meninski kelimeyi “fülürî” şeklinde transkribe edip “aureus” ‘altın [para]’, “ducat” ‘duka’ karşılıkları ile tercüme etmiş (1680 II/3547). Kelimedeki ilk ünlü, 19. yüzyıl telaffuzunda çok belirgin olmasa gerek ki Meyer bunu “feluri” olarak kaydetmiştir (“e” bir *schwa* olarak düşünülmeli, bugün IPA’da daha ziyade [ə] ile gösteriliyor) (1893: 64).

Fülürî, köken itibarıyla bugün bir İtalyan şehrine ad olan Floransa (Firenze/Fiorenza < Latince Florentia) kelimesine dayanıyor. Altın para Floransa’da ilk defa 1252’de bastırılmıştır. Bu para şehrin adına izafeten İtalyancada *Fiorino d’oro*, Fransızcada *Florin* ve Latince *Florenus* olarak adlandırılmıştır. Paranın üzerine ayrıca şehrin flamasında bulunan ve simgesi olan bir de çiçek (zambak) resmi basılmıştır. ‘Çiçek; çiçek açmak’la ilgili bu kelimelerin köken dili Latince’dir (< flos, flor-). İngilizcedeki *flower* da yine aynı kökene bağlıdır. Kelime bugün Macaristan’ın para birimi *Forint*’te yaşamaktadır.

Avrupa’da önceleri Floransa altın parası için kullanılan *Fiorino* tabiri (*Florin*, *Floren*, *Florenus* vs.), daha sonra diğer sikkeler için de geçerli olmak üzere genelleşmiştir. Osmanlı’da da *fülürî* tabiri Osmanlı altınları da dâhil olmak üzere her türlü altın parayı ifade için kullanılmıştır (Pakalın 1993: I/629). Ayrıca burada Meyer’in “feluri” karşılığı verdiği ‘Venedik Dukası’ ifadesinin hususi manada kabul edilmesi gerektiğini belirtelim (1893: 64). Zira ifade edildiği gibi Osmanlılar kendi bastıkları altın sikkeler için de *fülürî* tabirini kullanmışlardır.

“Deger bir kez yüzin görmek o mahuş
Güneş kuruşu gibi yüz biñ **filori**” Bâkî
(Küçük 2015: 418)

“Çerâğ-ı mâha yine bir **filori** dikdi güneş
Gören kimesne kenârın meh-i nev itdi hayâl” Bâkî
(Küçük 2015: 49)

“Her harf-i âferîn ki yüz biñ hazînedür
Yüz biñ **flori** istemek olsun mı çiftine. Lebib (Kurtoğlu: 2004: 640)”
(Öztekin 2006: 481)

- ğ - (g) -

.....

ğırığal (ğırığal): Bugün artık var olmayan bir palanka ismidir. Macarcadaki ismi *Görösgál* [ğöröşgál]. 1527-1570 yılları arasındaki Macaristan coğrafyasını gösteren bir haritada, Szigetvár’ın yaklaşık 10 km. kuzeybatısında *Görösgál* adı altında gösteriliyor (bkz. Kaynaklar: Harita 1). Bugün artık bu isimle bir palanka/yerleşim birimi mevcut olmamakla beraber günümüz haritalarında Sigetvar’ın takriben 7 km. batısında *Görösgálpusztá* ‘Görösgal Bozkırı’ isimli bir mahal bulunuyor.

Kelime, Evliya Çelebi’de de geçmektedir ve istisnai olarak harekelenmiştir. <ğ> ve <ر> harfleri bir [ɣ] ya da [i] anlamına gelebilen kesre ile işaretlenmiştir: <ğIrığAl غرړغال> (bkz. Kahraman 2014: 6/11a). Dolayısıyla mütalaalarımıza bu notasyonu dâhil etmek zorundayız. Öncelikle Macarcadaki kısa [ö] (IPA’ya göre [ø]) ünlüsünün Türkçedeki [ö]’den (IPA’ya göre [œ]) daha kapalı telaffuz edildiğini dolayısıyla darlık-genişlik bakımından [ɣ] ünlüsüne daha yakın olduğunu belirtelim. Ayrıca Türkçede <g> işaretinin hem art/velar <ğ = غ> hem ön/palatal <g = ج> şekilleri mevcutken Macarcada yalnızca geriden (velar) telaffuz edilen bir <g> [g] bulunur; kelime bu sebepten <ğ> ile yazılmıştır. Geriden telaffuz edilen ünsüzlerin çevresinde Türkçede geriden telaffuz edilecek ünlülerin bulunması ([i] yerine [ɣ] olması) tabiidir. Türkçeye geçişte her ikisi de sızıcı (fricative) diş eti (post-alveolar) ünsüzü olan [ʃ] ve [j] sesleri arasında bir dönüşme vuku bulmuştur (-ş- > -j-). Bunun sebebi, sadalı [g] ünsüzünün, ken-

dinden önce sadasız [s] yerine, yine sadah bir ünsüz olan [j]’yi tercih etmesidir. Bütün bu ifade edilenler doğrultusunda Macarca [göröşgāl]’in Türkçede [gırjğal] telaffuzuna dönüşmüş olması makuldür. Fakat “Garajgal” (Bilge 2000: 46) ve “Garajgar” (İpşirli, 2014: 180) gibi yorumlar doğru olmasa gerekir. Kelimenin ilk hecesinde, [g] ve [r] arasında bulunan [ı] ünlüsünün zayıflamış olması [gırjğal] ve son hecedeki ünlünün uzun telaffuz edilmiş olması [gırjğāl/ğırjğāl] da ihtimal dâhilindedir.

Evliya Çelebi Seyahatnâmesi’nde kale vasfedilmiş ve ilişkili olan “Deli Mehemmed” menkıbesi anlatılmıştır (bkz. Kahraman & Dağlı & Dankoff, 2011: II/7-18). Söz konusu kale adı ve menkıbe aslında daha evvel Peçevi Tarihi’nde geçmektedir (1283: 455). Bu menkıbeden yola çıkan Ömer Seyfeddin de çok iyi bilinen “Başını Vermeyen Şehid” adlı hikâyesini kaleme almıştır (1917). Kale adı bu hikâyede de zikredilmektedir.

.....

groş/goroş: Günümüz Türkçesinde ‘kuruş’ olarak bilinen kelimenin 17. yüzyıldaki şeklidir: <غروش>. Harsány “gros” [groş] olarak kaydetmiş (Hazai 1973: 222). Meninski kelimeyi “ghroś” şekilde vermiş ve telaffuzun “ghoroś” [goroş]’a yaklaştığını belirtmiştir (1680: II/3398). Açıkça anlaşılacağı üzere kelimedeki [r] ve [ş] ünsüzleri arasındaki yuvarlak ünlü, 17. yüzyılda bir [o]’dur. Meyer kelimeyi 19. yüzyılda artık bir [u] ile “guruş” [guruş] şeklinde kaydediyor (1893: 64). Meninski’den anlaşıldığı kadarıyla bu kelimde 17. yüzyılda <g> ve <r> arasında zayıf bir ünlü telaffuz edilmekteydi (1680: II/3398).

Kelimenin kökeninde geç dönem Latincesine ait (*dēnārius*) *grossus* ‘büyük, kalın (dinar)’ tabiri vardır; İtalyancası *grosso*’dur. Orta Almancada *groş(se)* şeklinde görünen kelime, Yeni Almancada Groschen [groşən/groşn] şekline dönüşmüştür (Avro para birimi öncesinde 10 Pfennig için Almancada halk arasında hâlâ Groschen tabiri kullanılmaktaydı). Bu tabir birçok Orta Avrupa ülkesi ve Balkanlarda yaygınlaşmış (Çekçe, Slovakça: *groš*; Estonyaca: *kross*; Lehçe: *grosz*; Ukraynaca, Rusça, Makedonca, Bulgarca: *zrou*, ‘groş’, Rumence: *groş*). Kelime Osmanlı Türkçesine de bu surette girmiştir. Fakat ilk Osmanlı ‘groş’u 17. yüzyılın sonlarına doğru basıldığına göre metnimizde geçen, hatta 16. yüzyıl metinlerinde de rastlanabilen *groş* kelimesiyle Osmanlı parası kastedilmemiş olsa gerekir (krş. Pakalın 1993: II/326, Pamuk 2002: 26/458). Bu dönemlerde Avrupa’dan gelmiş olan ‘groş’lar kullanılmaktaydı.

Meninski kelimeye “Thalerus Imperialis. Thaler/Reichsthaler” ‘imparatorluk gümüş sikkesi’ karşılığını vermektedir (1680: II/3398). Konumuzla pek bir ilgisi bulunmamakla birlikte para birimi olan ‘Dollar’ kelimesinin Thalerus’tan geldiğini belirtelim. Meyer “‘guruş’u ‘Piaster’ ‘ince metal levha’ tabiri ile karşılamış (1893). Burada söz konusu olan, değeri yukarıda bahsi geçen **fülûrî**’den daha düşük, genelde gümüş madenine basılmış bir sikkedir.

“*Kalb akçe gibi geçmez o şûha niyâzumuz*
*Nağdîne-i **guruş**dan olmazsa mâyesi.* Hâzık (Güfta 2001: 303)”
 (Öztekin 2006: 472)

“*Pây idelüm kazancı senüyle Hevâyî hep*
*Kalb-ı **guruş** baya züüyf-ı sümün saña.* Hevâyî (Çakır 1998: 1)”
 (Öztekin 2006: 472)

“*Başlı dâğ-ı siyehüm gördi çün ol ‘işve-fürüş*
*Didi baş ile geçer nakd-ı sere kara **guruş**.* Neylî (Kılıç 2004: 354)”
 (Öztekin 2006: 472)

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ
 - h - TURKISH ACADEMY OF SCIENCES

www.tuba.gov.tr

hersek: Kelime metinde <هرسك> imlasıyla, *ķural mātŷāş hersek*, *hersek mātŷāş* bağlamlarında kumandan Matthias’ın (*mātŷāş*) ünvanı olarak geçmektedir.

Kelimenin aslı Almanca *Herzog* [hert̥sɔg]’dur ve Eski Yüksek Almancadaki *herizogo* kelimesinden gelir (*heri* ‘ordu’ + *zogo* ‘çeken, sevk eden’. Modern Almancada *Heer* ‘ordu’, *ziehen* (> *zog*) ‘çekmek, sevk etmek’). Dolayısıyla *Herzog/Hersek*, ‘ordu (baş)kumandanı’ anlamına gelen bir soyluluk ünvanıdır. Fransızca karşılığı Türkçede de bilinen ve kullanılan *dük* “duc” kelimesidir. (Latincesi *dux* < *ducere* ‘sevk etmek, yönetmek, komuta etmek’ fiilinden). Matthias’ın ünvanı metnimizde *hersek* olarak geçmekle birlikte o, Batılı terminolojiye göre aslında bir ‘Erzherzog’ur, yani ‘Yüce Başkumandan’dır ki bunun Fransızcadaki karşılığı yine dilimizde bilinen ‘Archiduc’ [arşidük] kelimesidir.

Yine Bosna-Hersek adında geçen Hersek kelimesi de kendisine Kayser III. Friedrich tarafından 1448'de Herzog ünvanı verilen ülke hâkimi Stjepan Vukčić Kosača sebebiyledir (bkz. Milkosich 1889: 8; Ungewitter 1854: 11). Kelime Türkçeye muhtemelen Almancadan değil, Güney Slav dillerinden ya da Macarcadan geçmiştir. Zira Hırvatça, Boşnakça, Sırpçada ve Macarcada *herceg* [hertseg] şeklindedir.

.....

hırvat: Hırvat, Hırvatistanlı, Hırvat milleti(nden). Kelimenin metindeki imlası <حروات> şeklindedir. Osmanlı metinlerindeki yaygın imlası <ح> ile olmakla birlikte eldeki metinde her defasında <ح> ile kaydedilmiştir. Kelime birbirlerine çok yakın diller olan Hırvatça, Boşnakça ve Sırpçada *Hrvat/Xpəam* [hırvāt]; komşu milletlerin dillerinde, Macarcada *Horvát* [horvāt], Slovakçada *Chorvát* [horvāt] şeklindedir. Kelimenin Türkçeye [hırvat/hırvat] olarak Güney Slav dillerinden geçmiş olduğu aşîkârdır. Menşei hakkında birtakım farklı görüşler ileri sürülmüştür. Yaygın kabule göre kelime -birçok farklı izah tarzıyla- İranî bir köke dayandırılmaktadır. Söz konusu görüşleri Kunstmann özetler (1996: 36-39). Başka bir görüş de kelimenin kökeninin Türkçe olduğuna dairedir (Tietze 1979: 140, Karatay 2002: 591-598).

Hırvatça, Slav üst dil ailesinin Yugo-slav ‘Güney-Slav’ dalına mensuptur. Katolik olan Hırvatları, Müslüman Boşnaklardan ve Ortodoks Sırlardan ayıran dilleri değil, daha ziyade dinleridir. Bugün Hırvatistan (3,9) ve Bosna-Hersek’te (0,55) yaklaşık toplam 4,5 milyon Hırvat yaşamaktadır.

.....

hintō: İnsan taşıyan dört tekerlekli at arabası, fayton. Kelime Macarcadan alınmıştır; bu dildeki imla ve telaffuzu *hintó* [hintō] şeklindedir.

Metinde bir <ح> ile <حنطو> imlasıyla geçmektedir. Meninski <ه> ile <هنتو> ve <هنتوو> imlalarıyla vermiş, “hintow” şeklinde transkribe etmiş ve “carpentum. Kutsche” ‘araba’ karşılıklarını vermiştir (1680: III/5502). Kelime sonunda bulunan uzun yuvarlak ünlünün [ō] Türkçede diftong haline [ou] oradan da Meninski’nin kaydettiği imlada olduğu gibi [ov] şekline dönüşmüş olması mümkündür. Fakat burada, Macaristan bölgesinde yaşayan Türklerin, yerli

ahalinin telaffuzuna daha yakın bir telaffuza sahip olabilecekleri düşüncesinden ve metindeki imladan yola çıkarak *hintō* transkripsiyonu ve [hintō] okuyuşu tercih edildi. Daha evvelki dönemlere ait metinlerde kelimeye *hintog* şeklinde de rastladığımızı ifade edelim. Buradaki [g] her ne kadar kelimenin Macarcadaki çokluk şeklini (*hintók*) akla getirirse de bu söz konusu değildir. Sondaki [g]’nin burada da bir uzun [ō] veya bir diftong [ou] münasebetiyle yazıldığı düşünülmelidir (*hintog*’un telaffuzu *hintog* gibi olmalıdır).

Kelime Macaristan’la münasebetlerin henüz bu yoğunlukta olmadığı dönemlerde, 15. yy. metinlerinde de (mesela Sultan II. Murat Gazavâtnâmesi’nde) geçmektedir, yani Macaristan’ın fethinden daha evvel Türkçede kullanılmaya başlamıştır (krş. **koçi** maddesi). Pakalın kelimenin sefaretnamelerde sık sık geçtiğini zira sefirlerin bu arabayla seyahat ettiklerini ifade ediyor (1993: I/843). Tabii bu daha sonraki yüzyıllar için geçerli olmalıdır. Kelime 19. yüzyılda da kullanımdaydı.

“Gâhîce atardı ipde pîšto

Gâhîce yürürdi hemçü **hinto**” (Rifat Sûrnâmesi’nden, 1834)

(Aslan 2008: 257)

- i -

ingülüs: İngiliz, İngilizler. Metinde kelimenin ikinci ve üçüncü ünlüleri her halükârda bariz bir şekilde yuvarlak ünlülere işaret ediyor <انگولوس>. Fakat Meninski kelimeyi “ing’iliz” ve “ing’ilis” [ingiliz/ingilis] olarak vermiş (1680: I/469). Başka bir nüshada kelime [ingilisden] olarak kaydedilmiş. Bizim metnimizin civar dillerin etkisiyle [angülüs] ya da [engülüs] şeklinde bir telaffuzu yansıtırıyor olması da muhtemeldir. Nitekim kelime Hırvatçada *engles/ki*, Slovakçada *anglic/ky* ve Macarcada *angol* olarak geçer.

Latincesi *anglus* olan kelime aslen Cermen menşelidir (< *angle* ‘balık tutmak’). 5. yüzyıldan itibaren Kuzey Almanya’dan Britanya’ya göç etmiş olan, balıkçılıkla iştigal eden Cermen kökenli halka verilen isimdir.

.....

islovin/ışlovin: Sloven, Slovenyalı (Slavonyalı ya da Slovakyalı anlaşılmalıdır).

Kelime metinde <س> ve <ص> ile olmak üzere iki farklı imlayla yazılmış: <اسلوین> ve <اصلوین>. Metindeki [islovin/ışlovin] telaffuzuna kanaatimizce Macarcada kapalı ve uzun bir [ē] barındıran Szlovén [slovēn] kelimesi temel teşkil etmektedir. Kelime başındaki [i/ı] ise çift ünsüzden evvel beliren bir protezdır.

Slovençe ve Slovenler Güney Slav dil ailesine mensup olmakla birlikte dilleri, birbirine çok yakın olan diğer Güney Slav dilleri Hırvatça-Boşnakça-Sırpçaya daha uzaktır. Dünya üzerinde nüfusları 2 milyon civarındadır ve bunun 1,6 milyonu Slovenya’da yaşamaktadır.

.....

iskender (sedd-i İskender): Kelimenin aslı ‘müdafi, savunucu’ anlamına gelen Yunanca *Aleksandros* Ἀλέξανδρος’tur. Türkçeye büyük ihtimalle Farsça vasıtasıyla, Arapça *El-İskender*’in harfitarifinin atulması suretiyle girmiştir. Kelime, tarihî şahsiyet Büyük İskender’in (M.Ö. 356-323) adıyla meşhur olmuştur. Metindeki imlası <اسکندر> şeklindedir.

İskender kelimesi metinde olduğu gibi genel olarak edebiyatımızda da sıkça *Sedd-i İskender* ‘İskender Seddi’ tamlaması içinde zikredilir. Bu tabir ile neyin kastedildiğine dair muhtelif görüşler vardır. En marufu, İskender-i Zülkarneyn’in Ye’cüc ve Me’cüc fitnesine mani olmak için yaptırdığı bent, olduğu kanaatidir (geniş bilgi için bkz. Pala 2009: 276-277 ve 2016: 394).

“Eğer maksûd eserse mısra’-ı berceste kâfîdir

Aceb hayretdeyim ben Sedd-i **İskender** husûsunda. Râgıb Paşa”

(Pala 2009: 36/276-277)

.....

islâmbol: Kostantiniyye yanında İstanbul şehrinin Osmanlı zamanında kullanılan isimlerinden biri de *İslâmbol*’dur. Metinde <اسلامبول> imlasıyla geçiyor.

Halk etimolojisine göre ‘İslam’ın bol olduğu yer’ gibi izahlar olsa da *islâmbol* ke-

limesi aslında bir ses hâdisesi sonucunda ortaya çıkmıştır (*islāmbol* (< isdāmbol) < *istāmbol*). Fakat halk tarafından benimsenmesinde ve yaygınlaşmasında [islām] sesdeşliğinin etkisi olduğu muhakkaktır. İlk başlarda daha ziyade halk arasında kullanılan bir kelime idi. Daha sonra sikkelerin üzerine basılacak kadar yaygınlaşmış ve resmîleşmiştir. Meninski’nin <استانبول> imlasını, son hece ünlüsü [o] olmak suretiyle [istāmbol] şeklinde transkribe (telaffuz) etmesi ilgi çekicidir. Yazar *islāmbol* kelimesinin *istāmbol* yerine kullanıldığını da belirtir (1680: I/175 ve 219). <ت>’li imla 15. yüzyıl metinlerinde de görülür; <ل>’li imlanın ortaya çıkması daha sonradır. Molino’nun lügatinde kelime “İsdambol” olarak kaydedilmiştir (1641: 104).

Yaygın kabule göre kelime, köken itibarıyla Eski Yunancada ‘şehre’ anlamına gelebilecek [*is+tin+polin* > *istimbolin*] εἰς τὴν πόλιν ya da [*is+tan+polin* > *istambolin*] εἰς τὰν πόλιν ibarelerine dayanmaktadır (krş. Kreiser 2010: 16, tafsilatlı bir tahlil için Stachowski & Woodhouse 2015).

“Ne kadar olsa diremdâr olana ni‘meti bol
Tengdür bî-kese ‘işretkede-i **İslāmbol**. Belîğ (Açıkgöz 1994: 156)”
(Öztekin 2006: 69)

“Ba‘zı kâfir ki olur münkir-i ğilmân-ı cinân
Görse İslâma gelür dil-berin **İslāmbol**u. Sürûrî (Batur 2002: 402)”
(Öztekin 2006: 69)

“Dil-beri var ki anuñ vaşlına kıymet olamaz
Cem‘ kılşay heme sîm ü zerin **İslāmbol**u. Sürûrî (Batur 2002: 402)”
(Öztekin 2006: 110)

“Virüp revnağ aya ğilmân-sıfat hûbân-ı **İslāmbol**
Misâl-i kaçır-ı cennetdür bülend-eyvân-ı **İslāmbol**. Sürûrî (Batur 2002: 407)”
(Öztekin 2006: 110)

.....
istolni, istolni beligrād: bkz. **beligrād**.

.....

işbana: İspanya. Kelime metinde üç yerde de <اشبانا> imlâsı ile geçiyor yani üçünde de <ن>’dan sonra bir <ى> yok. Dolayısıyla bir istinsah hatasından söz edemeyiz. Buna göre telaffuzu ya [işbana] ya da -noktalardan tasarruf edilmiş olması halinde- [işpana] olmak zorundadır. Günümüz Türkçesinde [-sp-] ünsüzleri ile telaffuz edilen kelime, birçok Avrupa dilinde [şp-] ile telaffuz edilir: Hırvatça, Slovence ve Sırpçada *Španija/Шпанија* [şpāniya], Almancada *Spanien* [spāniyen], Macarcada *Spanyolország* [şpanyolorsäg] vs. Metinde de bu doğrultuda [-şb-/-şp-]’li bir telaffuz söz konusudur. Meninski, *Onomasticum*’da kelimeyi “işpanija” [işpaniya] şeklinde vermiş ki döneminde yaygın olanı budur (1680b: 699).

- k - ḳ -

.....

kanija/kanije: Eserin yazılmasına sebep olan, Hasan Paşa ve askerlerinin müdafaa ettiği kalenin/yerleşim mevkiinin adı. Günümüz Macarcasında bu yerleşim merkezinin ismi Nagykanizsa [~nadykanija/nackanija], yani ‘Büyük Kanije’dir. Bugün asıl yerleşim merkezinin yakınında, doğu cihetinde bir de Kiskanzisa [kişkanija] ‘Küçük Kanije’ isimli bir banliyö vardır. Eskiden Küçük Kanije denen bir mevki mevcut olmadığından, bugün bu yerleşim birimlerini birbirlerinden ayırt edilebilmek için kullanılan ‘nagy-’ ve ‘kis-’ ibarelerine de gerek yoktu. Dolayısıyla yerleşim birimi sadece ‘Kanija’ adıyla anılmaktaydı. Bundan başka bugün Кањижа [kanyija] adıyla bir de Sırbistan sınırları içerisinde kalmış bir yerleşim biriminin var olduğunu ifade edelim.

Nagykanizsa şehri bugün yaklaşık 50.000 kişilik nüfusuyla Macaristan’ın batısındaki Balaton gölünün güneybatısında, Zala eyaletinde/bölgesinde Hırvatistan sınırına 15 km. mesafede bir mevkide bulunmaktadır.

Kanije, Damat İbrahim Paşa’nın sadareti zamanında, 1600 yılında Türklerin eline geçti ve yeni ihdas edilen Kanije Eyaleti’nin merkezi yapıldı. 1690 yılında Habsburg Hanedanı’nın kaleyi almasına kadar da eyalet merkezi olarak kaldı. Birkaç gün görev yapan Arnavut Hasan Paşa’dan sonra buraya Tiryaki Hasan Paşa ikinci Beylerbeyi olarak tayin edildi (bkz. Bilge 2000: 71-72). Habsburg

Kaniye Kalesi kuşatmasının gerçek tasviri. Yılı: 1601.

kontrolüne geçtikten sonra kale yıkıldı ve şehirdeki Türk eserleri yok edildi. Dávid'in ifadesine göre "1702 yılında Habsburg hükümdarı tarafından yıktırılan hisarının taşlarından XVIII. yüzyılda çeşitli binalar yapıldı, kalıntıları üzerine ise daha sonra alkol, makine ve cam fabrikası kuruldu. Doksan yıllık Osmanlı dönemini hatırlatan tek örnek son vali Mustafa Paşa'nın bir kiliseye yerleştirilen mezar taşıdır" (2001: 308).

Kelime metinde <قنيره> imlasıyla yer alıyor. Bu imlaya göre iki şekilde, yani [kanija] ve [kanije] olarak telaffuz edilmiş olması mümkün. O bölgede yaşayan Türklerin yerli ahalinin telaffuzuna yakın bir telaffuzu tercih etmiş olmaları daha makuldür. Bu münasebetle telaffuza öncelik verdiğimiz çevriyazı metinde kelimeyi [kanija] olarak yorumladık; günümüz Türkçesine aktarırken ise yaygın olarak bilinen şekli Kanije'yi tercih ettik. Kelime Macarcada *Kanijsa* [kanija], Hırvatça *Kaniža* [kanija] ve Almancada *Canischa/Kanischa* [kanişa] olarak geçer. Kökeninde 'prens' anlamına gelen Güney ve Batı Slav kelimesi *knysa* vardır; belgelerde bu ad ilk defa 1245 tarihinde geçmektedir (Cerwinka 1968: 409).

.....
kanṭār: Metinde bir ağırlık birimi olarak kullanılmıştır. İstanbul kantarı 44 okkaya yani yaklaşık 56,5 kilogramlık bir ağırlığa tekabül etmekteydi. Kullanıldığı yer, zaman ve tartılacak nesneye göre değerlerde değişkenlik göstermektedir. Kantar ayrıca bir nevi tartı aletinin de adıdır fakat metinde kastedilen bu değildir.

Türkçeye Arapçadan <qinṭār قنطار> geçmiş olmakla birlikte aslında Batılı bir kelimedir. Yunancada "χεντηνάριον" [hēntinarion], Latince "centenarium" [kentenarium] olarak bilinmektedir (Meyer 1893: 65). İhtiva ettiği *cent(um)* kısmı '100' anlamına gelir ki bu, Hint-Avrupa dil ailesini tesbit ve tasnif çalışmalarında kıstas kelimelerden biri olmuştur.

Almancada ölçü birimi olarak kullanılmakta olan *Zentner* [zentnə] (≈50 kg.) kelimesi de aynı köktendir. *Zentner* 100 Pfund'a tekabül eder (100 x 500 g.).

.....
kapudan: Kaptan, kumandan, yüksek rütbeli askerî âmir; amiral. Metindeki imlası <قپودان> şeklindedir. Kelimeyi Meninski de aynı imlayla vermektedir.

Buna ek olarak <د> yerine bir de <ط>’lı varyantı göstermiş ve kelimenin İtalyancadan olduğunu belirtmiştir (1680: 3612). Kahane & Tietze’ye göre aslı *capitán* olan kelime, Venedik İtalyancasından alıntıdır (1958: 131). *Capitán* kelimesinin kökeninde ‘âmir’ anlamına gelen Latince *capitaneus* var. Bu da yine *caput*, *capit-* ‘baş’ kökünden geliyor. Kelime Macarcada *kapitány* [kapitāɲ], Hırvatçada ise *kapetan* şeklindedir.

Kapudan metinde yalnızca düşman kumandanlarından bahsedilirken kullanılıyor. Ama biliyoruz ki Osmanlı Devletinde aslında Türk kumandanları da kapudan olarak adlandırılıyordu (Kapudan Paşa, Kapudan-ı Derya, yeniçerilerde kapudanlık vs.). *Kapı*, *eşik* gibi kelimeler yüksek bir makamı, özellikle devlet makamını ifade edebiliyordu. ‘Kapı’ kelimesi *kapukulu*, *kapıcı* gibi askerî nitelemelerde de mevcuttu; ayrıca Enderun’u idare eden kişi ve Yeniçeri Ağası’nın bulunduğu yer *kapu* olarak adlandırılıyordu. İtalyancadan alınan *kapudan* kelimesinin Türkçedeki ses düzeninin oluşmasında, kelimenin kolay benimsenmesinde ve yaygınlaşmasında Türkçe *kapu/kapı* ile olan ses benzerliğinin ve kelimenin zikredilen noktalardaki anlam yakınlığının bir rolü olduğunu düşünüyoruz.

“*Yapdı bu nev cāmī’-i taḫvā-me’āb-ı dīl-keşi* (1119)

Kapudan-ı ekrem İbrāhīm Paşa-yı enīs. (1119) Sâlim”

(Öztekin 2006: 649)

www.tuba.gov.tr

ḳarbüz: Karpuz. Yazmada <قاربوز> imlasıyla geçiyor. Meninski *ḳarpuz* olarak transkribe ettiği kelimeyi hem <قاربوز> hem de <قربوز> şekilleriyle vermiştir (1680: II/3578 ve 3662).

Kelime metinde *ıssı ḳarbüz* ‘sıcak karpuz’ bağlamında geçiyor ki kinaye ile kastedilen burada top güllesidir. Kelime Türkçeye Farsçadan geçmiştir; Farsçadaki şekli *ḥarbūze*’dir. Fakat kelimenin kökeni hususunda farklı görüşler mevcuttur. Horn, “xerbuze” [ḥerbuze]’nin ‘eşek hıyarı’ anlamına geldiğini ve kökeninin Pehlevce “xarbōjīnā” [ḥarbōjīnā] olduğunu belirtmiştir (1893: 105). Dörfer kelimenin kökeninin Sanskritçede olabileceğine şüpheyle bakıyor (1967: III/380). Burada *karpos* “καρπός” kelimesinin Eski Yunancada ‘meyva, yeryüzü nimeti, tohum, ürün’ anlamlarına geldiğini belirtelim (Beekes 2010: 649).

“Kökeninde çürüyor yok yine dadı tuzu

Böyle büstân-ı kemün böyle olur **karpuzı**. Hevayî (Çakır 1998: 85)”

(Öztekin, 2006: 189)

.....

kebe: Metinde datif hal eki almış vaziyette [kebe+ye] <كبيه> imlasiyla, ‘çul; kaba, değersiz giysi, kumaş’ anlamında geçmektedir. Eren, “kebe, kepe” için “çobanların giydikleri kaba kumaştan yapılmış kolsuz yağmurluk, aba” vererek aslında “kepenek” tanımını yapmaktadır (1999: 225). Gerçi Räsänen “kâbâ” ‘kaba yün kumaş, halı/kilim, at üzerine örtülen örtü’ ile Türkçe olması muhtemel “kâpânâk” ‘yağmurluk, yeniçerilerin kış elbisesi’ arasında bir münasebet görmektedir (1969 244 ve 254). Ama Dörfer’in tafsillatlı bir şekilde ele aldığı “kepânâk” maddesinde *kebe*’ye yer verilmemiş (1967: 581). *Kebe*’nin ‘başlıklı pe-lerin’ anlamına gelen Latince *capa/cappa* [< Arapça *kabā* ?] ve Yunanca *kappa/kapa* κάπα/κάπα kelimeleriyle bir irtibatının olması muhtemeldir.

“Gece yağmura tıtılsam da ne ğam bekçiyem

Kepenekden dañı sırtımda benüm hıç nem var. Tırsî (Yılmaz 2001: 68)”

(Öztekin 2006: 257)

“Cedîd itmiş **kabâ**sın sanki bir Efencî âfettür

Kabâ-yı zerd-i zer-beftin geyince dil-ber-i mahbûb. Vâlî (Koncu 1998: 291)”

(Öztekin 2006: 226)

.....

kırāl/kral: Bir ülkede soylular tarafından seçim ya da babadan oğula geçme suretiyle devlet otoritesini en üst düzeyde temsil eden erkek; kral, hükümdar. Miklosich ‘Hristiyan hükümdar’ tanımını yapmış ama günümüz Türkçesinde artık Müslüman ülkelerin hükümdarları da Kral olarak anılabiliyor. Kelime metinde <قرا> imlasiyla geçiyor. Meninski “kyrál” [kırāl] ve “kral” [kral] telaffuzlarını vermiş (1680: II/3659). Metinde genellikle iki isimle birlikte anılıyor: *ferdinan kırāl* ve *kırāl mâtıyâş*.

Kelime Türkçeye Güney Slav dillerinden geçmiştir: Yeni Slovence, Boşnakça, Hırvatça ve Sırpçada *kralj/kpaљ* [krāly/krāl] şeklindedir. Eski Slovence de

“*kralb*” [krāly/krāl] şeklinde idi (Miklosich 1889: 11). Macarcadaki karşılığı *király* [kirāy] kelimesi de Slav dillerinden alınmadır. Hock & Joseph, kelimenin Latince *Carolus (Magnus)*’tan (Fransızca *Charlemagne*, Almanca *Karl der Große* ‘Büyük Karl’) türediğini ve “king” ‘kral’ anlamıyla birçok Slav diline girdiğini ifade ediyorlar (2009: 231). Kelime, köken bakımından modern İngilizcedeki *churl* ‘kaba adam’ modern Almandaki *Kerl* ‘herif’ ile de alakalıdır.

“*Tüfekler darb-zenler toplar beşzer zebāniye*

Kıraluñ leşkerine yağdururlar nār-ı nūrānı” Taşlıcalı Yahya

(Çavuşoğlu 1977: 73)

“**Kıraluñ** āli tıyuldu elem bahrine ğarķ itdi

Kızıl elma diyārı ile iqlīm-i Alamamı” Taşlıcalı Yahya

(Çavuşoğlu 1977: 74)

Kılsa fireng üstine ‘azm-i ğazā

Cümle **kıraluñ** yüzün eyler kara. Taşlıcalı Yahya

(Çavuşoğlu 1977: 6)

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ
.....TURKISH ACADEMY OF SCIENCES

kırışgan/kırışgān: Hristiyan, İsevî. Kelime metinde ekseriya <قرشكان> imlasiyla geçiyor. Yazmada bir yerde <ن> yerine <ك> kullanılmış. Ama bu zaten müstensihin başka kelimelerde de yaptığı genel bir hatadır. Başka bir nüshada kelime <ش> yerine <س> ile yazılmış ki bu imla Osmanlı metinlerinde daha yaygındır: [kırışgān]. Meninski kelimeyi iki farklı madde altında “chrystiān” [hristiyān] ve “kyrystijan” [kristiyan] şeklinde vermiş (1680: I/1881 ve II/3666; bkz. Meyer 1893: 66). Kelime Latince *Christianus*, Yunancada χριστιανός [hristianos], Macarcada *Keresztény* [kerestēj] şeklindedir. Bunların hiçbirisi metindeki imla ile örtüşmüyor. Bunlar gibi bölgedeki diğer dillerde de durum aynıdır. Yalnız Hırvatçadaki *Kršćanin* [krşcanin/krştyanin] farklıdır. Kelime içindeki <ć> harfinin telaffuzu bugün bir [ç]’ye yaklaşıp da aslında bir [ty]’dir (IPA’ya göre [tɕ]). Biz metindeki imlaya göre [kırışgan] ya da [krişgan] (uzun [ā] ile olması da muhtemel) olarak yorumlanabilecek bu kelimenin arka planında Türklerce [krşcanin], [krşcanin] ya da [krşganin] olarak algılanabilecek Hırvatça *Kršćanin* kelimesi olduğunu düşünüyoruz. Son hecede art arda

gelen [n] konsonantında, haplolojik bir hadise sonucu muhtemelen bir tekleşme söz konusu olmuştur (*kırırganın* > *kırırgan* > *kırırgan*). İncalcık & Oğuz'un “Kırırgan”ın Macarca “kereszttyén” kelimesinden geldiğine dair iddiası makul görünmüyor; ayrıca kelime iddia edildiği gibi Macarca “kereszttyén” [kerest-yén] değil, ‘keresztény’ [kerestēn]’dir (1989: 113).

.....

koci(ler): Atlar tarafından çekilen yaysız, hafif, tekerlekli araba. Metinde bir <ج> ile <قوچی> [koci] şeklinde bulunuyor olması, bir yazım hatası olsa gerek; doğrusu <قوچی> [koçi] olmalıdır. Meninski “kočí” [koçi]’yi ‘araba’nın o zamanki eşanlamlısı olarak görmüş ve “currus, quo [e]quis vehitur” ‘atlar tarafından çekilen araba’ anlamını vermiştir (1680: II/3785). Kelime, TDK sözlüğünde bugün *koçu* olarak geçiyor (2005).

Koçi/koçu kelimesi Macarcadan alınmıştır. Bu dildeki şekli ‘kocsi’ [koçi]’dir ve “Kocs+lu, Kocs’a ait, Kocs kökenli” anlamına gelmektedir. Kocs [koç] ise bugün Macaristan’ın kuzeyinde, Komárom-Esztergom eyaletinde yaklaşık üç bin nüfuslu bir kasabanın adıdır. Yaylı at arabası bu kasabadan neşet ettiği, burada imal edildiği için *kocsi szekér* [koçi sekér] ‘Kocs+lu araba, Kocs arabası’ olarak meşhur olmuş. Daha sonra *szekér* de atılarak araba, sadece *kocsi* olarak anılmaya başlanmış. Kelime Macarcada araba manasında ilk olarak 1469 yılında zikrediliyor. Bu kelime birçok dilde at arabası manasında kullanılmaktadır, Almancada *Kutsche* [kuçe], İngilizcede *coach* vs. (diğer diller için bkz. Miklosich 1889: 11). İngilizcede ‘spor antrenörü’ manasında kullanılan ve bu anlamıyla Türkçeye de geçmiş olan *coach* da yine araba mefhumunun ‘sevk etmek, ileri götürmek, ilerletmek’ bağlamından hareketle ortaya çıkan bir anlam genişlemesi ve anlam aktarımıyla oluşmuştur.

Burada ayrıca dikkate şayan bir hususu dile getirmek gerekmektedir. Kocs kasabasının amblemi üzerinde şehri temsil etmek üzere bir at arabası bir de koç resmi bulunuyor (Resim 11). Bu, Macarcadaki yer adı *Köcs* [koç] ile *kos* [koş] ‘koç’ kelimelerinin bir alakası bu-

Kosci kasabasının amblemi.

lunabileceğine işaret etmektedir. Türkçe *koş* kelimesinin Macarcadaki karşılığı *kos* [koş]’tur ve Türkçeden (Eski Çuvaşçadan) alınmıştır (bkz. Dörfer 1967: III/540, Eren 247). Bu durumda İngilizcedeki *coach*, Almancadaki *Kutsche* v.s. kelimelerinin Macarca olarak kabul edilen orijini tekrar sorgulanmak zorundadır. Koç ve koçi kelimeleri hakkında yapmış olduğumuz tafsillatlı bir inceleme yakında neşredilecektir (Şenlik 2017).

Koçilerin Osmanlı döneminde kullanımlarına ilişkin bilgi için bkz. Pakalın 1993: II/286.

“**Koçular** semtin ederdi devran

San tekerlek idi ol sergerdan” Sümbülzade Vehbi

(Pakalın 1993: II/286)

“*Şaplanur çamura yâhûd kırılır yolda kalur*

Koçtı koşdurmaz kimse *koçaş olmayıcağ*. Hevâyî (Çakır 1998: 44)”

(Öztekin 2006: 167)

..... TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ

komoran: Günümüzdeki Macaristan-Slovakya sınırında, Tuna Nehri kenarında bir yerleşim merkezidir. I. Dünya Savaşı sonrasında şehir ikiye bölünmüş, Macaristan ve Çekoslovakya (bugün Slovakya) arasında paylaşılmıştır. Bugün Tuna’nın kuzeyinde kalan kısmı Slovakya’ya aittir. Bu kısım Nitra bölgesinde, ülkenin güneydoğu sınırındadır. Nüfusu 35 bin civarındadır. Nehrin güneyinde kalan kısmı Macaristan’a aittir ve ülkenin Komárom-Esztergom eyaletinde/ bölgesinde bulunmaktadır. Nüfusu ise 20 bin civarındadır (Resim 12).

Şehrin Macarcadaki ismi *Komárom* [komārom], Slovakçadaki ismi ise *Komárno* [komārno]’dur. Metnimizde geçtiği şekle bakılırsa kelimenin Güney Slav dillerinden alınmış olması gerekiyor: Boşnakçada ve Sırpçada *Komoran*/Коморан. Hırvatça bugün kelimenin Slovakçadaki şeklini tercih ediyor. Fakat bu modern ve resmî bir tercih olsa gerek. Hırvatların 17. yüzyılda bu şehrin adlandırılması hususunda Sırlardan çok farklı davrandıklarını tahmin etmiyoruz. Kelime metinde iki yerde <قموران>, bir yerde <قوموران> imlasıyla olmak üzere üç defa geçiyor. Buna göre Boşnakça ve Sırpçada olduğu gibi [komoran] şeklinde transkribe/telaffuz edilmek durumundadır. Bilge “Komaran” olarak veriyor (2000: 79). Sezen, ilginç bir şekilde Osmanlı Türkçesindeki kullanım için

Komorán Kalesi'nin Türkler tarafından muhasara edilişi. Yıl: 1594.

Osmanlı metinlerinde pek de rastlanmayan, günümüz Macarcasındaki resmî “Komarom” adını vermiş ve sanki Osmanlı harfleriyle buna uygun bir imla icat etmiştir (2006: 318).

“Erenler himmet itsünler alalum virmek Allāhıñ
 Kōmayalum Budin yolında mārān-ı **Kōmaranı**” Taşlıcalı Yahya Beg
 (Çavuşoğlu 1977: 74)

www.tuba.gov.tr

.....

kondak/kundak (top kondağı): Kundak. Metinde ‘topun üzerine konduğu, hareket ettirme ve nişan almaya yarayan ahşap yuva’ anlamında, üçüncü teklik şahıs iyelik ekiyle birlikte <قوندافی> imlasıyla yer alıyor. Bugün ‘kundak’ olarak telaffuz edilen kelimeyi Meninski 17. yüzyılda “kondak” şeklinde transkribe etmiştir (1680: II/3808).

Modern Türk lügatlerinde ‘kundak’ kelimesi için (kimi zaman iki ayrı maddede) iki farklı anlam veriliyor. Birincisi ‘bebek sarıp sarmalaya yarayan bez’, ikincisi ‘top, tüfek, tabanca gibi namlulu silahların geri kısımdaki ahşap kısım’ anlamındadır. Bunlardan birincisinin kökeni Türkçe, ikincisinininki Yunanca olarak kabul ediliyor (bkz. TDK Türkçe Sözlük 2005, Çağbayır 2007, Ayverdi 2011 vs.).

Meyer kelimenin her iki anlamda da Yunancadan alındığı görüşündedir (1893: 71). Buna göre kelimenin Yeni Yunancadaki karşılığı *hontaḥi* χοντάχι. ‘Tüfek kabzası’ anlamındaki *kondak* kelimesinin ‘sırık’ anlamı taşıyan Eski Yunanca *khontos*’tan χοντός, ‘bebek bezi’ anlamındakinin ise yine Eski Yunanca ‘sargı’ anlamı taşıyan *hontaḥion*’dan χοντάχιον türediği görüşünde. Dörfer bu iki anlam için iki farklı bir kök öngörmüyor. Türkçedeki *ḡondāk/ḡundāk* kelimesinin aslının Farsça “kunda” olduğunu, bu kelimenin Türkçede bir küçültme eki “+ḡ” ile donatıldıktan sonra tekrar Farsçaya geçtiğini iddia ediyor (1967: III/520). Eren kelimenin Rumcadan geldiği yolundaki savı yanlış buluyor (Eren 1999: I/267). Gülensoy ise kelimenin her iki anlamıyla da Türkçe olduğu görüşünü benimsiyor (2007: I/569).

‘Ateşe vermek’ anlamına gelen ‘kundaklamak’ ve ‘kundak bırakmak’ fiillerinin ise silah/top kundağı ile alakalı olduğunu belirtmeye hacet yoktur. Aşağıdaki beyitlerin bazılarında bu kelime ile sanatkârane bir biçimde her iki anlam da kastedilmiştir.

“İzhār ider isem ne ‘aceb sūz ile güdāz

Kundak bıraḡdı ḡöḡlīme bir tıfl-ı ‘ışve-bāz. Sadık. (Eroḡlu 1998:123)”
(Öztekin 2006: 301)

“Destine aldı tūfengīn o semīyy-i Kerrār

Hürmen-i düḡmene ammā ki bıraḡdı **kundak**. Rahmî (Elmas 1997: 159)”
(Öztekin 2006: 443)

“‘Aceb **kundak** bıraḡdı ḡāne-i sāmān[-ı] a’dāya

Bu fāl-ı ḡayr erītdi ḡurşunāsā ḡalb-i küffārī. Seyyid Vehbî (Dikmen 1991: 384)”
(Öztekin 2006: 444)

‘Bebek sarıp sarmalaya yarayan bez’ anlamıyla:

“Güzeller tıfl iken eyler ḡuculmaḡa heves ḡimdi

Şarılmaḡ resm ü âyīnīn bilürler daḡı **kundak**dan” Bâkî
(Küçük 2015: 327)

.....

kopān: Macaristan'da bir yer adı, *Koppány* [koppān]. Metinde <ḳVpAn قوپان> imlasiyla verilmiş. Bugünkü ismi *Törökkoppány* yani 'Türk Koppány+i'. Somogy eyaletinde Balaton gölünün güneyinde, Balaton gölü ile Peç şehri arasında yaklaşık 500 kişinin yaşadığı bir köydür. Osmanlı idaresinde 1550-51 tarihinden itibaren bir sancak merkezi olmuştur (bkz. Çoban 2005).

Adını, Árpád soyundan gelen ve Somogyly Koppány (950-998) olarak bilinen bir Macar boy beyinden alıyor (Lendvai 2003: 29).

.....

köprü: Köprü kelimesi kesinlikle hem malzeme hem de fikrî tasarım olarak Türkçedir. Buraya almamızın birinci sebebi, kelimenin 'köprü' anlamına gelen Yunanca γέφυρα'ya [gefira/yefira] dayandığı iddiasıdır ki bu özellikle Räsänen tarafından dile getirilir (1947: 3 ve 1969: 292). Sağlam bir gerekçesi olmayan bu görüş, zaten birçok Türkolog tarafından tenkit edilmiş ve kabul görmemiştir (bkz. Dörfer 1967: III/585-587). Clauson *köprüg* kelimesinin *köprü-* filinden türetildiğini fakat arada açık semantik bir bağ olmadığını belirtiyor (1972: 690, krş. Berta 1996: 204). Bunu Eren de şu cümlelerle ifade ediyor: "Türkçe *köprü*'nün *köprü-* kökünden gelen bir türev olduğu anlaşılıyor. Bu görüş Clauson'dan başlayarak ağırlık kazanmıştır. Ancak, Clauson'un belirttiği gibi *köprü-* köküyle *köprü* arasındaki anlam bağı açıklanmaya muhtaçtır" (1999: 258-259).

İkinci sebep, işte *köprü-* köküyle *köprü* arasında kurulamayan bu anlam bağıını izah etmeye yöneliktir. Güncel sözlüklerimizde *köprü* tanımı için çoğu zaman "trafik akımını sağlamak" fikri de dâhil edilmek suretiyle "ahşap, kârgir, beton veya demir yapı" açıklamaları bulunuyor (bkz. mesela TDK - Türkçe Sözlük 2005). Etimolojik sözlüklerde de benzer bir durum söz konusudur. Eren "iki yakayı birbirine bağlamak için yapılan yapı" (1999: 259); Gülensoy "Herhangi bir engelle ayrılmış iki yakayı birbirine bağlayan" tanımını vermiş (2007: I/555). Köprü kelimesinin yüzyıllardır taşıdığı anlam, bugün zihinlerde ister istemez bir 'yapı' tasavvurunun oluşmasına sebebiyet veriyor. Bu tasavvur da anlam bağıını kurma hususunda kişiyi ister istemez yanlış yola sevk ediyor. *Köprü* ile *köprü-* arasındaki anlam bağıını kurabilmek için daha geriye gitmek ve köprü mefhumunun nasıl ortaya çıkmış olabileceğini sorgulamak gerekecektir. Bunun için de köprünün neden inşa edildiğini, şeklini-şemalini bir tarafa koymak ve

ne işe yaradığı hususunda yoğunlaşmak en mantıklı yok olacaktır. Tabii bu noktada köprünün bir 'geçme yeri', 'geçit' olduğu hususu ön plana çıkarılmak durumundadır.

Kanaatimizce köprü kelimesinin oluşumundaki ilk ve temel tasavvur 'nehir üzerindeki geçit, bir nehrin karşıya geçmeye imkân verebilecek olan yeri' anlayışıdır. Burada henüz herhangi bir bina tasavvuru yoktur. Bir nehrin karşıya geçmek için en müsait yeri onun en sığ olduğu yeridir. Nehir, taşlara, kayalara ve belki bazı nehir bitkilerine çarpmak suretiyle ancak sığ yerlerinde köpürür ve kabarır. Derin yerlerde akış insicamlıdır, köpürme olmaz. Geçmek üzere bir nehre yaklaşan kişi veya kafilé uzaktan baktığında nehrin köpüren cihetine, yani geçit verebilecek yerine yönelir. Bu kişi/kafilé için 'köp[ü]rü[g]', bir 'geçit yeri'dir. Hasılı, bu 'nehir üzerinde geçecek yer, geçit' temel tasavvurundan anlam farklılaşmasıyla bugünkü 'köprü binası' manası oluşmuştur.

*“Kuruluþ köprüler olduķda müheyya hâsıl
Cû gibi oldu revan cisrden erbâb-ı ğazâ. Sâlim”
(Öztekın 2006: 11)*

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ TÜRKISH ACADEMY OF SCIENCES

köstendil: Bugün Bulgaristan'ın batısında Makedonya ve Sırbistan sınırına çok yakın bir mevkiide yaklaşık 45 bin nüfuslu bir yerleşim merkezi ve bu merkeze bağlı idari bölgedir (75 bin). Osmanlı döneminde sancak idi. Kelime Bulgarcada bugün *Кюстендил* [kyustendil] olarak yazılıyor. Bulgarlar kelimeyi Türklerden almışlardır.

Kelime <کوستندیل> imlasıyla yazılmıştır ve bilinen [köstendil] telaffuzunu karşılayacak durumdadır. Köstendil adının Sırp Despotu *Konstantin Dragaş*'ın (öl. 1395) ismiyle bir ilişkisi olması muhtemeldir. Kiel, kelimenin 'Konstantin'in ülkesi' anlamına gelecek olan “Kostadin-ili”den bozulduğunu iddia ediyor (1986: 534; krş. 2002: 277-279).

- 1 -

.....

leh (çe ve leh): Lehistanlı, Polonyalı. Slav kökenli bir kelimedir. *Leh* kelimesinin Batı'ya, bugünkü yerleşim yerlerine gelen Lehlerin (Polonyalıların) göçleri esnasında kendilerine kılavuzluk eden ve onları yeniden var ettiği düşünülen efsanevi liderinin adı olduğu kabul ediliyor (krş. **çe[h]** maddesi). 12. yüzyıl metinlerinde geçen efsaneye göre Leh ve Çeh iki kardeşdir. Bu iki kardeş hep birlikte yaşayan büyük Slav ailesinden koparak tebaalarıyla birlikte Batı'ya göçmüşlerdir (Jirasek 1971: 17). Osmanlı döneminde Polonyalılar ve Polonya için *Leh/Lehli* ve *Lehistan* tabirleri kullanılmaktaydı ve *Leh* kelimesi metnimizde olduğu gibi <ه> imlasıyla yazılmaktaydı.

Küffâr sanur hüccet almış Egri'ye

Hâli benzer nefes çekmiş bengiye

*Bire sorun Nemçeliyle **Lehli**ye*

Ne de çabuk unuttular Mohacı,

Sigetvari, Temeşvari, Uyvarı. Anonim Türkü.

.....

lèse(ler)/lese(ler): Hasır, sepet, ağaçtan çit. Kelime metinde <ليس> imlasıyla yazılmış ve *çubuk léseler* bağlamında geçer. Türkçe bir kelime yapısında değildir. Metindeki imlaya göre ilk ünlü <ی> bir yazım hatası değilse, olsa olsa bir kapalı [ê]'ye tekabül edebilir. Bunun bir [i] olabileceğine ihtimal vermek zordur. Diğer nüshalarda kelime <ی>'siz olarak <لس> imlasıyla yazılmıştır.

Tarihçi Naîmâ, kelimeyi “çubuktan hasır-misâl çitler ki ana lese derler” suretinde tarif ediyor (İpşirli, 2014: 168). Derleme Sözlüğü'nde Ohri göçmenlerinden derlendiği belirtilen “lese” için “sepet” karşılığı verilmiş (1993: 9/3074). Bu, kelimenin Arnavutçadan alınmış olabileceğine işaret ediyor. Nitekim Arnavutçada bulunan *lesë* kelimesinin ‘sepet, çit, kafes, hasır, örme hasır, tırmık’ gibi anlamları var.

Kelimenin bir dönüşümle, (*selle* >) *se-le* > *le-se* şeklinde bir göçüşme hadisesi neticesinde oluşup oluşmadığı hususu düşündürücüdür. Zira Arapçada *selle*^{am}

kelimesi de ‘sepet’ anlamına geliyor, bu kelime Türkçede ‘sele’ şeklinde kullanılmaktadır. Böyle bir dönüşümün Türkçe içerisinde vuku bulmuş ve buradan Arnavutçaya geçmiş olması da muhtemeldir.

.....

luțaran/luțeran: Lutheran, Lutherci, Martin Luther taraftarı, Protestan. Martin Luther (1483-1546) bilindiği gibi Almanya’da Katolik Kilisesi’ne karşı Protestanlık mezhebini kuran kişidir. Lutheran (luțaran) kelimesi de onun soy ismine istinaden oluşturulmuştur. Almancada Luther taraftarlarına *evangelisch* deniyor, yani kelime en azından doğrudan Alman Protestanları’ndan alınmış değildir. Katolik kaynaklı bir adlandırma olsa gerek. Kelime metinde geçtiği şekliyle Türkçeye büyük ihtimalle Hırvatçadan geçmiş olmalıdır. Zira bu dilde *Luteran* [lūteran] olarak biliniyor. Kelimenin Macarcadaki şekli ise *Luterānus* [luterānuş]’tur. Metindeki imla <t> ile olduğu için *luțaran* transkripsiyonu tercih edilmiştir. Sıfat cinsinden olan kelime, *luțaran kıral* şeklinde sıfat tamlaması içerisinde yer almaktadır. Metinde adlaştırmış sıfat olarak kullanıldığı da vakidir.

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ
- m -
TURKISH ACADEMY OF SCIENCES

.....

www.tuba.gov.tr

macar: Macar, Macar milletinden, Macaristanlı; Macaristan. Kelime metinde Osmanlı standart imlasında olduğu gibi <mcAr مجار> şeklinde yazılmış. Meninski’ye göre [mear] yahut [macar] okunuşu mümkündür (1680: III/4384). Macarlar kendi dillerine göre kelimeyi *Magyar* şeklinde yazıyorlar. Bu IPA’da [ma.ɟɟar] ile karşılanıyor, yani <gy> kombinasyonunun ses karşılığı IPA’ya göre bir [ɟɟ] ya da [jɟ]’dir. Bu kombinasyona göre kelime Almancada bazen Madjar olarak da veriliyor (Slovakçada *Maďar*, Hırvatçada *Mađar*). Macarcadaki <gy> kombinasyonu Türkçede [dy]’ye yakın bir sese tekabül ediyor. Türk hançeresinde buna en uygun ses bir [c]’dir ve dolayısıyla kelime Türkçede [macar] olarak telaffuz edilmiştir. Bununla birlikte kelimenin Türkçeye geçiş yönünün Macarcadan değil de Doğudan olduğunu kabul etmek daha makuldür. Zira daha 9-10. yüzyıllarda doğuda, İslamî literatürde *Macar* kelimesi geçmektedir. Nitekim bugün Farsçadaki imlası da Osmanlı Türkçesinde olduğu gibidir.

Macar kelimesi Fin-Ugor kökenlidir ve nereden türetilmiş olabileceğine dair kesinlik arz etmeyen bazı farklı görüşler vardır. Benkő, kelimenin kökeninde *mānīcī* ‘Vogul, vaftiz edilmemiş çocuk’ olduğu kanaatini paylaşıyor (1993: 923).

Burada Osmanlı döneminde *Macar* tabirinin yanı sıra *Üngürüs*’ün de kullanıldığını hatta ikincisinin bir dönem daha çok tercih edildiğini de belirtelim. *Üngürüs* kelimesinin kökeninde ise Ugorca ‘on-oğur’ var. Bu kelime Ortaçağ’ın başlarında Almancada *Ungar* ya da *Hungarus* olarak kaydediliyordu. Almanlarca kullanılan *Hungarus*, aslında kelimenin Latince şeklidir; Ungar (< on+oğur) kelimesine bir *h* protezi ve erillik alameti *-us* eklenmesi ile teşekkül etmiştir.

“Kazak [Kozak] şarābını çek cām cām yoksa dilā
Sağa hōralka diyār-ı **Macār**dan gelmez. Hevâî (Çakır 1998: 34)”
(Öztekin 2006: 196)

.....
malta/malta (hâkimi): Akdeniz’de bulunan maruf ada ve adalar devleti. Kelime metinde iki yerde geçmektedir. Birinde <ت> ile, diğerinde Arapçada olduğu gibi <ل> ile, fakat her iki yerde de Arapçadakine muhalif olarak sonda bir <س> ile yazılmış.

Malta kelimesinin kökeni tahminen Fenike-Pun dilinde ‘sığınak, kaçacak yer’ anlamına gelen *male’*’e dayanıyor. Buradan Yunancaya *Melitē* Μελίτη oradan da Latinceye *Melita* olarak geçmiş olmalı. Kelime bugün çoğu Avrupa dilinde *Malta* şeklindedir, Türkçeye Arapçadan geçmiş olması daha muhtemeldir.

Metinde Malta Hâkimi olarak zikredilen şahıs, yukarıda bahsi geçen **Don Giovanni**’dir (bkz. **don-çuval**).

“Şimdi bir heybetli üç anbarlı inşād itdi kim
Maltayn zābta giderse kaçup a’dā yol vire. Seyyid Vehbî”
(Öztekin 2006: 616)

.....
mātyāş: Matthias. Metinde Hersek (= Erzherzog/Arşidük) ve Kral ünvanlarıyla zikredilen Habsburg kumandanıdır (*hersek mātyāş*, *kıral mātyāş*). Matthias

(1557-1619) Kaniye’yi muhasara ettiği dönemde henüz bir Habsburg Arşidükü idi. Fakat daha sonra Kutsal Roma İmparatoru (Kayser) olmuştur. Metinde Ferdinand’dan sonra ikinci planda gibi tasvir edilse de aslında dönemin Kutsal Roma İmparatoru II. Rudolf, 1598/1600’de Türklere karşı yürütülen savaşta Matthias’ı ikinci defa olmak üzere başkumandan ve Macar Meclisi’ndeki temsilcisi olarak atamıştı. Kuşatma esnasında Matthias’ın yaşı 44 civarında olsa gerek.

Matthias (Matyaş)

Kelime metinde <ماتياش> [mātyāš] imlasıyla veriliyor. Bu, telaffuzun Macarca *Mátjás* [māt-yāš]’tan alındığına işaret ediyor. Kelime Almanca da *Matthias*, Hırvatçada *Matija*, Latince *Matthaeus* şeklindedir. “Matyoş” şeklinde bir okuma ve sanki yer adı ifade edermişçesine “Hersek Matyoş’u” kullanımı doğru değildir (bkz. mesela Aydın 1993: 70-71, krş. “**hersek**” maddesi).

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ

megümurje/megümürje/megümurya: *Medimurje*. Bugünkü Hırvatistan’ın kuzeyinde, Mura ve Drava nehirleri arasında kalan, merkezi Čakovec olan bölgeye verilen addır; *Medimurje* ‘Mura Arası, Mura Ortası’ anlamlarına gelmektedir. Günümüzde bölgeye Hırvatçada *Medimurje*, Slovakçada *Medzimurie*, Slovencede *Medžimurje*, Macarcada *Muraköz*, Almancada *Murinsel* ya da *Zwischenmurland* deniyor. Kanaatimizce bu kelime Türkçeye Hırvatçadan, yani *Medimurje* şeklinden geçmiştir. Kelime *medi* ve *murje* kısımlarından oluşmaktadır. *Murje* anlaşılabacağı üzere Mura/Mur nehrine işaret ediyor. *Medi* ise birçok Avrupa dilinden tanıdığımız (Latince *medium*, *medius*; İngilizce *middle*, *mid*; Almanca *Mitte*, *Mittel* vs.) ‘orta(sı), ara(sı)’ anlamına gelen bir kelimedir.

Kelime metinde <مكموريه> imlasıyla geçiyor. Bilindiği gibi <ك> harfi, yorumlanabilir bir işarettir. Şimdiye kadar gördüğümüz Latin harfli neşriyatta bu harf hep [k] (hatta [k̄]) sesi olarak yorumlanmıştır. Birkaç örnek verecek olursak: İpşirli “Mekomorya” (2014: 202), Kahraman “Mekemorya” (2011: II/5-247), Erkan “Mekomorye” (2010: 27), Niyazi “Mekamorya” (2015: 16) vs. Bu tür okuyuşlar araştırma eksikliğinden kaynaklanan, haritaya bakmaksızın yakış-

tırılmış birer fantezi ürünü gibi görünüyor. Yoksa kelimenin telaffuzunun Osmanlı döneminde gerçekten böyle olduğundan değil. O halde nasıl okunmalı? Hırvatçadaki <đ> harfi mahreci itibarıyla (Macarcada <gy> kombinasyonuna benzer) Türk kulağınca ya ancak [c] ya da [g] olarak algılanabilecek bir sestir (IPA'ya göre [dz]); asla [k] olamaz. Dolayısıyla *Medimurje* Türkçede ya [meci-murye] ya da [megimurye] şeklinde algılanıp telaffuz edilebilecek bir kelimedir. Osmanlı imlasında kelime <đ> harfi ile yazıldığına göre burada daha uzak ihtimal [g] seçilmiştir. <đ> harfinden sonra gelen yuvarlak ünlü dolayısıyla kelimeyi *megimurye* şeklinde okumak da mümkün değildir. Türkçe içinde kelime *megimurye* ya da *megümür̈ye*'ye dönüşmüştür; [i] > [ü] dönüşümü dudak konsonantı [m] sebebiyledir. <đ> harfinin tarihî ya da bölgesel sebeplerden dolayı bir zamanlar sadece [g] olarak algılanabilecek bir sese tekabül etmiş olması da muhtemeldir; [c] ihtimali yalnızca günümüz standart Hırvatçası dikkate alındığında söz konusu olur.

- n -

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ

nemçe: Almanca konuşan kişi, millet ve ülke. Buna göre Almanlar ve Avusturyalılar; Almanların ve Avusturyalıların hüküm sürdükleri ülke. Meninski “Germanus. Teutscher” ‘Cermen. Alman’ karşılıklarını verdiği kelimenin iki farklı versiyonunu göstermiş: “nemçe” [nemçe] ve “nemse” (1680: III/5257). Metindeki imla <نمچه> şeklindedir. Dolayısıyla *nemçe* transkripsiyonu uygun görülmüştür.

Slav menşeli bir kelimedir. Slavca bilmedikleri için, Slav bakış açısına göre ‘dil bilmez’ anlamında Almanlara (ve Avusturyalılara) verilmiş bir addır. Slav dillerinde Çekçe *Němec* [nyemets], Slovakça *Nemec* [nyemets], Lehçe *Niemiecki* [nyemyetski], Rusça *Немец(ки)* [nyemets(kiy)], Hırvatça *Njemač(ki)* [nyemaç(-ki)], Boşnakça *Njemač(ki)* [nyemaç(ki)], Sırpça *Немац(ку)* [njemaç(ki)], Bulgarca *Немец(ку)* [nyemts(ki)] vs. şekillerinde karşımıza çıkar. Macarcada da Almanlar için yine Slav dillerinden alınmış *Német(h)* [nēmet] kelimesi kullanılmaktadır.

Osmanlı Türkçesinde genel olarak Slav dillerinden gelen *Nemçe/Nemse* kelimesi yaygındı. Bunun yanında *Alaman/Alman* tabiri de en azından 16. yüzyıldan beri kullanılmaktaydı.

“*Kemine-bende ‘Āşım lafzen ü ma‘nen didi tārīh*
Alındı Nemçe biy yüz eillide almuş iken Nîşî. (1150) Çelebizade Asım”
 (Öztekin 2006: 33)

“*Biy yüz elli iki sâlinde idiüp ‘azm-i cihād*
Nemçe taburuñı [taborum] maḥw itdi kırup sar-tā-pā. (1152) Şeyhülislâm Es’ad”
 (Öztekin 2006: 34)

“*Moskov ü Nemçe şulhüne tārīh*
Feyz-i şāhî nizām-ı cārīdür. (1205-1206) Şeyh Gâlib”
 (Öztekin 2006: 49)

“*Hazır ol vaktine Nemse kırakı*
Yer götürmez asker ile geliyor. Karacaoğlan”
 (Elçin 1986: 119)
 “*Budinde gāzîlerün atı şarsara beñzer*
Elem denizlerine ğark eder Alamânı.” Taşlıcalı Yahyâ
 (Çavuşoğlu 1977: 37)

- o -

www.tuba.gov.tr

.....

ostrogon: Günümüz Türkçesinde ‘Estergon’ adıyla bilinen Macar şehri ve kalesidir. Metinde <اوسترغون> imlasıyla geçiyor; bir yerde kelime sonunda, müstensihin [ŋ] sesinin doğru kullanımı konusunda zaafına işaret edebilecek bir yazım hatasından başka bir anlamı olmayan <ء> ile verilmiştir, onun dışında hep <ن> iledir. Kelime, ‘gözetmek, gözlemlemek’ anlamlarına gelen Slav kökenli ‘strǫgom’-dan türetilmiştir. Latincesi buradan ‘Strigonium’, Macarcası bir [e] protezi ile Esztergom [estergom]’dur. Metindeki imladan ve o imlaya göre yorumlanabilecek telaffuzdan anlaşıldığı kadarıyla kelime Hırvatçadan alınmıştır. Hırvatçada kelime *Ostrogon* şeklindedir (keza Sırpçada da mevcut iki şekilden biri *Острогон* [ostrogon]’dur). Kimi yerlerde görülen *Ustorgon*, *Üsturgon*, *Üstürigon* gibi ifadeler yanlış yorumlamalara dayanmaktadır.

Estergon Kalesi (Ostrogon/Gran) kuşatması ve muharebeler. Yıl: 1595.

Estergon, Macaristan'ın kuzeyindeki Komárom-Esztergom Eyaletinde, Tuna nehri kenarında ve Slovakia sınırında bulunan yaklaşık 30 bin nüfuslu bir şehirdir. Türk tarihinde önem atfedilen bir kaledir, hatta elden çıkması üzerine söylenmiş ve günümüzde hâlâ okunan hicaz makamındaki bir anonim türküde de adı geçer:

***Estergon** kalesi su başı durak
Kemirir içimi bir sinsi fırak
Gönül yar peşinde yar ondan ırak
Akma Tuna akma, ben bir dertliyim
Yar peşinde koşar kara bahtlıyım*

.....

osyek: Günümüzde Hırvatistan topraklarında bulunan bir şehirdir. Metinde ayrıca bu şehrin ulaşım bağlantısını sağlayan bir köprü de bu adla anılmaktadır

(*osyek köprüsi*). Hırvatçada *Osijek* olarak yazılmakla birlikte [osyek] olarak telaffuz edilmektedir. Macarcası *Eszék* [esék]'tir. Kelimenin Türkçeye Hırvatçadan geçmiş olduğu aşikârdır. Metnimizde <اوسيك> imlasiyla geçmektedir. Daha sonra kimi Osmanlı tarihlerinde <اوسك> imlasiyla yazılmış olduğu da görülür. Bu, büyük ihtimalle bir yazım yanlışından kaynaklanan ve sonra yaygınlaşan bir şekildir. Metnimizdeki imla kelimenin Hırvatçadaki telaffuzu [osyek]'i karşılayacak keyfiyettedir.

Latin harfli neşriyatta kelimenin (bazen fahiş hatalarla) muhtelif şekillerde verildiğini görüyoruz. Ait olduğu dildeki ve 17. yüzyıl Osmanlı Türkçesindeki yaygın şekline uygun olmamakla birlikte 'Osek' belki mazur görülebilir, hatta 'Ösek' de. Ama "Evsek" tarzı yakıştırmalar fanteziden başka bir şey değildir (Kırkıl 2014: 14).

Şehir bugünkü Hırvatistan'ın doğusunda, Osijek-Baranja bölgesinde, Macaristan sınırına çok yakın bir yerde bulunmaktadır. 110 bine yaklaşan nüfusuyla Hırvatistan'ın dördüncü büyük şehridir.

- P -

palanğa: Palanka. Genellikle iri tomrukların dikey vaziyette konarak birbirine raptedilmesi suretiyle inşa edilip çevrelenen askerî korunak. Palankalar; inşalarında ana malzeme olarak taş yerine tomruk kullanılmış olmaları hasebiyle, daha ziyade geçici bir ordugâh gibidirler.

Kelime, metinde <پالانقه> imlasiyla yer alıyor. Meninski "munimentum" 'kale' anlamını verdiği kelimenin farklı imla şekillerini de kaydetmiş: (1680: I/682 ve 883) <پالانقه> ve <پالانقه>. Kelimenin bunların dışında, bizim metnimizde bulunmamakla birlikte <ق> yerine <غ> ile yazılmış şekline de rastlanabilir: [palanğa].

Türkçeye ve bölge dillerine Macarcadan geçmiş olan bir kelimedir (Miklosich 1889: 16). Macarcası 'çit' anlamına gelen *palánk* [palánk]'tır. *Palánk* kelimesinin kökeninde muhtemelen Eski Yunanca *phalanks* φάλαγξ 'yuvarlak ve uzun ağaç parçaları' vardır; bu kelime Geç Latince *phalanga* şeklindedir (Beekes 2010: 1548-1549).

Palánk bugün Macarcada sivil manada 'çit' anlamında kullanılabildiği gibi askerî manada askerî sahaların etrafını çevreleyen 'tel örgü, parmaklık' anlamını taşıyabiliyor.

.....

pandur: bkz. bandūr.

papa: bkz. rim papa.

.....

pavlid (geçidi): Devrinde ancak mahalli anlamda önem taşıdığını düşündüğümüz bir geçide verilen isimdir. Bu geçidin yerini, günümüzde hâlâ var olup olmadığını, varsa kullanılıp kullanılmadığını tesbit etmek mümkün olmadı. <پاوليد> imlası, kelimenin [pavlid]'den başka bir surette okunmasına müsaade etmeyecek kadar açıktır.

Kelime Hz. İsa'nın havarilerinden Pavlus'a ya da bu ismi taşıyan (Paul, Pavel, Pavol vs.) bir kişiye/gruba istinaden teşkil edilmiş ya da başka bir kelimeden bozulmuş olabilir. İlk ihtimale göre düşünülürse sondaki *-id* (*-it*) takısının (Latince < Eski Yunanca) Türkçedeki *-cI/-II* ekine benzer bir işlevi olduğu ifade edilebilir. Bu takı, mensubiyet ve benzerlik anlamları vermektedir: *Jesu-it-* (Cizvit), *Johann-it-*, *Abbas-id* gibi.

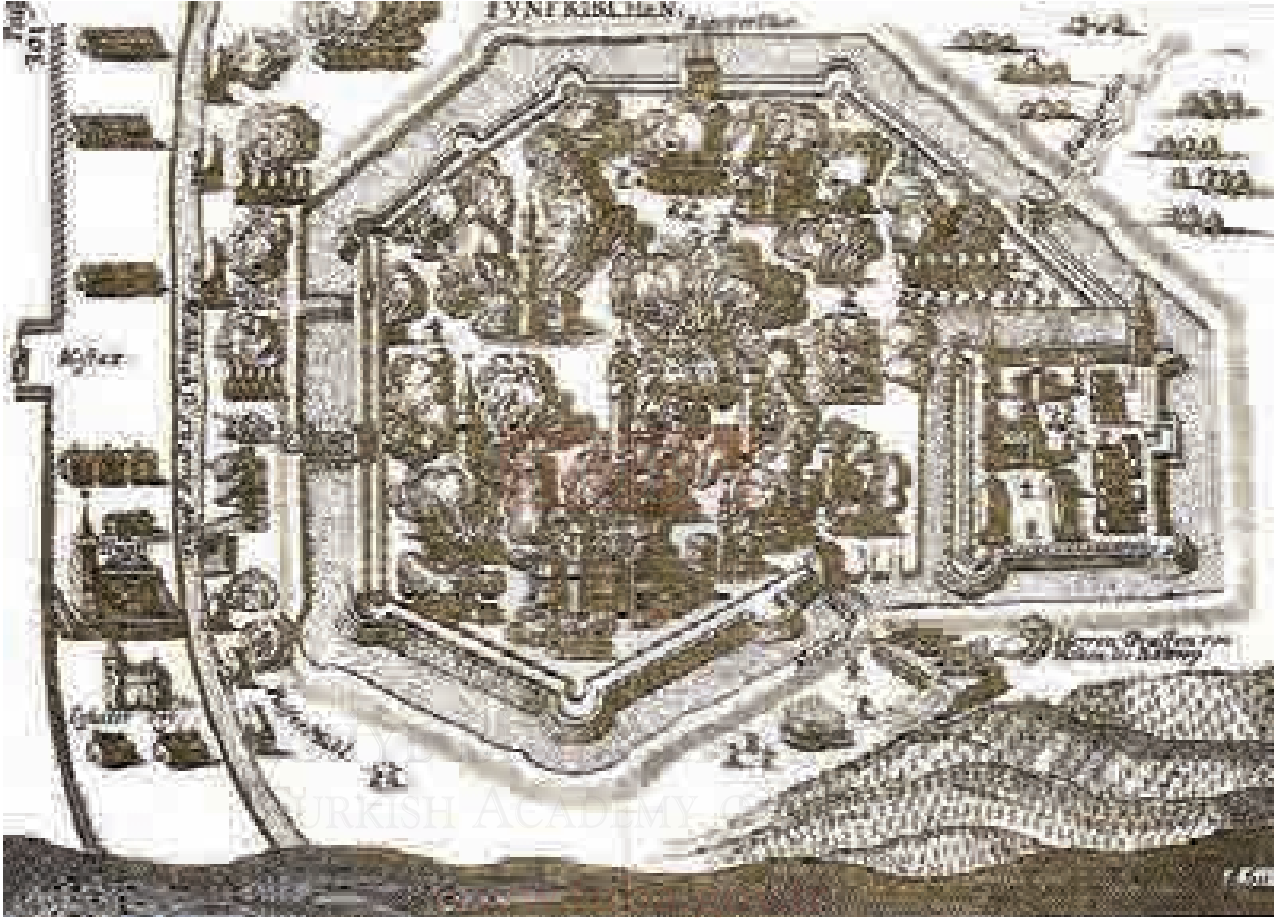
.....

peç/pēç (kapu): Macaristan'ın güneydoğusunda, Hırvatistan sınırındaki *Baranya* eyaletinin idari merkezi durumunda bulunan *Pécs* [pēç] yaklaşık 160 bin sakiniyle bugün Macaristan'ın beşinci büyük şehridir.

Metnimizdeki imlası <پچ> şeklindedir ve çoğu kere “peç kapu” bağlamında geçmektedir. Bu da kalenin *Peç* şehri cihetine açılan kapısı manasına gelmektedir. Kelimenin bölgede yaşamış olan Türkler tarafından Macarcadaki gibi uzun bir [ē] ile telaffuz edilmiş olması da muhtemeldir.

Peç kelimesinin Osmanlı Türkçesine Macarcadan girdiği hususunda bir şüphe yoktur. Şehrin Almandadaki adı ‘Beş Kilise’ anlamına gelen *Fünfkirchen*'dir; yine Latincesi *Quinque Ecclesiae* da aynı anlama gelir. Bir görüşe göre kelimenin kökeni, Viyana'nın Macarca karşılığı olan *Bécs* [bēç] ile aynıdır (krş. yukarıda **beç** maddesi). *Pécs*'in Hırvatça ve Boşnakçadaki karşılığı bugün *Pečuh* [peçuh], Sırpçadaki ise *Печуј* [peçuy]'dur (bkz. **peçuy** maddesi).

Bunun dışında Kosova'da *Pec* [peç] (Türkçede *İpek*) ismi taşıyan bir yerleşim merkezi daha vardır ki metnimizde kastedilen bu değildir.

Peç/Peçuy Kalesi (Fünfkirchen).

.....

peçuy: Yukarıda izah edilen *Pécs* [pēc] kelimesinin/şehrinin Sırpçadaki karşılığıdır. Kelime Sırpçaya Macarcadan geçmiştir. Sırpçada *Пеуј* [peçuy] olarak yazılır ve telaffuz edilir. Metnimizde <پچوی> imlasıyla karşımıza çıkıyor. Kimi zaman bir *-II* eki ile sıfat haline getirilerek kullanılıyor, *peçuylı behrām*, *peçuylı ‘oşmān* gibi.

Çok bilinen bir yer ismi olmasına rağmen ‘Peçuy şehri’ yerine “Peçevi şehri” ya da “Peçuylu Behram” yerine “Peçevili Behram” gibi tuhaf okuma yanlışlıkları da yok değildir (Kırkıl, 2010: 15 ve 48). Yine bir [o] ile “Peçoy” imlası ve telaffuzu da doğru değildir (Köseoğlu, 2013: 47). *Peçevî* kelimesi Arapça dil ka-

idelerine göre sıfat yapılmıştır ve zaten ‘Peçuylu’ anlamına gelmektedir. Ayrıca Kreutel’in “Peçuyî” şeklinde kabul ettiği bir türetme Arapça kurallara aykırıdır (1965: 64). Nasıl ‘Umeyye’den (‘Umeyyi’ değil de) ‘Emevî’ şeklinde bir türetme yapılmışsa burada da türetme ‘Peçuyî’ değil ‘Peçevî’ şeklinde olmalıdır. Meşhur tarihçi İbrahim-i Peçevî, adından da anlaşılacağı üzere Peçuylu’dur.

Böylece metnimizde söz konusu şehir adının hem Macarcasının (*peç*) hem de Sırpçasının (*peçuy*) birlikte kullanılmış olduğu görülüyor (krş . **peç/pēç** maddesi).

.....

peksimāt: Günümüzde peksimet olarak bildiğimiz, genellikle iki defa fırınlanarak iyice kurutulmuş ekmek. Metindeki imlası Meninski’deki imla ile örtüşüyor: <پکسمات> “peksimāt”. Meninski buna ek olarak bir de günümüzde yaygın olan <پکسمت> [peksimet] şeklini/telaffuzunu vermiş (1680: I/863). Menşei hususunda ihtilaflar vardır. Meyer kelmenin Yunanca *paksimadi*’den “Παξιμάδι” (< “Παξιμάς” vs.) gelmiş olabileceği ihtimali üzerinde durur (1893: 58). Gülensoy Yunancadan olabilme ihtimaline itiraz eder. Fakat izahı ikna edici değildir (2007: II/693).

.....

pelid: Palamut ya da meşe olarak bilinen ağaç; bu ağacın kerestesi ya da tahtası. Metinde <پلید> imlasıyla geçiyor. Meninski “pelit & pilit, pelid” olarak transkribe ettiği kelimenin Arapça *bellūt* kelimesinden geldiğini belirtmiş (1680: I/838). Fakat Arapça kelimenin kökeninde Yunanca “βαλανίδι”/βαλανιδιά” *valanidi* (modern Yunancada βαλανιδιά) kelimesi vardır (Meyer 1893: 33, Eren 1999: II/329). Räsänen “pälid/pälit” kelimesinin “παλαμύδι” *palamidi*’den geldiğini iddia etmiş fakat bu, daha ziyade balık cinsi olan ‘palamut’un yazılış şeklidir (1969: 378).

.....

pojeğa: Bir yerleşim biriminin adıdır. Hırvatçada *Požega*, Macarcada *Pozsega* şeklinde yazılır; her iki imlaya göre de [pojeğa] şeklinde telaffuz edilir. Kelime, metnimizde bu telaffuzu doğru aksettirebilecek bir şekilde, <پوزغه> imlasıyla

yazılmıştır. Bununla birlikte “Puzega” (Kırkal 2010: 72), “Yozga” (Köseoğlu 2013: 57) gibi yakıştırmalar, yanlış okumalar da mevcuttur.

Požega bugün Hırvatistan topraklarında, Hırvatistan’ın doğusundaki tarihî Slavonya bölgesinde bulunan, nüfusu 26 bine yaklaşan bir yerleşim birimidir. 1537-1687 tarihleri arasında, önceleri Bosna daha sonra Kanije sancağına bağlı olmak suretiyle Osmanlı idaresi altında bulunmuştur.

- r -

.....

rīm papa/rim papa: Papa, Romalı Papa, Roma Papası. *Rīm/Rīm* Slav dillerinde ‘Roma’ kelimesi karşılığıdır. Meninski “rīm” kelimesinin eşanlamlıları olarak “rūm, roma” kelimelerini veriyor; hepsinin karşılığı olmak üzere ise “Roma”yı vermiş (1680: 2410). Papa ise bilindiği gibi Katoliklerin Vatikan’da, yani Roma’da bulunan ruhanî liderine verilen addır.

Kelime grubu olarak *rīm papa* ‘Romalı Papa, Roma Papası, Papa’ anlamındadır. Bu tamlama çeşidi aslında genel olarak Slav dillerine ters bir yapıdır. Muhtemel bir tamlama, olsa olsa ‘Rimsky/Rimski(y) Papa’ ya da ‘Papa Rim-skiy’ şeklinde olabilirdi. Yani *Rīm* kelimesinin sıfat haline getirilmesi gerekirdi. Bu haliyle ise esasen ancak ‘Roma Papa’ olarak çevrilebilir. Genel olarak Slav dillerinde rastlayamadığımız “rim-papa” kullanımının Bulgarcadaki mevcudiyetine dair Miklosich bir not düşmüş (1889: 19). Molloy, “Рим-папа” tabirini daha farklı bir kaynağa götürüyor (2007). Slav aleminde bu yapı -belki de bir tezyif ve istihza nüansıyla- muhtemelen yalnızca bir kısım Ortodoks Slav ve Bogomil tarafından kullanılmıştır. Zira Katoliklerce ‘Rīm’ kelimesi gereksizdir, ‘Papa’ başlı başına yeterli bir tanımdır; Katolik dünyasında Papa bir tanedir ve nerede bulunduğu gayet aşîkârdır.

Metinde zikredilen Rim-Papa ile 1592-1605 yılları arasında Papalık yapan VIII. Clemens kastedilmiştir.

Papa III. Clemens
(Rim-Papa)

Bu adlandırmaya Türkçe metinlerde 15. yüzyıldan itibaren rastlanmaktadır (14. yüzyılda görülülebilmesi de ihtimal dışı değildir). Aşağıdaki beyitlerden ilkinde, 16. yüzyılda yaşamış olan Taşlıcalı Yahya'nın *Rîm* kelimesinin ünlüsünü uzun addettiği anlaşılmaktadır. Zira *Rîm* kısa bir [i] ile aruza göre sıradan bir kapalı hece anlamına gelebilecekken burada bir buçuk hece değerini üstlenmiş durumdadır.

“*Kara geymiş kara yası var imiş Rîm-Papanuñ*
Žiyāde oldı naşrānilerün ruhbānı buhrānı” Taşlıcalı Yahya
 (Çavuşoğlu 1977: 74)

“*Maḥallidür tola evvāy ile vilāyet-i Rîm*
Ḥakikatā yed-i kudretdedür Kızıl Elma” Taşlıcalı Yahya
 (Çavuşoğlu 1977: 61)

rûm (eli): Kelime menşe itibarıyla Batılı olmakla birlikte Türkçeye Doğu dillerinden girmiştir. Arapçada da Farsçada da *rûm/rûmî* hem isim hem sıfat olarak kadim zamanlardan beri kullanılan kelimelerdir. Kelimenin aslı Latince *Rōma*'dır (krş. **rîm papa** maddesi). Bu ise öncelikle Roma şehrini, daha sonra buradan neşet eden Roma (Bizans) İmparatorluğu'nu ve İmparatorluğun (özelikle doğuda) hâkim olduğu toprakları ifade etmektedir.

Osmanlılarda ıstılâhî manada *rûm eli* tabiriyle ise Güney Balkanlar kastedilmektedir (*rûm*, *rûmî*, *diyar-ı rûm* kavramlarında anlam değişimleri ve tafsilatlı bilgi için bkz. Kafadar 2017, ayrıca Özbaran 2004).

“*Velāyet gösterüp halka şuya seccāde salmışsın*
Yâkasın Rumiliniñ dest-i takvā ile almışsın. Şeyh Maḥmûh-ı Ḥamîdî”
 Taşlıcalı Yahya
 (Çavuşoğlu 1977: 5)

“*Âlî alaylarla be-‘avn-i Hudā*
Leşker-i Rûm eyledi ‘azm-i ğazā” Taşlıcalı Yahya
 (Çavuşoğlu 1977: 11)

“*Olup ilhām-ı rabbānīsi ma‘lūm*
Gāzāya dernek itmīş leşker-i Rūm” Taşlıcalı Yahya
 (Çavuşoğlu 1977: 13)

rūmī: Yukarıdaki *rūm* kelimesinin aidiyet, mensubiyet anlamları katan Arapça nisbet eki almış halidir. *Rūm*’a ait, *Rūm*’a mensup; *Rūm*’la ilgili (bkz. **rūm**).

- s -

samoskoq: İmlası metinde <ساموسقوق> şeklinde olan kelime, Osman isminde bir neferin lakabı olarak geçmektedir. Diğer nüshalarda da mevcuttur fakat sondaki <ق> ya hiç yazılmamak ya da onun yerine bir <د> konmak suretiyle kaydedilmiştir.

Kelime, bahsi geçen Osman’a birçok dile hâkim olması ve mahalli çevreye iyi uyum sağlayabilmesi münasebetiyle verilmiş olduğu anlaşılan bir lakaptır. Türkçe değildir ve muhtemelen yerel bir referansı vardır. Akla gelen ihtimallerden birisi, kelimenin Macaristan’ın güneydoğudaki eyaletlerinden/bölgelelerinden biri olan *Somogy* [~şomoc] ile bir ilişkisinin bulunabileceğidir. Bu bölge yukarıda adı geçen Berzence ve Babócsa gibi yerleşim birimlerini de içine almaktadır ve Türklerin dışında en azından Macarların ve Hırvatların karışık olarak yaşadıkları çok dilli bir alandır. Lakap Macarca *Somogy*’a dayanıyor olsa dahi kelimenin, Macarcadaki haliyle değil de Hırvatça ek almış bir şekliyle kullanılıyor olması ihtimali daha yüksektir. Bu kelime, ‘Somogy+lu’ anlamına gelebilecek olan Hırvatça *šomodskog* [~şomockog] olabilir. Tabii bu ancak bağlam doğrultusunda bir tahminden ibarettir.

şanduk: Sandık. Metindeki imlâsı <صندوق> şeklindedir. Türkçeye (belki Yeni Farsça aracılığıyla) Arapçadan geçmiştir. Bu dildeki şekli *şandūk* ya da *şundūk* <صندوق>’tur. Fakat menşei itibarıyla Arapça değildir. Arapçaya bir görüşe göre Orta Farsçadan, diğer bir görüşe göre Eski Yunancadan girmiştir. Kökenin

Eski Yunancadan olması halinde ‘bağlama, bir araya getirme; tabut’ anlamları taşıyan *synthēkē* συνθήκη kelimesiyle alakalıdır (krş. Beekes 2000).

Kelime metinde *şanduk şanduk al-* bağlamında ikileme teşkili ile cümlelerin zarfı işlevinde kullanılmaktadır.

“Nice gerdüne-i zîbende bir **sandūk**-ı cevherdür

Kî ‘acz-âver ider takvîmden geŕher-fürüşân. Osmânzâde Tâ’ib

(Sadavi 1987: 442, 453)”

(Öztekin 2006: 164)

“Ararken hırdavât içre bir eski pârecik buldum

Meger kavukluk için koymuşum **sandūk**a ıskarlat. Hevâyî (Çakır 1998: 40)”

(Öztekin 2006: 223)

“Ejder fışek ile oldı her şeb

Şandūk-ı fışek çü burç-ı ‘akreb. Seyyid Vehbi (Dikmen 1991: 303, 304)”

(Öztekin 2006: 403)

seyçan: Szécsény [sēcēn]. Bugün Macaristan’ın kuzeyinde, Nógrád Eyaletinde, Slovakya sınırında bir kasabadır. Nüfusu yaklaşık 6 bin civarındadır.

Kelime metinde <سیچان> imlasıyla yazılmıştır, buna göre de [seyçan] okunmak durumundadır. Belki asıl nüshada elif üzerinde bir hemze vardı <ı> ve bu, kelimeyi [a] ile değil de Macarcasında olduğu gibi uzun bir [ē] ile telaffuz ettirmek için konmuştu. Nitekim buraya konacak bir hemze, aşağıdaki *yējūj* kelimesinde olduğu gibi, bir uzun [ē] sesi telaffuz edilmesini sağlayabilirdi. Kelime metinde iki defa geçiyor. İkincisinde elifin üzerinde bir nokta var. Müstensih hemze yazmak saikiyle belki bir hamle yapıp sonunu getirmedi. Tabii bu bir tahminden ibarettir.

Kelime birçok araştırmacı tarafından Türkçede “Seçen” olarak kaydedilmiştir (Bilge 2000: 51, Sezen 2006: 437).

sırma: Sırma. ‘İplik kadar ince gümüş ya da altın tel’ veya ‘bu telle işlenmiş olan’ anlamlarındadır. Kelimenin imlası <سرمة> şeklindedir. Osmanlı metinle-

rinde <س> yerine <ص> ile yazıldığı da vakidir. Köken, Yunanca σίρμα *sirma* ‘tel’ kelimesidir (< *syro* σίρω Eski Yunanca ‘çekmek, süpürmek’). Tafsilatlı bilgi için bkz. Dörfer 1967: 248, Räsänen 1969: 419, Beekes 2010: 1424.

Kelimenin Türkçede yerleşmesinde ve yaygınlaşmasında ‘nizamî aralıklarla dikmek’ anlamı taşıyan ve kendisine sesçe benzeyen Türkçe *sırmak* fiilinin etkisi olduğunu düşünüyoruz.

“Vaktidür müy-ı miyānum ki efendim hāre

Sırmalı düğmeler ol cānfese *kat kat ister*. İlhamî (Yılmaz 2001: 68)”

(Öztekin 2006: 218)

.....

sigetvār (kapısı): Bugün Türk literatürüne genellikle galat-ı meşhur olarak Zigetvar adıyla anılan kale/şehir ve Kanije’de bu şehrin ismine istinaden adlandırılmış bir kale kapısı (muhtemelen güney kapısı). Latin harfli neşriyatta Zigetvar kullanımı oldukça yaygındır. Osmanlı harfleriyle yazılmış/basılmış

Sigetvar Kalesi’nin Türkler tarafından fethinin gerçek tasviri. Yıl: 1566.

metinlerde ise 20. yüzyıla kadar <سکتوار> imlası hâkimdir. Zigetvar şeklindeki tasarruf, muhtemelen Macarcadaki <sz> kombinasyonunun telaffuz karşılığı-
nın bilinmemesi ve yanlış aktarılması sebebiyle harf devriminden sonra yay-
gınlaşmıştır. Kelime metnimizde <سکتوار> imlasıyla yer alıyor. Bu da [sigetvâr]
okunuşu için oldukça müsait. Çok bilindik bir yer ve isim olmasına rağmen
bazen çok fahiş bir okuma hatasıyla “Sektuar (kalesi)” şeklinde de karşımıza
çıkabiliyor (bkz. Köseoğlu 2013: s. 30 ve birçok yerde). Kukul aynı çalışmada
hem “Zigetvar”ı hem de “Sektuar”ı bir arada kullanabiliyor (1997: 7 ve 51).

Çevresi sularla çevrili olduğu için kalenin adı, ‘Adakale’ anlamına gelen Ma-
carca *sziget* ‘ada’ ve *vâr* ‘kale’ kelimelerinden müteşekkildir. Hırvatçada sadece
Siget olarak geçer.

Kanuni Sultan Süleyman’ın hayatını kaybettiği yer olarak da bilinen Szigetvár
[sigetvâr], bugün Macaristan’ın güneydoğusunda, Baranya bölgesinde, Hırva-
tistan sınırına yakın bir yerde bulunmaktadır. Nüfusu 11 bin civarındadır.

“*Güleniyy [Gyula’nuş] külini göke şavurdılar bi-‘avni’llâh*

Siget alındı ‘arşa aşdı tiğm şâh-ı ‘Osmâni” Taşlıcalı Yahya

(Çavuşoğlu 1977: 73)

şokollı (meḥmed paşa): Söz konusu Mehmet Paşa’nın (1505-1579) Bos-
na-Hersek’in doğusunda, Sırbistan sınırında bulunan Rudo kasabası yakın-
larındaki doğum yeri *Sokolović(i)* [sokoloviç(i)] köyüne ve aynı adlı nesebine
istinaden sahip olduğu lakabı. Slav menşeli ‘Sokol’ köküne Türkçe aidiyet,
mensubiyet ifade eden +II eki eklenmesiyle teşkil edilmiştir. Yine Sokol+ov+ić
kelimesinde +iç soy-nesep ifade eden bir ektir, +ov+ ise Türkçedeki mensubi-
yet, aidiyet ifade eden +II eki işlevindedir.

- § -

şāhī (top): Kelime morfolojik malzeme olarak Farsçadır; *şāh* kelimesine bir
nisbet *î*’si getirilmek suretiyle elde edilmiştir; ‘şaha ait, şaha layık’ anlamlarına

gelir. İbarenin batılılığına gelince... Bilindiği gibi Fatih Sultan Mehmet zamanında Bizans surlarını delebilmek için azman toplar döktürülmüştür. Bunlara ‘şâhî top’ denmiştir. Bu ebat ve kalibrede daha sonra döktürülen toplara da ‘şâhî’ denmiştir. Bunların en meşhurlarından birini Sultan Abdülaziz, 1868’de İngiltere’ye yaptığı ziyaret vesilesiyle Kraliçe Victoria’ya hediye etmiştir. Bu top (“The Dardanelles Gun”) şimdi İngiltere’nin Portsmouth şehri yakınlarındaki Fort Nelson Müzesinde sergilenmektedir (Konstam 2017: 26).

Metnimizde zikredilen topun gerçekten *şâhî top* olması muhtemel değildir. İstanbul gibi bir şehrin surlarını dövmek için döktürülen ve Edirne’den İstanbul’a nakledilmesi iki ay süren bir topun, Avrupa’da binlerce kilometre uzakta küçük bir kale için yola çıkarılması ihtimal dışıdır. Hele hele Kaniye gibi doğru düzgün barutu ve 3-5 toptan başka ağır silahı olmayan bir kalede bulunması imkânsızdır. O halde nasıl anlamak lazım? Eralp, *şâhî top* için “belirli bir top şekli veya formu değildir. Padişahın özellikle döktürdüğü çok büyük ve uzun menzilli toplar bu adla anılıyor ve her cins topun şâhî’si olabiliyordu” izahatını getiriyor (1993: 118). Yine Ágoston’a göre “Osmanlı kaynaklarında şâhî kelimesi herhangi bir topun daha büyük modelini ifade etmekle birlikte bu terim çok hafif ama nisbeten uzun toplar için de kullanılmıştır” (2012: 241).

Kanaatimizce bu top ve *şâhî top* olarak adlandırılan küçük kalibreli toplar aslında birer ‘şâhî topu’dur. Naîmâ Tarihi’nde de “şahin” adlı bir toptan bahsedilir (bkz. İpşirli 2014: 200). Burada iki kelime arasındaki ses benzerliği ve ‘şâhî top’ün şöhreti sebebiyle benzer iki müsemma arasında bir anlam/tanım aktarımı söz konusu olmuştur. Şahin topu tabirinin ise yukarıdaki ‘bülbül topu’ gibi bir tercüme olduğunu düşünüyoruz. 15. yüzyıldan itibaren Avrupa’da dökülen küçük kalibreli bir top, ‘Falconetto/Falconet’ olarak adlandırılmıştı ki bu kelimenin Türkçe karşılığı ‘şahin’dir.

Yani burada vuku bulan semantik hadise kısaca şöyle izah edilebilir: Küçük kalibreli bir topu isimlendirmek için Avrupalı *falconet/falconetto* kelimesi Türkçeye ‘şahin’ olarak tercüme edilmiştir. Başka bir topun adı olan ‘şâhî’, şöhreti ve ses benzerliği dolayısıyla ‘şâhî’nin yerini almıştır.

.....

şiklo’ş [= şiklōş/şikloyş]: **Siklós** [şiklōş]: Bugün Macaristan’ın güneybatısında Baranya eyaleti sınırları içinde, Hırvatistan sınırı yakınında, yaklaşık 10 bin

kişilik nüfusa sahip bir yerleşim merkezidir. Köken itibarıyla Macarca olan kelime, ‘yılanlı’ anlamına geliyor: *Sikló* + *s* [şiklō + ş] ‘yılan + lı’.

Kelimenin metinde ilginç bir imlası vardır. <شقلوش> üzerinde, Arapçada aslında glottal duruş anlamına gelecek olan bir hemze kullanılmıştır. Bu ne anlama gelebilir? Kelimenin Macarca telaffuzunda bir glottal duruş söz konusu değildir, yalnız [ō] ünlüsü uzun telaffuz edilir. Hemze işareti burada ancak yuvarlak ünlünün, yani [o] ünlüsünün uzatılması gerektiğine işaret edebilir, *mū'min* > *mūmin* örneğinde olduğu gibi. Ya da [oi] diftongu üzerinden [oy] kombinasyonunu mümkün kılar [şikloyş]. Müellifin/müstensihinin Osmanlı harfleri elverdiği nisbette, bu yer adının ve diğerlerinin telaffuzunu doğru aktarma hususundaki titizliği ve gayreti takdire şayandır. Burada hemze kullanılmazaydı kelimeyi [şiklōş] değil, [şikloş] şeklinde kısa [o] ile okuyacaktık ki Macarcada kelimenin telaffuzu bu değildir.

O zamanlar müellifin/müstensihinin gösterdiği itina ve gayretlerin günümüzde bazı araştırmacılar tarafından berhava edilmesi üzücü. Kırkıl kelimeyi üç farklı şekilde vermiş: Şikloş, Şikloş ve Sikloş (2010: 66, 76 ve 108). İpşirli’de üç farklı şekilde geçiyor: Şikloş, Şikloş ve Şikloviş (2014: 167, 203). Karaman & Çevik & Onuk kelimeyi Sakloş ve Şakloş olarak iki farklı şekilde okuyorlar (2000: 197, 199). Yine bu şekilde Sıklōş (Niyazi, 2015: 216), Şiklos (Sevim, 2010: 90), Siklos (Sezen, 2006: 447). Sonuncusunda sanki Macarcada <s> harfinin bir [ş] sesine tekabül ettiğinin bilinmiyor oluşuna bağlı, (tersine) zoraki bir yakıştırma söz konusudur.

www.tuba.gov.tr

- t - t -

.....

tābor/ṭabor: Günümüz Türkçesinde ‘tabur’ olarak bilinen kelimedir. TDK Sözlüğü ‘tabur’ için “dört bölükten kurulan, bir binbaşının komutasındaki asker birliği” anlamını vermiş (2005). Kelime elimizdeki metinde ise (düşmana ait) askerî kamp, yani birliğin kendisinden ziyade konuşlandığı mahal anlamında kullanılmaktadır. Yazmada <طابور> imlasıyla geçiyor. Leunclavius, Slav menşeli olduğunu ifade ettiği ve ‘şiper, metris, duvar, set’ “vallum&aggerem&munitio-nem” anlamlarıyla karşıladığı kelimeyi “tabor” imlasıyla vermiştir (1541: 894). Yine Meninski “tabor” şeklinde kısa [a] ile kaydetmiş olduğu kelimenin Lehçeden

alıntulandığını belirtmiş, ‘arabalarla çevrili kamp’ anlamının yanı sıra ‘ordu, birlik’ “exercitus” manasını da vermiştir (1680: II/3061). Tulum kelimeyi ilaveten bir de “tābor” suretinde kaydetmiştir (2011: 1677). Biz de bu bilgiler ve Macarcadaki telaffuz doğrultusunda çevriyazıda *tābor* şeklini kullanmayı tercih ettik.

Tābor Macarcada hem ‘sıradan bir kamp’ hem de ‘askerî kamp’ anlamlarında kullanılıyor, yine Hırvatçada ve bazı civar dillerde *tabor* ‘askerî kamp’ anlamında kullanılmaktadır. Türkçede kullanılan *tabur* (*tābor*) kelimesinin anlamının ve kökeninin ne olduğu oldukça problemlili bir husustur. Bu konuda birçok münakaşa yapılmış, farklı görüşler beyan edilmiştir. *Tabor*’un özellikle Çağatayca sözlüklerde geçen *tapkur* kelimesiyle irtibatı üzerinde durulmuştur. Bu çalışma çerçevesinde bu münakaşalara ve uzun izahlara giremeyeceğiz. Varılan en son noktayı özetleyecek olursak, *tābor*/*tabur* kelimesi ile *tapkur* arasında bir irtibat yoktur; *tābor*/*tabur* kelimesi Türkçeye Lehçeden ya da Macarcadan girmiştir (bkz. M. Németh 2014). Fodor, kelimenin Osmanlı askerî terminolojisine Macarcadan girmiş olduğunu ifade ediyor ki aynı kanaati biz de paylaşıyoruz (bkz. Fodor 2010: 335-336 ve Gy. Németh 1955: 224). Macarcanın en azından kelimenin Türkçedeki kullanımın yaygınlaşmasındaki katkısı büyüktür.

Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi edinmek için bkz. Gy. Németh 1955: 224, Dörfer 1965: II/429 vd., Eren 1956: 145-152, Fodor 2010: 335-336, M. Németh 2014: 43-74, Pais 1955: 219, Király 1955: 225-226.

“*Rāšidā hātīfden irdi bir nida tāriḥ için*

Moskovuḡ bozdı hücum-ı ehl-i Hakk taburuḡ [taborını]. (1122+1=1123) Rāšid”
(Öztekin 2006: 13)

“*Biy yüz elli iki sālinde idüp ‘azm-i cihād*

Nemçe taburuḡ [taborını] maḡw itdi kırıp ser-tā-pā. (1152) Şeyhülislām Es‘ad”
(Öztekin 2006: 34)

.....

italyan (tüfenk): İtalya’ya ait, İtalyalı, İtalyan (tüfek). Metindeki imlası <طاليان> biçimindedir. Kelime Türkçeye bu şekliyle Slav dillerinden -özellikle Hırvatçadan- geçmiş olsa gerek. Hırvatçada *Talijan*- [talyan] şeklindedir. Kelime, bir tüfek cinsi için sıfat olarak kullanılmıştır. Kastedilen muhtemelen arkebuse tarzı tetiksiz bir İtalyan tüfeğidir.

.....

tîr[e]li (mehmed beşe): Kelime bizim nüshamızda *tîrli* şeklinde yazılmış olmakla birlikte bazı diğer nüshalarda *tîrelü* şeklinde geçmektedir. *Tîr* Batılı bir kelime değildir; ok anlamı kastedilmiş ise Farsçadan alınmadır.

Fakat kelimenin *tîrelü* olması halinde İzmir'in ilçesi Tire'ye izafeten söylenmiş olması muhtemeldir. İzmir'in ilçesi olan Tire'nin isminin ise Yunancadan geldiği muhakkaktır. Kelime Lidyalılar zamanında *Tyrrha*/*Teira* daha sonra Bizans döneminde *Thyrea* Θύρεα ya da *Thyraia* Θύραια olarak kullanılmaktaydı (bkz. Babinger 2000: 538; Mete 2012: 195).

.....

tiryākî: Kelime metinde tiryāk kelimesine getirilen Arapça nisbet <ی>si ile 'tiryākçi, tiryāk kullanan' anlamında Hasan Paşa'nın lakabı olarak geçmektedir. Kelimenin metnimizdeki imlasi <ك> ile <ترياكى> şeklindedir. Bu şekli ile daha ziyade Farsçadan alınmış olduğu söylenebilir. Ferhengi Ziya'da muarrebini <ق> ile olduğu söyleniyor (Şükun 1984: 584, krş. Al-Muncid 1973: 61 'panzehir ve şarap'). Steingass her iki varyantı da almış ve ayrı maddeler halinde izah etmiştir: <ق> ile olanı için 'panzehir' ve 'şarap' anlamlarını, <ك> ile olanı için 'panzehir' ve 'afyon' anlamlarını vermiştir. Nisbet <ی>si taşımaları halinde her iki imla ("tiryāqī/tiryākī") için de "opium-eater" 'afyon kullanıcısı' anlamları verilmiştir (1892: 298). Meninski kelimeyi <ق> ile olanı öncelikli olmak üzere her iki imlayla ve 'theriaca' anlamıyla kaydetmiştir (1680: I/1166).

Genel kabule göre kelimenin kökeninde 'hayvanî' anlamına gelen Yunanca *thēriakē* θηριακή (< *thērion* θηρίον 'vahşi hayvan') var. Bu *theriaca* olarak Latinceye de geçmiş, bu surette birçok Avrupa diline de girmiştir: (Alm.) *Theriak*, (İng.) *theriac* (> treacle 'şurup'), (Fr.) *thériaque*. Kelime metnin olduğu dönemlerde 'içinde afyon bulunan, ama bunun yanında birçok farklı maddeden oluşan ilaç, panzehir' anlamında kullanılıyordu (Duden 1990: 778).

Hasan Paşa'nın aslında kahveyi çok sevdiği ve içtiği, bu yüzden de *tiryaki* lakabını taşıdığı gibi görüşler, kanaatimizce ona afyon iptilasını yakıştıramama ve onu aklama çabaları sebebiyledir. Köseoğlu "işlerindeki titizlik ve ehliyetinden dolayı kendisine 'Tiryākî' lakabı" verildiği görüşündedir (2013: 14). Fakat kelimenin dilimizde bu tür anlamları yoktur. Bizim yazmamızda Paşa, sürekli 'Gazi Hasan Paşa' ismiyle anılmaktadır. *Tiryaki* lafzı metinde sadece iki yerde

geçer. Buralarda da düşman ağzından sadır olan itham edici, yargılayıcı, Paşa aleyhinde olumsuz bir ifade suretindedir. Buradan o dönemde tiryakiliğin hoş karşılanmadığı ve bugünkü manadaki bir kahve tiryakiliği gibi masum bir hal olmadığı sonuçları da çıkarılabilir.

“*Hāmeyle olurdu raḥş-rānī*

Tiryākī *koşusu şanma anı.* (Dikmen 1991: 303, 304)”

(Öztekin 2006: 403)

.....

turvīn(ler): Metinde ‘istişare edilen, danışılan kişi(ler), bilirkşi, danışma heyeti, hakemler kurulu’ anlamlarında kullanılıyor. Kökeni Macarca *törvény* [tör-vēɲ] kelimesidir (Kuzey Macaristan’da bazı ağızlarda *törvény* [törvɛɲ] şeklinde). Kelime modern Macarcada ‘kanun, kural, yasa, hukuk, (Macaristan Musevileri arasında Tevrat)’ anlamlarına geliyor. Türkçe metinlerde daha henüz 15. yüzyılda, Sultan II. Murat devrinde (1446-1451), Macaristan’ın fethedilmediği dönemlerde geçiyor olması dikkat çekicidir (bkz. İnalcık & Oğuz 1989). Meninski kelimenin imlasını <ت> ile vermiş ve “turwīn” olarak transkribe etmiş; yazmamızda kelime <ط> ile <طوروين> şeklinde verilmiştir. Biz de Meninski’ye ittibâ ederek [turvīn] telaffuzunu tercih ettik. Meninski kelime için ‘heyet, komite, hakemler kurulu’ gibi anlamlar vermiştir (1680: I/1459).

Kelime için “... sâir kralların **torunları** ...” şeklinde yakıştırmalar da mevcuttur (Erkan 2010: 107).

.....

tuna/duna [suyı]: Almanya’nın Schwarzwald bölgesinden doğan, orta ve güney Avrupa’yı geçerek Romanya’dan Karadeniz’e dökülen, Volga’dan sonra Avrupa’nın en uzun ikinci nehri. Mecrası boyunca civarında birçok Avrupa başkenti ve önemli şehir bulunuyor. Dolayısıyla birçok Avrupa milletini ve dilini doğrudan ilgilendiren bir nehirdir. Kelime bütün Avrupa dillerinde [d] ünsüzü ile başlıyor (Orta Yüksek Almanca hariç). Metinde <طونه> olarak kaydedilmiş. Türkçeye büyük ihtimalle en yakın şekli olan Macarca *Duna*’dan geçmiş. Bugün Türkçede bir [t] ile başlamasının sebebi, <ط> harfinin iki türlü ([d] ve [t] olarak) yorumlanabilirliği olsa gerektir. Kanaatimizce kelime Türk-

çede ilk zamanlar, Avrupalı dillerde olduğu gibi [d] ile [duna] şeklinde telaffuz ediliyordu. Nitekim kelime 16. yüzyılda <ɟ> ile de yazılmaktadır (bkz. Hazai 1998: 125-277). [d]’li telaffuz en fazla 17. asrın yarısına kadar devam etmiş, daha sonra kelime [tuna]’ya çevrilmiş olmalıdır. Meninski’de “tuna” olarak transkribe edilmiştir (1680: II/3155). Başlangıç ünsüzü belki elimizdeki metnin yazıldığı devirde de hâlâ sadalıydı ve telaffuz *duna* şeklindeydi ama bunu tesbit etme imkânımız yoktur.

Kelime muhtemelen Proto-Hint-Avrupalı *danu-* ‘nehir’ (< **dā-* ‘akmak’) köküne dayanıyor (Pokorny 1959: I/175).

*“Tolina geldi ammā sāye gibi pāy-māl oldı
Şava ile Tırava ejdehâsı **Tuna** şu‘bānı”* Taşlıcalı Yahya
(Çavuşoğlu 1977: 72)

*“Sen Edrine şehrindensün uzak suya gılme
Bî-hûde Hevâyi
Nehr-i **Tuna** vü Save Beliğrada gerekdir*

Ayrılna Meriçden. Hevâyi (Çakır 1998: 66)”
(Öztekin 2006: 123)

- v -

www.tuba.gov.tr

vār: ‘Kale’ anlamına gelen Macarca bir kelimedir. Metinde müstakil bir kelime olarak bulunmamakta fakat birleşik isimden oluşan birçok Macarca yer adının sonunda görülmektedir (*-vār* şeklinde). Kale, mefhumu münasebetiyle şehir yapılanmasını da beraberinde getirir. Türkçede de kullanılan ve aslında kale etrafında kurulmuş yerleşim merkezi anlamına gelen ‘varoş’ *város* da Macarcadaki *vār* kelimesinden türetilmiştir.

Buraya örnek olmak üzere eldeki metinden *sigetvār*, *bolondvār*, *brinevār* gibi kelimeler sayılabilir. Bunun dışında yine Kaposvár, Székesfehérvár, Ujvár, Temesvár, Ungvár, Kapuvár gibi yer adları da *vār* ihtiva eder.

.....

varadajin: Bir yer ismidir. Yazmada <وراداجين> [varadajin] olarak yanlış kaydedilmiştir. Doğrusu *Varaždin* [varajdin] şeklindedir. Ali Emiri, 187 numarada kayıtlı nüshada kelime *varajdin* olarak doğru kaydedilmiştir. Hırvatistan’ın kuzeyinde, Slovenya sınırına yakın bir yerinde bulunan bu şehrin nüfusu bugün 50 bine yaklaşıyor.

Kelimenin aslı Macarca *Varasd* [varaşd] olmakla birlikte Türkçeye Hırvatçadan geçmiştir. Macarca *Varasd* kelimesi de yukarıda izah ettiğimiz *vār* ve *varoş* kelimeleriyle alakalıdır.

.....

varıl: Varıl; fiç, silindir biçiminde iri kap. Günümüzde genellikle metalden imal edilen variller, 17. yüzyılda ağaçtan yapılmaktaydılar. Meninski kelimeyi “wāryl” [vārıl] olarak almış ve “Doliolum. Fäßlein” ‘fiç, fiçcık’ olarak tercüme etmiştir (1680: III/5315). Adamović kelimeyi 16. yüzyıla ait olmak üzere “varel” olarak kaydetmiştir (2009: 254). Molino İtalyanca “barile” karşılığında “varil” kelimesini vermiştir (1641: 68).

Meyer “varıl”ın kökeninin İtalyanca “barile” [barīle] olduğunu ifade ediyor (1893: 51). Kahane & Tietze ise köken kelimesinin Venedik İtalyancasından “barıl” olduğu görüşünü savunuyorlar (1958: 96). Kanaatimizce kelimenin Türkçeye İspanyolcadan geçmiş olma ihtimali daha yüksektir. Zira İspanyolcada *barril* (telaffuzu yaklaşık olarak [waril]) şeklinde yazılan kelimenin başındaki , telaffuzda sızıcı bir çift dudak ünsüzüdür (IPA’ya göre [β]). Türkçede bulunmayan bu ses, Türkler tarafından çok kolay [v] olarak algılanabilir. Kelimenin İspanyolcadan Türkçeye geçişi de muhtemelen 15. yüzyıl sonlarında İspanya’dan Türkiye’ye göçmek zorunda kalan Sefarad Yahudileri aracılığıyla olmuştur.

Kelime metinde iki defa ve ikisinde de çokluk ekiyle geçmektedir. Her iki yerde de <وارلر> imlasıyla, yani tek <ل> harfiyle ve şeddesiz olarak karşımıza çıkar. Ya her iki yerde de yazım hatası olduğunu düşünmek ya da buna uygun bir telaffuza yönelmek gerekir. İspanyolcada daha zayıf telaffuz edilen [l] sebebiyle kelimenin [varı/varı+ler] şeklinde algılanmış olması da muhtemeldir.

- y -

.....

yalı: Kelime metinde ‘kıyı; deniz, göl, nehir kenarı’ anlamında kullanılmıştır. Meninski “jały” [yalı] ve “jały” [yalü] olarak almış ve “littus, ripa, ora” ‘kıyı, sahil’ anlamlarını vermiştir (1680: III/5551). Meyer’e göre kelime, ‘kıyı, sahil’ anlamı taşıyan Yunanca γιάλος [yalos]’tan (< αἰγιαλός *aigialos* Eski Yunanca) gelmektedir (1893: 78). Tafsilatlı bilgi için bkz. Barbier de Meynard II/871, Kahane & Tietze 1958: 501, Dörfer 1975: IV/109, Beekes 2010: 31.

Anlam değişmesine uğrayan ‘yalı’ bugün daha ziyade deniz, göl vs. kenarında bulunan bir ev türünün adı olarak kullanılıyor; ‘kıyı’ manası artık pek bilinmiyor.

Küffâr donanması geldi göründi

*Asker-i İslâm cümle **yalıya** indi Aşık Seferlioğlu.*

.....

ye’jüj/ye’juj **topı** [= yējūj/yējuj]: Avrupa menşeli bir top cinsinin adı; İsa topu. Topa ad olan bu kelimenin dinî bir saikle Hz. İsa’nın ismine istinaden verilmiş olduğuna dair bir şüphemiz yok. Sadece kelimenin hangi dilden alınmış olduğu hususunu açığa çıkarmak gerekir. Güney Slav dillerinde Hz. İsa’nın ismi *Isus/Исус* [isus] olarak geçiyor. Dolayısıyla bunlar olamazlar.

Batı Slav dillerinde (Slovakça ve Çekçede) kelime *Ježíš* [yējiš] şeklindedir; Macarcada ise *Jézus* [yēzuš] olarak telaffuz edilir. Kelimenin metindeki imlası <يَازُوش> [yējūj/yējuj], sanki Macarca ile Slovakça-Çekçedeki iki farklı telaffuz şeklinin ikisini birden üzerinde taşıyor gibidir. Müellifin/müstensihin Osmanlı harfleriyle uzun bir [e] yazma gayreti ise dikkate şayandır. İmlaya göre kelime aslında [ye’jüj/ye’juj] şeklinde telaffuz edilebilir; ama biliyoruz ki elif üzerindeki hemze çoğu zaman [e] sesini uzatır ve daraltır. Bunu, *te’sîs* > *tēsis* örneğinde olduğu gibi, dilimize Arapçadan giren kelimelerden de biliyoruz. Dolayısıyla bu kelimenin imlasında bulunan hemze de bir glottal duruşa değil, yalnızca uzun bir [ē]’ye işaret ediyor olmalıdır. Yani gerçek telaffuz [yējūj] ya da [yējuj] şeklindedir. Başka bir nüshada aynı kelime <يازوش> imlasıyla verilmiştir. Bu da ancak [yazuš] olarak okunabilir. Macarcadakine daha yakın bir telaffuzdur.

Topun kalibresi, döküldüğü yer gibi malumat elimizde mevcut değildir.

.....

yunak/yonak: ‘Er, adam, genç, delikanlı, yiğit, kahraman’ anlamlarına gelen bir kelimedir. Meninski kelimeyi *Onomasticum*’da Latince “vir” ‘adam, kahraman, yiğit’ maddesi altında, kökenine dair herhangi bir bilgi vermeksizin “jonak” [yonak] olarak kaydetmiştir (1680b: 1766-1767). Metinde bir defa geçen *yunağumuz* <یوناغمز> tabiri, düşmanın kendi askeri için bizatihi kendi ağzından telaffuz ettiği bir cümlede kullanılmıştır.

Yapısal bakımdan her ne kadar Türkçe gibi görünse de kelime Türkçe değildir. Kelimenin bu şekliyle Batı ve Güney Slav dillerinde bulunduğunu söyleyelim. *Junak/јунак* [yunak] kelimesi Slovence, Sırpça, Hırvatça ve Boşnakçada ‘yiğit, kahraman’ anlamlarına geliyor. Slovakça *junák* ‘genç oğlan, delikanlı’, Lehçe *junak* ‘kabadayı’ anlamlarına geliyor. Farazî kök olarak düşünülen **jũnъ* [yũn] ‘genç’ kelimesinin türetilmişleri hemen hemen bütün Slav dillerinde mevcut. Aslında bu sadece Slav dillerinde görülen bir kelime de değildir. Farklı şekilleri birçok Hint-Avrupa dilinde bulunuyor ve bütün hepsi ortak bir Hint-Avrupa köküne dayanıyor. Sanskritçede *yúvan-* ‘genç, gençlik’ ve Latince *iúvenis* [yjuvenis] ‘genç adam’ aynı ortak kökten geliyor (bkz. Derksen 2008: 208). Yine yakından tanıdığımız İngilizce *young* ve *junior*, Almanca *jung*, Fransızcadan Türkçeye de geçmiş olan *jeune* [jøn], Farsçadan Türkçeye de geçmiş olan *civan* vs. aynı kökten geliyorlar.

Kelime Osmanlı metinlerinde daha önceki yüzyıllarda da görülmektedir. Mesela Gazavât-ı Sultan Murâd’da “kırışgân yunaqları” bağlamında geçmektedir. Lakin İnalcık & Oğuz tarafından “yanakları” şeklinde yanlış okunmuştur (1989: 22).

- z -

.....

zirin/zirrin/zrin (oğlu): *Zrinsky* [zrĩnski] sülalesinden bir Hırvat soylusu (bān/kont). Metinde kastedilen şahıs Juray IV. Zrinsky’dır (1549-1603). Bu şahıs Macarcada (György) IV. Zrínyi [zrĩñ] olarak biliniyor. Almancada ise aile “Serin” [zerin] olarak anılmaktadır. Kuşatma tarihinde Juraj’ın yaşı 52 civarında idi.

Zrinsky sülalesi Hırvat kökenlidir. Sülale, bugünkü Macaristan’ın doğusunu ve Hırvatistan’ı içine alan bir bölgede, Kutsal Roma İmparatorluğu şemsiyesi

Nicola Zrinski

altında birkaç nesil hâkimiyet sahibi olmuştur. Metinde Juray'ın babası olarak bahsi geçen kişi, Kanuni Sultan Süleyman'a karşı Sigetvar'ı savunan ve sonra başı kesilerek öldürülen meşhur Nikola Šubić Zrinski'dir.

Kelime metinde <ذرين> ya da kimi zaman <ر> üzerinde bir şedde ile <ذرين> imlalarıyla geçiyor. Buna göre kelimeyi *zirin*, *zirrîn*, *zrin* şeklinde transkribe etmek mümkün; hatta *zerrin* olarak da yorumlanabilir. Belki <ر> ile <ن> arasındaki [i]

Macarca ve Hırvatçada olduğu gibi uzun telaffuz edilmekteydi. Notasyonun her defasında <ز> ile olması ilgi çekicidir. Fakat bunun ne Macarca ya da Hırvatçadan kaynaklanan bir sebebi ne de Türkçede bulunan [z]'den farklı bir ses karşılığı vardır.

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ
TURKISH ACADEMY OF SCIENCES

www.tuba.gov.tr

Filolojik Notlar İçin Dizin

B

balyemez 39, 40, 53, 140, 212
bandür/bandur 41, 92, 178, 190
bārūd/bārūt 43, 44, 192, 228, 234, 242,
244, 256, 282, 284, 288, 308
beç/bēç 44, 92, 154, 180
beliğrād/bēliğrād 45, 71, 130, 132, 136,
140, 194, 196, 206, 324, 334
berek 47, 166, 176, 178, 180, 186, 276
berzençe 48, 168, 244, 286, 288, 320
bobōça/bobofça 48, 136, 138, 140, 150,
286, 320
bolondvār 49, 50, 106, 140
brinevār/brnevār 50, 106, 132
budin/budın 51, 53, 80, 89, 148, 194
budun 51, 132, 136, 138, 140, 144, 150,
152, 194
büllül 53, 54, 101, 202, 294

Ç

çapa 48, 55, 308
çe[h] (çe ve leh) 55, 84
çeneviz (ceneviz) 56, 278

D

demet 57, 134, 290

dirhem 57, 178

dırāva/drāva 59, 130, 134
don-çuval 57, 58, 86, 222, 278
duna 105

E

edügi 59, 60
efendi 58, 60, 144, 232, 234, 238, 240
ëfrençe/efrençe 60, 61, 62

F

ferdinan 62, 76, 148, 154, 156, 158, 162,
166, 174, 176, 204, 206, 246, 248,
252, 264, 278, 282, 288, 290, 292,
294, 302, 324, 336, 338
firengistān 26, 62, 148, 164, 188, 340
firenk/frenk 60, 61, 62, 63, 148, 164, 240,
276
fülürī/flürī 64, 67

G

ğırjğal/ğrijğal/ğrijğal 65, 66, 144
ğroş/ğoroş 66, 182, 184, 284, 310

H

hersek 67, 86, 87, 148, 160, 198, 204,
206, 208, 210, 314, 316

hırvat 68, 148, 190, 240

hintō 68, 69

I

ifrençe 60, 62

ingülüs 69, 340

iskender 70, 146, 220, 234, 236, 262, 272, 334

islāmbol 70

islovin/işlovin 70, 148, 248

istolni (beligrād) 45, 46

işbana 72, 256, 338, 340

K

kanıja/kanıje 72, 74, 130, 136, 138, 140, 142, 144, 146, 150, 152, 154, 158, 160, 162, 164, 166, 178, 188, 196, 204, 206, 210, 214, 232, 270, 288, 308, 310, 316, 322, 330, 334, 336

kanțār 74, 234, 244, 256

kapudan 56, 74, 228, 258, 278, 310

karbüz 75, 170

kebe 76, 316

kırāl/kral 76, 138, 140, 148, 154, 156, 158, 160, 162, 166, 174, 176, 192, 204, 206, 208, 210, 214, 226, 236, 246, 248, 250, 252, 254, 256, 262, 264, 278, 282, 288, 290, 292, 294, 302, 310, 314, 318, 324, 332, 336, 338

kırırgan/kırırgan 77, 250, 252, 264, 316, 318

koçi/koçi 78

komoran 79, 140, 204

kondağ/kundağ 80, 174

kopān 82, 140

köprü 82, 83, 90, 132, 134, 136, 182, 184, 186, 234

köstendil 83, 120, 308, 336

L

leh 55, 84, 148, 342

lêse/lese 84, 180

luțaran/luțeran 85, 338, 340

M

macar 85, 148, 166, 178, 190, 192, 226, 228, 236, 240, 252, 254, 258, 260, 262, 264, 272

malta/malta 86, 222, 278

mātyāş 62, 67, 76, 86, 160, 198, 204, 206, 208, 210, 314

megümurye/megümürye/megümurya 87, 88, 150, 316

N

nemçe 88, 138, 140, 148, 240, 338, 340

O

ostrogon 89, 136, 144

osyek 90, 91, 132, 134, 150, 160

P

palanka 91, 132, 160, 206, 324

pandür 41, 42

pavlid 92, 294

peç/pēç 44, 92, 93, 94, 152

peçuy 92, 93, 132, 148, 202, 218, 280, 308, 334, 336

peksimāt 94, 234, 244, 256

pelid 94, 186

pojeğa 94, 148

R

rīm papa/rīm papa 92, 95, 96, 338

rūm 95, 96, 97, 140

rūmī 96, 97, 306

S

samoskoğ 97, 240

şanduk 97, 98, 310

seyçan 98, 140

sırma 98, 304, 322, 328, 332, 334
 sigetvār 99, 100, 106, 144, 150, 160, 162,
 168, 176, 196, 208, 218, 222, 228,
 234, 250, 282, 284, 286
 şokolı 100, 140

Ş

şāhī 89, 100, 101, 170, 172
 şıklō'ş/şıklōş 101

T

ṭābor/ṭabor 102, 103, 152, 154, 156, 158,
 192, 196, 204, 230, 236, 264, 266,
 296, 300, 316
 ṭalyan 103, 178, 308
 tūr[c]li 104, 306
 tiryākī 104, 130, 198

ṭuna 105, 130, 132
 ṭurvīn 105, 338

V

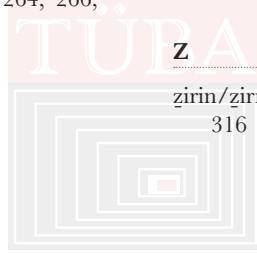
vār 106, 107
 varadajin (varajdin) 107, 148
 varıl 107, 180, 182

Y

yalı 108
 ye'jūj/ye'juj 108, 176, 336, 338
 yunağ/yonak 109, 256

Z

zirin/zirrin/zrın 109, 110, 148, 162, 164,
 316

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ
 TURKISH ACADEMY OF SCIENCES

www.tuba.gov.tr

Kaynaklar

Adamović, M.

2009. *Floransalı Filippo Agenti'nin Notlarına Göre (1533) 16. Yüzyıl Türkçesi*. Terc: Merhan, A. Ankara.

Ágoston, G.

2012. "Top, Bir Ateşli Silah Türü" *DİA 41*. İstanbul (240-242).

Ahmed Nâfiz [Namık Kemâl]

1290. *Kanije*. Kostantiniyye.

Ahmed Refik

1931. *Kanije Gazileri*. İstanbul.

Ahmet Vefik

1306.(1890). *Lehce-i Osmani*. İstanbul.

Ak, M.

2012. "Tiryaki Hasan Paşa", *DİA 41*, 205-207

Ali Seydi

1330. *Resimli Kâmûs-ı Osmânî*. İstanbul.

Al-Muncid

1975. *Al-Muncid fi'l-luğa ve'l-a'lām*. Beyrut.

Aslan, M.

2008. *Osmanlı Saray Düğünleri ve Şenlikleri: Manzum Surnameler*. İstanbul.

Atak, A. O.

2000. *Kanije Zâferi*. İstanbul.

Aydın, M. A.

1993. *Namık Kemal. Kanije*. (Sebil Yay.). İstanbul.

Ayverdi, İ.

2011. *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*. İstanbul.

Babinger, F.

1992. *Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri*. Ankara.

2000. "Tire". *The Encyclopaedia of Islam*, 10. Leiden (538-539).

Banarlı, N. S.

1983. *Resimli Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul.

Banoğlu, N. A.

1943. *Tiryaki Hasan Paşa*. İstanbul.

Barbier de Meynard, C.

1881-90. *Dictionnaire Turc-Français*. Paris.

Baysun, C.

1950. *Tiryaki Hasan Paşa ve Kanije Müdafaası*. İstanbul.

Bedürftig, F.

1998. *Taschenlexikon Dreißigjähriger Krieg*. München.

Beekes, R.

2010. *Etymological Dictionary of Greek*. Leiden, Boston.

Benkő, L.

1993. *Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen I*. Budapest.

1997. *Etymologisches Wörterbuch des Ungarischen II*. Budapest.

Berta, Á.

1996. *Deverbale Wortbildung im Mittelkiptschakisch-Türkischen*. Wiesbaden.

Bianchi, T. X. & Kieffer, J. D.

1835. *Dictionnaire turc-français à l'usage des agents diplomatiques et consulaires, des commerçants, des navigateurs et autres voyageurs dans le Levant 1*. Paris

1850. *Dictionnaire turc-français à l'usage des agents diplomatiques et consulaires, des commerçants, des navigateurs et autres voyageurs dans le Levant 1*. Seconde Édition. Paris

Bilge, S. M.

2000. "Macaristan'da Osmanlı Hakimiyetinin ve idari teşkilatının kuruluşu ve gelişmesi", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi dergisi, Sayı 11*. Ankara (33-81).

- Blašković, J. v.d.
1961. *Arabische, persische und türkische Handschriften der Universitätsbibliothek in Bratislava*. Bratislava.
- Cerwinka, G.
1968. "Die Eroberung der Festung Kanizsa durch die Türken im Jahre 1600", *Innerösterreich 1564-1619*. Graz.
- Clauson, Sir G.
1972. *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*. London.
- Çabuk, V.
1978. *Tiryaki Hasan Paşa'nın Gazaları ve Kanije Savunması*. İstanbul.
- Çağbayır, Y.
2007. *Ötüken Türkçe Sözlük*. İstanbul.
- Çavuşoğlu, M.
1977. *Yahyâ Bey, Divan*. İstanbul.
- Çoban, E.
2005. "Kopan Sancağı'nın (Macaristan) 16. Yüzyıldaki Gelişmesi Üzerine" *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 17.
- Danişmend, İ. H.
1972. *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*. İstanbul.
- Dankoff, R.
2004. *Evliya Çelebi Seyahatnamesi okuma sözlüğü* (Terc. Tezcan, S.). İstanbul.
- Dávid, G.
2001. "Kanije", *DİA* 24. 307-308.
- Derksen, R.
2008. *Etymological Dictionary of the Slavic Inherited Lexicon, Vol. 4* (ed. Lubotsky, A.). Leiden, Boston.
- Derleme Sözlüğü
1993. *Türkiye'de Halk Ağzından Derleme Sözlüğü* 9. TDK 211/9. Ankara.
- Dooley, B.
2014. *A Mattress Maker's Daughter, The Renaissance Romance of Don Giovanni De' Medici and Livia Vernazza*. Cambridge, Massachusetts, London.
- Dörfer, G.
1965. *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen II*. Wiesbaden.
1967. *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen III*. Wiesbaden.
1975. *Türkische und Mongolische Elemente im Neupersischen IV*. Wiesbaden.

Duden

1990. *Fremdwörterbuch*, 5. Mannheim.

Elçin, Ş.

1986. *Halk Edebiyatına Giriş*. Ankara

Eralp, T. N.

1993. *Tarih Boyunca Türk Toplumunda Silah Kavramı ve Osmanlı İmparatorluğunda Kullanılan Silahlar*, AKM 68. Ankara.

Eren, H.

1956. "Türkçede İstabur Kelimesi Üzerine" *TDAT Belleten*. Ankara (145-152).

1999. *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*. Ankara.

Erkan, K.

2010. *Tiryaki Hasan Paşa ve Kaniye Müdafaası*. İstanbul.

Ekan, M.

1996. "Gazavatnâme", *DİA* 13. (439-440)

Ersever, H. Z.

1986. *Kaniye savunması ve Tiryaki Hasan Paşa*. Ankara.

Fodor, P.

1984. "The way of a Seljuq instution to Hungary: the cераһѡr" *Acta Orientalia Hungarica* 38 Budapest (367-99).

2010. "Tabur, XV-XVIII. yüzyıllarda Osmanlı ordusunda kullanılan savunma düzeni", *DİA* 39. İstanbul (335-336).

Gemalmaz, E.

1978. *Erzurum İli Ağızları 1*. A.Ü. Yayınları: 487. Erzurum.

Genelkurmay (Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı)

1986. *Kaniye Savunması ve Tiryaki Hasan Paşa*. Ankara

Gülensoy, T.

2007. *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü*. TDK 911. Ankara.

Günay, T.

1978. *Rize İli Ağızları*. Kültür Bakanlığı Milli Folklor Araştırma Dairesi Yayınları: 27. Ankara.

Györfy, G.

1997. Pest-Buda kialakulása: Budapest története a honfoglalástól az Árpád-kor végi székvárossá alakulásig. Budapest.

Hammer, J.

1831. *Geschichte des Osmanischen Reiches, grossentheils aus bisher unbenützten Handschriften und Archiven*. Pest.

Handbook of the International Phonetic Association

2007. *A Guide to the Use of the International Phonetic Alphabet*. Cambridge.

Hazai, Gy.

1973. *Das Osmanisch-Türkische im XVII. Jahrhundert, Untersuchungen an den Transkriptionstexten von Jakab Nagy de Harsányi*. Budapest.

1998. "Ein "İskendername" als politische Zweckschrift aus der Zeit von Süleyman dem Prächtigen", *Archivum Ottomanicum* 16. (125-277).

Hinds, M.

1986. "Al-Maghāzī", *The Encyclopaedia of Islam* 5. Ed. Bosworth, C. E. v.d. (1161-1164).

Hock, H. H. & Joseph, B. D.

2009. *Language History, Language Change and Language Relationship, An Introduction to Historical and Comparative Linguistics*. Berlin, New York.

Horn, P.

1893. *Grundriss der Neupersischen Etymologie*. Strassburg.

İbrâhîm-i Peçevî

1283 (M. 1866). *Târih-i Peçevî*. (Matbaa'-i Amire). İstanbul.

İnalcık, H & Oğuz, M.

1989. *Gazavât-ı Sultân Murâd b. Mehmed Hân. İzladî ve Varna Savaşları (1443-1444) üzerine Anonim Gazavatname*. TDK. Ankara.

İpşirli, M.

2014. *Târih-i Na'imâ*. TTK III/33. Ankara.

Jahn, G.

1998. "Der Altstadtmarkt in Braunschweig. Geschichte und Geschichten,, *Stadtarchiv und Öffentliche Bücherei Braunschweig. Kleine Schriften*, Nr. 18, 2. Auflage, Braunschweig S. 33-35.

Jirasek, A.

1975. *Böhmen's alte Sagen*. Prag.

Johanson, L.

1979. "Die westoghusische Labialharmonie" *Orientalia Suecana* 27-28. (63-107).

1986. "Zum Suffixvokalismus in zwei mittelosmanischen Transkriptionstexten" *WZKM* 76 (163-169)

Kafadar, C.

2017. *Kendine Ait Bir Roma*. İstanbul

Kahane, H. ve R. & Tietze, A.

1958. *The Lingua Franca in the Levant. Turkish nautical terms of Italian and Greek origin*. Urbana, Illinois.

Kahraman, S. A. [hazırlayan]

2014. *Seyâhatnâme, Evliya Çelebi 3*. Ankara.

Ka[h]raman, S. A. & Çevik, M. & Onuk, F.

2000. *Ahmed Rasim, Osmanlı Tarihi I*. İstanbul.

Kahraman, S. A. & Dağh, Y. & Dankoff, R.

2011. *Evliya Çelebi Seyahatnamesi II*. YKY 3416. İstanbul.

Karatay, O.

2002. “Hırvat ve Sırp Göçlerinde Oğur İlgisi”, *Türkler 2* (Ed. Güzel, H. C., Çiçek, K., Koca, S.) Ankara. (591-598)

Kemal [Namık]

1311³ (1895-96). *Kanije*. Matba‘a-i Ebuzziyâ. Kostantiniyye.

Kırıl, E.

2010. *Namık Kemal. Kanije Muharası*. İstanbul.

Kiel, M.

1986. “Küstendil” *The Encyclopaedia of Islam 5*. Leiden (534-535)

2002. “Köstendil, Bulgaristan’da tarihi bir şehir ve eski sancak merkezi” *DİA 26*. İstanbul (277-279)

Király, P.

1955. “Prof. Havránek über die Herkunft des Wortes tábor”, *Acta Linguistica Hungarica 5*. (225-226).

Kiss, L.

1978. *Földrajzi nevek etimológiai szótára*. Budapest.

Kissling, H. J.

1951. “Baljemez”, *Zeitschrift der deutschen morgenländischen Gesellschaft 101*. (333-340)

Klára, H.

2007. *A török hódoltság várai és várkatonasága II*. Budapest.

Konstam, A.

2017. *Big Guns, Artillery on the Battlefield*. Oxford.

- Köseoğlu, M.
2013. *Kanije Zaferi*. İstanbul
- Kreiser, K.
2010. *Geschichte Istanbul. Von der Antike bis zur Gegenwart*. München.
- Kreutel, R. F.
1965. *Osmanisch-Türkische Chrestomathie*. Wiesbaden.
- Kukul, M. H.
1997. *Kanije Destanı*. Türkiye Diyanet Vakfı, Y. 88. Ankara.
- Kunstmann, H.
1996. *Die Slaven. Ihr Name, ihre Wanderung nach Europa und die Anfänge der russischen Geschichte in historisch-onomastischer Sicht*. Stuttgart.
- Küçük, S.
2001. "Kafzâde Fâizi", *DİA* 24 (162-163).
2015. *Bâkî Dîvânı, Tenkitli Basım*. Ankara.
- Lendvai, P.
2003. *The Hungarians. A thousand years of victory in defeat*. Hurst, London.
- Leunclavius, J.
1591. *Historiae Musulmanae Turcorum, De Monumentis Ipsorum Exscriptae: Libri XVIII*. Francofurtum.
- Levend, A. S.
1956. *Ğazavât-nâmeler ve Mihaloğlu Ali Bey'in Ğazavât-nâmesi*. TTK. Ankara.
- Mandić, Ž.
2005. "Hrvatska imenja naseljenih mjesta u Mađarskoj", *Folia Onomastica Croatica* 14. (37-128).
- Mehmed Süreyyâ
1311. *Sicill-i Osmânî, İkinci Cild*. (Matba'â-i Âmire) İstanbul.
- Meninski, F.
1680. *Thesaurus Linguarum orientalium turcicae-arabicae-persicae. Lexicon turcico-arabico-persicum*. Tıpkıbasım (2000) Ölmez, M. & Stachowski, S. İstanbul.
1680b. *Thesaurus Linguarum orientalium turcicae-arabicae-persicae. Onomasticum, Latino-Turcico-Arabico-Persicum simul idem. Index verborum, lexicum Turcico-Arabico-Persicum*. Tıpkıbasım (2000) Ölmez, M. & Stachowski, S. İstanbul.
- Mete, Z.
2012. "Tire", *DİA* 42. 195-197

Meyer, G.

1893. "Türkische Studien I. Die griechischen und romanischen Bestandteile im Wortschatze des Osmanisch-Türkischen" *Sitzungsberichte der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, philosophisch-historische Klasse, cilt. 128*. Wien.

Miklosich, F.

1889. "Die slavischen, magyarschen und rumunischen Elemente im türkischen Sprachschätze, V.", *Sitzungsberichte der kaiserlichen Akademie der Wissenschaften, philosophisch-historische Klasse, cilt. 118*. Wien.

Molino, G.

1641. *Dittionario della Lingua Italiana-Turchesca*. Roma.

Mollov, T.

2007. "Рим-папа в легендарните предания", *ЕТНОКОНФЕСИОНАЛНИ РЕФЛЕКСИ В БЪЛГАРСКАТА ФОЛКЛОРНА ДЕМОНОЛОГИ* (https://liternet.bg/publish/tmollov/rim_papa_2.htm) (Erişim: 25.04.2017)

Mustafa Naima

1281 (1864). *Târîh-i Na'îmâ*, 2. İstanbul.

Mütercim Âsim

1225 (1810). *El-Okyânûs fî Tercemeti'l-Kâmûs*. İstanbul.

Namık Kemal

1335 (1919). *Kanije Muhasarası* (Ed. Süleyman Nazif v.d.) İstanbul.

Németh, Gy.

1955. "Die Herkunft des ungarischen Wortes *tábor*" *Acta Linguistica Hungarica* 5. (224).

Németh, M.

2014. "The Turkic And Eastern European Background Of The Etymology Of Hung. *Tábor* (Military Camp)", *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hung* Volume 67. (43–73).

Niyazi, M.

2014. *Kanije*. İstanbul.

Nonn, U.

2010. *Die Franken*. Stuttgart.

Norton, C.

2015. "Being Tiryaki Hasan Pasha: The Textual Appropriations of an Ottoman Hero", *Frontiers of the Ottoman Imagination*, Ed. Hadjianatasis, M. (S. 86-111) (Bril Leiden, Boston).

Ömer Seyfeddin

1917. “Eski Kahramanlar: Başını Vermeyen Şehid”, *Yeni Mecmua*, Sayı 20 (495-498).

Özbaran, S.

2004. *Bir Osmanlı Kimliği, 14-17. Yüzyıllarda Rûm/Rûmî Aidiyet ve İmgeleri*. İstanbul.

Öztekin, Ö.

2006. *XIII. Yüzyıl Divan Şiirinde Toplumsal Hayatın İzleri: Divanlardan Yansıyan Görüntüler*. Ankara.

Pais, D.

1955. “Hongris tábor 'camp', Turc tapqur*”, *Acta Linguistica Hungarica* 5. (219-223).

Pakalın, M. Z.

1993. *Osmanlı tarih deyimleri ve terimleri sözlüğü*. İstanbul.

Pala, İ.

2016. *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul.

2009. “Sedd-i İskender”, *DİA* 36 (276-277).

Pamuk, Ş.

2002. “Kuruş”, *DİA* 26 (458-459).

Pokorny, J.

1959. *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch I*. München.

Pouqueville, F. C. H. L.

1825. *Histoire de la régénération de la Grèce comprenant le précis des événements depuis 1740 jusqu'en 1824*, Tome III. Paris.

Pressdienst – Landesmuseum Mainz

2015. *Franz von Sickingen - es war die Nachtigall. Aufstieg und Fall des größten Fehdeunternehmers des 16. Jahrhunderts*. Mainz.

Räsänen, M.

1947. “Regenbogen-Himmelsbrücke”, *Studia Orientalia* 16/1 (S. 3-11)

1969. *Versuch eines etymologischen Wörterbuchs der Türkssprachen*. Helsinki.

Savaşkurt, A.

1945. *Kanije Savunması*. İstanbul.

Seraph, F.

1860. *Freiherr von der Trenck, Oberst der furchtbaren Panduren, dieser Räuber, Mörder und Mordbrenner, der Schrecken der Bayern und Franzosen, ein Ungeheuer seiner Zeit eine wahre Gräueltgeschichte*. Lutzenberg.

Sevim, O.

2010. *Kanije Muhasarası, Namık Kemal*. İstanbul.

Sezen, T.

2006. *Osmanlı Yer Adları*. Ankara.

Stachowski, M. & Woodhouse, R.

2015. "The Etymology of *İstanbul*: Making Optimal Use of the Evidence", *Studia Etymologica Cracoviensia* 20. (221-245).

Steingass, F.

1892. *A Comprehensive Persian-English Dictionary*. Beirut.

Şemseddin Sami

1317 (1901). *Kâmûs-ı Türkî*. Dersaadet.

1883. *Kâmûs-ı Fransevî, Fransızcadan Türkçeye Lügat*. İstanbul.

1889 (1306). *Kâmûsü'l-A'lâm*. İstanbul.

1905 (1322). *Resimli Kâmûs-ı Fransevî*. İstanbul.

Şenlik, A. Ş.

2006. *zur Satzverknüpfung im Altosmanischen unter besonderer Berücksichtigung der interpropositionalen Kausalität*. [diss.], Mainz.

2012. "Eski Anadolu ve Osmanlı Türkçesinde cümle bağlaçlarının tasnifine dair bazı öneriler", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, no. 45 (2011), s. 251-268.

2014. "Osmanlı Türkçesinin Öncü Bağlaçları Hakkında", *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, c.4, s. 157-179.

2013. "Sprache als Propagandamittel im Osmanischen. Eine sozio- und pragmalinguistische Analyse des in einem osmanischen 'Gazavatname' verwendeten Registers", *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes* 103. Wien. (347-364)

2017. "koç'tan koç'a", 8. *Uluslararası Türk Dili Kurultayı* (TDK). Ankara.

Şükûn Z.

1984. *Farsça - Türkçe Lügat, Gencinei Güftar, Ferhengi Ziya*. İstanbul.

Tietze, A.

1979. "Kroaten ein türkisches Ethnonym?" *Wiener Slavistisches Jahrbuch* 25. Viyana (140).

2002. *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügatı*, Sprachgeschichtliches und etymologisches Wörterbuch des Türkei-Türkischen 1, İstanbul, Wien.

2009. *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügatı*, Sprachgeschichtliches und etymologisches Wörterbuch des Türkei-Türkischen 2, Wien.

Tommaseo N. & Bellini, B.

1879. *Dizionario della lingua Italiana*, III/II. Turin

Tulum, M.

2002. "XVII ve XVIII. Yüzyıllarda İstanbul Türkçesi: Sesler ve Uyumlar Üzerine Bir Değerlendirme", *Türkler 11*, Ankara. (489-508)

2011. *17. Yüzyıl Türkçesi ve Söz Varlığı*. TDK 1036. Ankara.

Türk Dil Kurumu

2005. *Türkçe Sözlük*. Ankara.

Uluçay, M. Ç.

1957. *Tiryaki Hasan Paşa*. İstanbul.

Ungewitter, F. H.

1854. *Die Türkei in der Gegenwart, Zukunft und Vergangenheit*. Erlangen.

Us, H. T.

1941. *Kanije Muhasarısı. Namık Kemal*. İstanbul.

Uzunçarşılı, İ. H.

2011. *Osmanlı Tarihi III-I*. TTK 22. Ankara.

Ünlü, O.

2015. *Kanije Müdafası ve Cihād-nâme-i Hasan Paşa*. İstanbul.

Vajda, S.

1983. *Die Belagerung. Bericht über das Türkenjahr 1683*. Wien.

Wehr, H.

1977. *Arabisches Wörterbuch für die Schriftsprache der Gegenwart*. Beirut, London.

www.tuba.gov.tr

Yararlanılan haritalar:

1. Doberdói Bánlaky J: A magyar nemzet hadtörténelme. Magyarország Térképe a Mohácsi Veszttől a Speyeri Szerződés Megkötéséig Terjedő Időszakban. 1527-1570-ig. (Barthos-Kurucz Történelmi nyomán).
2. Doberdói Bánlaky József: A magyar nemzet hadtörténelme. Magyarország Történelmi Térképe. A Speyeri Szerződéstől II. Rákóczi György Haláláig Terjedő Időszakhoz. 1571-1660. (Barthos-Kurucz Történelmi nyomán).
3. Doberdói Bánlaky József, A magyar nemzet hadtörténelme: A magyar és török v évá rak 1576-ban. XIII./11.számú melléklet.
4. Doberdói Bánlaky József: A magyar nemzet hadtörténelme. Magyarország Történelmi Térképe. A II. Rákóczi György Halálától a Török Háború Kezdetéig Terjedő Időben. 1660-1682. (Barthos-Kurucz Történelmi nyomán).
5. A Magyar Sz. Korona Országai. Magyarország, Horvát-Tótország és a Kantonai Órvidék. Új Térképe. Pest 1876.

27 Nisan 1664'te Hristiyanlarca teşebbüs edilen başarısız bir kuşatmada Kanije Kalesi

Metin ve Tıpkıbasım

TÜRKİYE BİLİMLER AKADEMİSİ
TURKISH ACADEMY OF SCIENCES

www.tuba.gov.tr

Filolojik notlar kısmında ele alınan kelimeler, asıl nüshanın çevriyazısında ilk geçtikleri yerlerde kelime sonunda birer * ile işaretlenmişlerdir.

AETrh 187'den

(1) tārīḥ-i tīr ḥasan paşa

(2) bi-smi'llāhi'r-raḥmāni'r-raḥīm

(3) “kem min fi'tin ḳaliletin ğalebet fi'ten keşiraten bi-izni'llāhi v'allāhu (4) me'a's-şābirīn”

[azları] çok[lık]da ğālib eden allāhdur ve nuşret

(5) vëren allāhdur ‘asker çoklığı fā’ide etmez zīra

‘ināyet-i (6) ilāhī ve luṭf-i subḥānī yüz bin ‘asker-

den yegdür cümleye (7) ğālibdür bu faḳirüñ murā-

dı budur ki bu risāle’i bir ğāzī (8) erüñ yüzinden

yazup ve bir ‘aceb ğazā-yı ekber vāḳi’ oldı (9) imdi

gizlü ḳalmasun bu faḳiri ḥayr du‘ādan ferāmüş

(10) etmeyeler ol ğāziler serveri tiryākī ḥasan paşa

yüzinden (11) şol vechile beyāna getürdüm ḥaḳ

subḥānehū ve te‘ālā ḥazretleri (12) ḳanija ğazāsı-

nuñ yüzinden gösterdi ol zamān ḳanija... {—(13)

kāfirleri şöyle azğın ve mağrūr olmuşıdı sīmurğ sinek (14)

yerine ‘add-etmezidi şöyle kim tūna şuyından ve dırāva

(15) şuyından tā aşāğa beligrāda varınca aṣlā bir kimse

bir yere — }

تاریخ تیرجسته پاشا

بسم الله الرحمن الرحيم

کم من قبیة قلبیة غلبت فیه کثیرة بارز الله والله
مع الصابرین جو قدره غالب ابدن المقد و نصرت
و برن المقد و عسکر جو قلنجی قائده انتم زریع عنایت
الهی و لطف بجانی بوزیک عسکر دن یکد رحله به
غالبه دیو فقیرک مراد می بود که بوز رساله بر غازی
ایک یوزندن یادوب و بر عجب غزای اکبر واقع اولدی
ایده ککر لو قلیسون بوفقیری خیر دعادت فراموش
انیلر اول غازی یلور و ری تریاکی حسن یاغایوزندن
شول و جعله بیانه کتوردم حق چخانه و تبیه حضرت
قلم غزاسنک بوزندن کوستردی اول زمان قنشم
کافر علی شویله ارغون و ضرور اولمشدی بمرغی سنک
برینه سدا امر علی شویله یکم لوته صورتی و دیر اده
مویندن تا الشقه بلغزاده و ارنجه اصلایرک بریه

2a

(1) kâfirleri şol-kaçar azğun ve mağrûr olmuşlar idi [ki] sîmurğ sinek yerine (2) ‘add-etmezlerdi şöyle kim tûna* şuyundan tâ aşağı beligrâd* degirmenlerinden (3) ھارآع alurlardı ol zamân ğâzî ھasan paşa budun* beglerbegisi idi (4) ma‘zûl olup peçuyda* sâkin idi ve ğâzî ibrahîm paşa vezîr-i a‘zam (5) olup beligrâdda otururdu ve niyeti bu idi-kim evvel-bahârda (6) ‘asker-i islâm-ile ostroğon* ھal‘ası üstine ‘azîmet êdüp gideriken (7) osyek* köprüsi* nâm maħalleye geldükde meger osyek köprüsin kâfirler eşkıyası (8) bozup brinevâr* palankasın* iħrâku-bi’n-nâr êdüp ھaber geldi andan (9) vezîr ibrahîm paşa gendü kethudâsın meħmed kethudâ’ı göndürdi hem osyek (10) köprüsin binâ eyleye ve hem bekleye ba‘dehû peçuyda ğâzî ھasan paşaya feryâdcı (11) gelüp sultânım kâfirler eşkıyası osyek köprüsin yıkup brinevâr palanka-sın (12) yakup içinde olan ehl-i islâmı kimisin kırup ve kimisin esîr êdüp (13) getürdiler ğâzî ھasan paşa bu ھaberi alduķda ‘ale’s-seħer yanında mevcûd olan

[illegible]

2b

(1) ‘asker-i islâm ile kâfirlerüñ ardına düşüp drâva/
 dırâva* şuyı kırbında (2) yetişüp kâfirler köprüden
 geçüp köprü’i bozalar idi ve iki şuyun (3) arasında
 kondılar bu tarafından ġâzî hasan paşa bu hâli
 göricek hemân iş (4) görmiş ġâzîleri yanına cem‘
 edüp müşâvere eylediler andan gendüsi ibtidâ
 (5) bi-smi’llâhi’r-raġmâni’r-raġîm dëyüp yürüdi
 ve nehr-i ‘azîme girüp ġikmet-i ġudâ birle (6) bir
 ulu geçid buldı ol-zamâna deġin ol geçidi kimse
 bilmemişidi andan (7) cemî‘-i ‘askeriyle şuya girdi
 ve âsân vechile nehr-i mezkûr geçdi kâfirler (8)
 ol hâli görüp cümlesi kaçdılar ġâzîler bir yerden
 hücum edüp kâfirleri demet* (9) demet edüp
 kimisin kırup ve kimisin esîr edüp sâ’iri kâfirler
 drâva (10) şuyuna dökölüp ekseri mürd oldılar bu
 tarafından ġâzî ibrahîm paşa osyekde otururken
 top şadâsın ve ceng âvâzın eşidüp ‘aceb bunun
 (12) aşlı nedür dërken hemân ġâzî hasan paşadan
 âdem gelüp ġaber vërdi ibrahîm (13) paşa râġatda
 iken ġâzî hasan paşa bunça bellü başlu kâfirleri
 bayraklarıyla getürüp

3a

(1) ibrâhîm paşaya buluşup ‘azîm zevk-u şafâlar eylediler andan cümle ahvâli (2) ol esîr olan kâfirlerden su’âl eylediler ba‘dehû esnâ-i kelâmda ostroğon* (3) üzerine söz acıldı gâzî hasan paşa eydür allâh hazretleri kolay getüre (4) lâkin kişi her işüñ(î) müşkilin tedârük etmek gerekdür ki zîrâ siz ostroğon (5) üstine gıtdü[g]ünüzde kıñija* kâfirleri gelüp köprüleri bozdükde ‘asker-i (6) islâm niçe beligrâda geçer dedî kış güninde ‘asker-i islâmuñ hâli müşkil olur (7) dedî hasan paşa eydür haq te‘âlânun ‘inâyetiyle bobôça* kal‘ası yakın yerdedür (8) bârî anı fethî edüp içine er kıoyalum tâ kim buduna geçmek âsân ola (9) cümle begler ve paşalar bu tedbîri begendiler andan mehmed ketğudâ‘ı yigirmi biñ ‘asker-ile (10) bobôça kal‘ası üzerine serdâr edüp göndürdiler bu taraftan ibrâhîm paşa (11) ve hasan paşa ve sâ‘ir-i ‘asâkir-i islâm-ile gelüp bobôça altına kal‘a karşusunda (12) kondılar içerde olan kâfirler bu heybeti görüp amân dediler kal‘a‘i fethî (13) edüp ve içine er kıoyup buduna gitmek müşâvere olındı andan gâzî hasan paşa eyitdi

نه بر افع است ، بولش قطع عروضا و الیای و از جمله الی
 اوله ایبر از رویه کاف و از رویه سواله الیای و جیره است و کاف و از رویه
 از رویه سوز ایله و عابری حسن است ایبر از حقیقین و حقیقین
 کاف و کین هو ایست از شایه نه از رویه آگاه فرنگه که نه از رویه از رویه
 از رویه که نه از رویه قناره کاف و از رویه کاف و از رویه کاف و از رویه کاف
 سوز ایست از رویه کاف و از رویه کاف و از رویه کاف و از رویه کاف
 باری کین نه ایبر ایله از رویه کاف و از رویه کاف و از رویه کاف
 جمله کاف و از رویه کاف و از رویه کاف و از رویه کاف و از رویه کاف
 در رویه کاف و از رویه کاف و از رویه کاف و از رویه کاف و از رویه کاف
 در رویه کاف و از رویه کاف و از رویه کاف و از رویه کاف و از رویه کاف
 قناره ایله از رویه کاف و از رویه کاف و از رویه کاف و از رویه کاف
 ایبر ایله از رویه کاف و از رویه کاف و از رویه کاف و از رویه کاف

3b

(1) şimdi el-ḥamdü li-llâhi te‘âlâ bobôça kal‘ası
 anşuzdan muḥâşara olındı âsân vechile (2) fetḥi
 müyesser oldu bi-‘ināyeti’llâhi te‘âlâ oşte ḳanija
 kal‘ası iki günlük yoldur (3) in-şâ‘allâh anuḡ fehṭi
 müyesserdür bi-‘ināyeti’llâhi te‘âlâ ḳanija fetḥ
 olunduḡda nemçe* (4) ḳırāl* tahtına üç günlük
 yoldur in-şâ‘allâhu te‘âlâ müyesserdür kāfirlerünḡ
 yüreginde (5) ḳorḡu ve dert vardur hemân evlâsı
 budur ḡaberleri yoḡ-iken varup (6) muḥâşara
 âdelüm dâdi andan ibrahîm paşa eyitdi ḳarın-
 daşum eyü hoş tedbîr (7) eyledün lâkin sa‘âdetlü
 pâdişâhumuzun sulṭân meḡmed ḡan ḡâzetleri
 baḡa budunı (8) sipâriş buyurmuşlardur ammâ
 ḡünkü öyle oldu yaş ve yayan buduna gitmek (9)
 gerekdür ki ḡayri çâre yoḡdur dâdi andan cüm-
 lesi ḡasan paşanın buduna (10) gitmesin ma‘ḡûl
 gördiler ve biz cemî‘müz ḳanija üzerine gidelüm
 dâyi münâsib (11) gördiler ḡasan paşa ḡalkup
 buduna gitdi ba‘dehû vezîr ibrahîm paşa yine (12)
 meḡmed ketḡudâ’ı illerü ḳanija üzerine göndürdi
 meḡmed ketḡudâ varup ḳanija[yı] muḥâşara (13)
 eyledi ardınça ibrahîm paşa erişüp ve metrisler
 ḡurup dört taraftan

4a

(1) döğmege başladılar ammâ bu cānibden ġāzī
 ḥasan paşa buduna gelüp şokollı* (2) meḥmed paşa
 rūm* eli beglerbegisi idi budun muḥāfazasında
 kışladı (3) ba‘dehū meḥmed paşa dört dāne bal-
 yemez* top alup ḳal‘a dögmek için (4) budundan
 ḳalkup istolni-beliğrād* üstine ḳopān* üzerine
 andan (5) ḳomorān* üzerine andan bolondvār*
 üzerine ve seyḳān* ḳal‘aların feth (6) edüp ḳanija
 altında serdār ibrahīm paşaya mülākāt edüp (7)
 ḳanija ḳal‘ası yigirmi günde muḥāşara olındı
 ba‘dehū nemçe ḳırālına ḥaber vardı kim (8) islām
 ‘askeri bobōḳa ḳal‘asın ve bolondvār ve seyḳān
 ve ḳomorān ḳalaların (9) feth edüp oşte ḳanija[yı]
 muḥāşara eylediler ol bed-fi‘āl ḳırāl ümerāsın (10)
 cem‘ edüp müşāvere eylediler ve dediler çünki
 türk ḳanija[yı] muḥāşara eyledi (11) biz daḥı bu-
 dun üzerine varalum dēyü tedbīr ederken ba‘zı
 begler eyitdiler (12) şimdi buduna ḥasan paşa gibi
 müdebbir girmiştir ki ol budunun tedārūkin
 görmiştir (13) ḳorḳaruz anda varup yüz ağartma-
 zuz ḳanija daḥı elden gider hemān

[illegible]

4b

(1) evlâsı budur ki varup anıjaya imdâd âdelüm andan cümlesi nefir-i ‘âm (2) ile anıja altına gelüp ‘asâkir-i islâma muâbil olup durdılar bir sâ‘at (3) mıkďârı ‘azîm ceng âdüp ‘âkıbet ha celle ve ‘alâ ‘asâkir-i islâma uvvet (4) ve nuşret vërüp hemân bir gee kâfir-i bed-fi‘âl ‘askeri firâr âdüp açdılar (5) ‘asker-i islâm ardına dūşüp mübâlaa çok kâfir helâk oldu al‘a içinde (6) olan küffâr-ı hâksâr anı görüp al‘adan amân ıkardılar ol ğâzî (7) ibrahîm paşaya vardılar şordılar ibrahîm paşa dâdi amân vërün (8) ıkup gitsünler andan kâfirlere amân vërdiler kâfirler daı al‘adan ıkup (9) gıtdiler el-amdü li-llâhi te‘âlâ içine vâfir asker ile sâbıa başra beglerbegisi olan alaa (10) asan paşa‘ı alıoyup tamâm kemâl mertebe al‘anun cemî‘-i tedârükin görüp (11) ba‘dehü ğâzî asan paşaya müjdeciler göndürdiler ol daı envâ‘-ı şenlikler (12) eyledi zev-u şafâ vü sürür üzre bir müddet geüp ğâzî asan paşa ha celle (13) ve ‘alâ hâzretlerine çok şükürler eyledi bu hâl üzre bir müddet gedi ğâzî asan paşa

5a

(1) budunda kışladı ba‘dehû ğāzī ḥasan paşa
 ḥüsn-i ihtiyārıyla budunu mangūr (2) kuş karında-
 şı meḥmed efendiye* vèrdi ve gendüsi beligrâda
 geldi vezîr-i ‘azam ibrahîm paşa (3) ile buluşup
 gendüye kanija’ı istedi ve ibrahîm paşa vèrdi
 âḥir ğāzī (4) ḥasan paşa kâlkup kanijaya revâne
 oldu bu taraftan ibrahîm paşa (5) ‘asker-i islâm ile
 ostroğon üzerine kaşd eyledi bi-emri’llâh vefât (6)
 etdi el-ḥükümü li-llâhi’l-vâḥidi’l-kahhâr innâ li-l-
 lâhi ve innâ ileyhi râci‘ün (7) andan ḥālî âsitâne-i
 sa‘âdete ‘arz eylediler ğayri serdâr ta‘yîn eyleyeler
 (8) andan ḥasan paşaya bu haber vardı ‘azîm yas
 ü mâtem eyledi sigetvâr* kurbında (9) ğirijğal/
 ğrijğal* nâm maḥallede konup çadırları kurup
 tamâm herkes güneş ıssı- (10) sından bir gölge
 ihtiyâr édüp rāḥatda otururken hemân anşuzın
 (11) bir ğavğā kopdı şöyle kim atlar ve âdemler
 ürkündi anı gördiler hevâ yüzinde (12) bî-ḥisâb
 zâğ ve zâğlar çadırlar üstini dutup feryâd ile biri
 biri ile (13) çeng éderler ceng éde éde oğurumuza
 doğru kanija cânibine revâne oldılar

[illegible]

5b

(1) çüzvî zamāndan şonra yine bir feryād kopdı
 şol-kađar yüzleri kara kartallar geldi (2) bî-hisāb
 ḥasan paşanın otağı üstinde üç def'a devr edüp
 anlar daḥı (3) çeng éde éde kanija tarafına revāne
 oldılar cümle her kim varısa bu 'alāmeti (4) görüp
 ta'accüb éderlerdi gāzî ḥasan paşa bu 'alāmet bize
 nişāndur (5) ve bir tenbīhdür dēdi allāhu a'lem
 bu dem düşmān-ile 'azīm muḥārebemüz görünür
 (6) ammā in-şā'allāhu te'ālā fırsat bizümdür ve
 bizüm için ḥayırdur ol zamān iskender* paşa (7)
 anuñ kethudāsı idi aña eyitdi seni göndürmek
 görünür serdār kim olur (8) vaḳtiyle bize ḥaber
 édesiz ve muḥāfaẓa için bir miqdār 'asker ta'yin
 étdüresiz (9) zīrā bize 'azīm ḥāl görünür ibrahīm
 paşa vefāt etmekle ğayri serdār (10) gelinçe korka-
 ram melā'in bir iki cānibe 'askerlerin havāle
 éderler aña göre sen daḥı (11) bu cānibün her
 aḥvāle muḳayyed olası ol emir sultānumuñdur
 dēyüp beligrāda (12) revāne oldı gāzî ḥasan paşa
 kanijaya gitdi girdügi birle 'azīm şenlikler (13) ey-
 ledi ve dört tarafa çavsūslar [cāsūslar] göndürdi
 ve gendüsi ḳal'a tedā[rü]kine mu'temed ādemler

6a

(1) ve inan kimesneler ile muḳayyed oldu ve ḳal'a için sigetvāra ve peçuya ve (2) pojeḡa* sançakları-na zaḥîre tedārük etmek için mu'temed ve inan âdemler (3) göndürüp min-ba'd(in) çāsūslar gelüp tenhāsına getürüp şordı ol daḥı (4) dēdi sulṭānum kāfirlerünj bir 'azīm 'askeri yanık altındadır dil-lerde (5) budin* söylenür nihāyet firengistāndan* seksan biñ firenk* gelürmiş anlar (6) gelmeyinçe bir cānibe ḥareket etmezler dēdi ba'dehū ḡāzī ḥasan paşa yine çāsūsları (7) şaldı birkaç günden sonra çāsūslar gelüp ḥaber vėrdiler sulṭānum firengistāndan (8) seksan biñ firenk 'askeri geldi varadajin* [varajdin] yanında ḳondılar ve yetmiş (9) dāne büyük toplar ve 'azīm cebe-ḥāne yanık altında olan 'askerleri serdār (10) olan mel'un ne ṭarafa 'azīmet ēderse aḡa göre bunlar daḥı bir yere (11) muḥkem yapışurlar dēdiler zīrā yanık altında cümle nemçe ve macar ve çe[h]* ve leh* 'askeri (12) bir yerdedür ve bu 'askerde firenk ve ḥırvat* ve islovin* ve ḳara hersek* ve zirrin* (13) oḒlı ve bu cānibde olan macar ve ferdinan* ḳırāl ile muḥaşşal-ı kelām yüz

در این زمان که در این وقت از این وقت و این وقت که در این وقت
و چون در این وقت که در این وقت که در این وقت که در این وقت
که در این وقت که در این وقت که در این وقت که در این وقت
و در این وقت که در این وقت که در این وقت که در این وقت
بر روی سینه و در این وقت که در این وقت که در این وقت
کتابچه بر جبهه حرکت از آن که در این وقت که در این وقت
صالحی بر جبهه حرکت از آن که در این وقت که در این وقت
سبک است بکنش و کش عکس کلبه و در این وقت که در این وقت
در این وقت که در این وقت که در این وقت که در این وقت
در این وقت که در این وقت که در این وقت که در این وقت
معمول باشد و در این وقت که در این وقت که در این وقت
بیرون آمدن و در این وقت که در این وقت که در این وقت
از این وقت که در این وقت که در این وقت که در این وقت

6b

(1) bir fedâ'î 'askerden ziyâdedür şöyle kim murâdları vardur osyeke varınça (2) memleketleri harâb [u] zabt etmektür dâdi çünkü gâzî hasan paşa bu haberleri (3) eşitdi andan tekrâr zahîre ve 'asker için âdemler göndürdi ve bu haberleri (4) aslâ bir kimseye âşikâre etmedi hemân kâfirlerün budun tarafına hareketi vardur (5) tîz beglere ve alay beglere [haber vârdi] mükemmel yarağunuz ve müstevfâ' zahîrenüz ile bir sâ'at evvel (6) erişsiz dâdi bu cānibden megümurye'i* ve sâ'iri kâfir vilâyetlerin gâret ve akın (7) edelüm bu 'asker[e] bunun gibi haberler şâyî' eyledi bu cānibden begler hâzır olup (8) dahı kal'aya olaçak zahîre ve gendüler cümlesi sigetvâra dâhil oldılar andan gâzî (9) hasan paşaya eşitdürüp göndürdiler ol mahallede kâfirler 'askeri megümurye[ye] (10) geldi hasan paşa eşidüp tekrâr zahîre ve 'asker için evvel gelüp erişmege (11) şedîd âdemler göndürdi ve sigetvârdan ne-mikdâr kâbildir zahîre ve 'askerden (12) piyâde ve atludan ne-kadar varısa kalkup bobôça kal'asına dâhil oldılar bu taraftan (13) kâfirler 'askeri bir günlük yolda[n] kanijaya gelüp üç gün oturaç edüp toplar

7a

(1) gelinçe tevaḳḳuf eylediler yanık altında olan
 ‘askerümüz buduna yapışalar türk ‘askeri (2) eşi-
 düp üzerine varsunlar biz daḥı anlar gıtdükden
 sonra ḳanijaya yapışalum (3) dëyü söyleşdiler
 ba‘dehū kāfirler ḳanija[ya] çāsūslar göndürdiler
 bizden haberleri var mıdur (4) ne söylenür haber
 alalar çāsūslar ḳanijaya gelüp her aḥvâlden haber
 alup yine ṭāborlarına* (5) gelüp eyitdiler ašlā siz
 ḳanija üzerine varacaḡuñuzdan haberleri yokdur
 ançaḳ (6) iḳerüden ḥasan paşa dermiş kāfir ‘askeri
 buduna gider biz daḥı anlardan sonra (7) kāfir
 vilāyetine aḳın edelüm dëyü tedārük edermiş
 dedi kāfirler daḥı bu haberi (8) alduḡda imdi
 beş-biñ miḳdārı yarar ‘asker varup ḳanija altına
 segirdüp (9) dil alsunlar dediler andan pençsenbe
 günü kuşlık vaktinde peç* kapu semtinde kāfirler
 (10) segirdüp ġāzī ḥasan paşa buyurdi topcı başıya
 olmaya ki bir ṭop (11) atmayasın ve atludan bir
 kimesne çıkup kāfirler[-ile] elleşmeye zīrā kāfirle-
 rüñ (12) murādı dil almaḡdur mebāzā ki bir kimse
 gendüyi zabṭ etmeyüp melā‘ın bir al etmesün
 (13) hemān piyāde ġāzīleri çıkup anlar ile ṭufenk
 çengin edeler dëyü mu‘temed

کجای تو حق بدو یانی از تنه او خط عسکری بر روی است که در که عسکری
 استید و او در دین و در سوزی بر روی از که کند که عسکری قیصر نه بیست نوع
 و در سوزی بر دین بعد کافری قیصر عسکری که در سوزی بر دین و در سوزی بر دین
 نه بر سوزی بر دین از که عسکری قیصر عسکری که در سوزی بر دین و در سوزی بر دین
 عسکری از دین از که قیصر او در دین و در دین از که عسکری قیصر عسکری
 از عسکری قیصر عسکری در دین از که عسکری قیصر عسکری از که عسکری قیصر
 کافری بر دین از که عسکری قیصر عسکری از که عسکری قیصر عسکری از که عسکری قیصر
 از که عسکری قیصر عسکری از که عسکری قیصر عسکری از که عسکری قیصر عسکری
 از که عسکری قیصر عسکری از که عسکری قیصر عسکری از که عسکری قیصر عسکری
 از که عسکری قیصر عسکری از که عسکری قیصر عسکری از که عسکری قیصر عسکری
 از که عسکری قیصر عسکری از که عسکری قیصر عسکری از که عسکری قیصر عسکری

7b

(1) âdemler kapuya göndürdi ol dağı paşanın
 emri üzre gâzilere çıkup (2) haber vèrdi kâfirler
 ile piyâde gâziler öyleye degin ‘azîm çeng édüp
 bir kaç (3) kâfir yaralanup andan kâfirler gèrüye
 dönüp tãborlarına geldiler ferdinan (4) kırâla
 gelüp çümle aḥvâli dèdiler ferdinan kırâl kanija
 altına ve anlara kaḳıyup (5) eger siz kanijaya
 yakın gelmiş olsanız elbette bir dil yâ bir şahîḥ
 haber alurduñuz (6) bârî top atdururduñuz ammâ
 siz gözünüz ile ırak yerden bakup durmuşsız (7)
 belki ḳal’a’i görmemişsiz dèyü çok ta’nlar eyledi
 ba’dehü yine beglerinden birine buyurdi (8) siz
 dağı yaruñ varuñ ḳal’a altına segirdüñ ol eyitdi
 emir sulṭānumuñdur dèdi (9) altı biñ kâfir ile
 kanija altına segirdüp yakın gelüp tamâm kuşlık
 vaḳtinde (10) cum’a günü yine beç kapısı semtine
 segirdüp tamâm ḳal’anuñ topı altına geldiler gâzî
 (11) hasan paşa buyurdi piyâde gâzileri çıkup anlar
 ile çeng etsünler atludan (12) kimse çıkmasun ve
 top atulmasun buyurdi yine piyâde gâziler çıkup
 öyle (13) zamânına degin ‘azîm çeng étdiler ba’de-
 hu kafirler eyitdiler dîn-i muḥammed ḥaḳḳıçün
 bize doḒru

8a

(1) bir top atıñ dëyü yalvardılar ve cümlesi alay
 topuñ altına geldiler andan (2) bu haberi ġāzī
 hasan paşaya söylediler ġāzī hasan paşa eyitdi
 varuñ (3) şol melā‘īne dëyüñ kal‘ada bir dāne to-
 pumuz yoǵdur olsa niçün top ile (4) bunça kāfirleri
 öldürmege küllī şafā ederduk dëyesiz dëdi ġāzīler
 (5) bir bir gelüp hasan paşaya söylediler meded
 sultānum bunuñ gibi horlık haberin (6) dëmeye-
 lüm zīrā kāfirlerüñ üzerimüze gelmek hiç niyyet-
 leri yoǵsa bu haberi (7) alduǵdan şonra üstümüze
 gelürler dëdiler ġāzī hasan paşa rahmetu’llāhi (8)
 ‘aleyh rahmeten vāsi‘aten eyitdi bizüm sözümüzi
 duñuñ zīrā bil[me]düğünüz (9) yer vardur dëdi
 ben topları mahalline dek şaqlaram dëdi andan
 ġāzī hasan paşa (10) dëdügi gibi kāfirlere cevāb
 kāfirler bu haberi alduǵdan şonra sevinüp gerüye
 (11) döndiler ve t̃āborlarına geldiler ferdinan kırāl
 nām mel‘ūna hep eşitdükleri (12) aḥvālī bir bir
 söylediler kırāl ‘azīm şafālar edüp andan buyurdı
 ‘asker (13) ve begler cümlesi dīvāna geldiler ol gün
 ulu dīvān eyledi bu aḥvālī

[illegible]

8b

(1) anlara bildürdi cümle begler hazz-édüp dediler bu hâl böyle olıçağ bu kal'a (2) hâzırumuzdur ammâ buyursañuz yarın bir ğayri 'askerümüz varup top (3) altına da dursunlar görelüm bunlara dañı ne cevâb ederler andan i'timâd (4) etdükleri bir beglerine kırâl buyurdi siz dañı yaruñ varup kal'a altına (5) segirdesiz göresiz bulay-ki bir şahîh haber getüreydünüz görelüm dañı size (6) ne cevâb ederler ol dañı varup kuşlık vaktinde kanijaya tamâm (7) cümlesi alay topuñ altına yakın geliçek yaya ğaziler çıkup çeng etdükten sonra (8) kâfirler eytdiler elbette bize bir top atuñ deüyü yalvardılar bu cânibden anlar (9) evvelki gibi cevâb verdiler ve dañı eytdiler biz bunda bir iki gün-lük-iz andan (10) bırağup giderüz böyle cezîrede insân duraçağ yer degüldür pâdişâhumuzuñ (11) bunça biñ kal'ası vardır dediler ba'dehü kâfirler dañı dönüp sevine sevine (12) tâborlarına geldiler ferdinan kırâla bir bir cevâb söylediler ferdinan kırâl (13) 'azîm safâlar édüp andan cümlesi cem' olup ve ümerâsın cem' édüp

9a

(1) bu haberi dēdiler cümle begler haẓẓ-ēdūp ‘azīm şafālar ve şenlikler eylediler andan (2) dēdiler bu hāl ve bu haber böyle olıçaķ bir iki gün bunda ārām ēdelūm bī-tekellūf (3) ķal‘a altına varmayalum nihāyet ķāsūs lar göndürelūm ķal‘a içinde ne söylenür tedārūk (4) nedür türk ķal‘a’ı birağup giderler mi giderler ise bize haber getürsünler cümlesin (5) ķıralum ve yanık altında olan ķırāl mātȳāş* hersek nām mel‘ūn ne ķarafa ‘azīmet (6) ēder-ise ve türkūn ‘askeri ķandadır dēyü bir yere yapışurlarsa türkūn (7) ‘askeri üzerine varsunlar biz daħı aña göre hareket ēdelūm hele oşte (8) ķanija ķal‘ası hāzırumuzdur bunlar bize ķarşudur[a]mazlar hemān buñı bir yaña (9) ēdelūm ve içine er ķoyalum yine buradan sigetvār üstine varup (10) hem sigetvārı döğalūm ba‘dehū yā peçe varup tā osyeke varınça (11) ne-ķadar ķal‘a ve palanķalar varısa cümlesin żabṭ ēdelūm ve osyek köprüsin (12) yaķup yıķalum türk bu heybeti göriceķ içlerine ķorku düşer şöyle kim (13) duraçķ oturaçķ yer bul[ı]mazlar dēdiler ba‘dehū yukaruda olan ‘asker

بر حین درید جمله بکاف حفظ ایردین علقه صفار و شکلا ایردین لوزه
 صیریر بوقلا و بوقیز بوقیر لاجی و کپین کوج بوز لردیم ایر لیم شکلف
 قلم الله و ایصالی نایح چاکو کوز لیم قلم ایچینه سیرلوز لردکه
 سوز حوزکه قلم بوقیز کیر لیم کیر لردیم بوز کوز کوز بوقیز
 قوالح و ایصالی لردیم قوالح و ایصالی لردیم قوالح و ایصالی
 ایر لیم و قوز کلر شکلی قوز و قوز بوقیز بوقیز لردیم قوز کلر
 شکلی لردیم و لردیم بوقیز بوقیز لردیم قوز کلر شکلی لردیم
 قوز کلر شکلی لردیم قوز کلر شکلی لردیم قوز کلر شکلی لردیم
 لردیم و لردیم و لردیم و لردیم و لردیم و لردیم و لردیم و لردیم
 قوز کلر شکلی لردیم قوز کلر شکلی لردیم قوز کلر شکلی لردیم
 قوز کلر شکلی لردیم قوز کلر شکلی لردیم قوز کلر شکلی لردیم
 قوز کلر شکلی لردیم قوز کلر شکلی لردیم قوز کلر شکلی لردیم
 قوز کلر شکلی لردیم قوز کلر شکلی لردیم قوز کلر شکلی لردیم

9b

(1) ile haberleşelüm biz berüden anlar öteden araya alalum şöyle kim kıralum (2) tâ kim anlardan bir cân kurtulmaya dëyü söyleşdiler ve bu minvâl üzre müşâvere (3) eylediler ba'dehû zîrin oğlını müşâvereye çağırup dëdiler ki siz dağı ne dersiz (4) oşte kaniğ[a] kal'ası hâzırumuzdur cümle aḥvâli her ne ise aña söylediler (5) ve ferdinan kıral aña eyitdi elbette sen dağı bir söz söyle oşte kanija'ı (6) bırağup giderler biz dağı bir oğurdan türk yakasına yapışmayalum hemân (7) kaçan-kim türk kal'adan çıkarlarsa biz dağı ardına düşüp cümlesin kıralum (8) ve hem sigetvârı kuşadalum toplar ve sâ'iri ağırlık ardımızça gelsün (9) imdi sulṭân süleymân sigetvâra geldükde sen ve baban anda idünj kapandunuz (10) idi şimdi sigetvârın aḥvâlinden haberünj vardur ne dërsin dëdiler (11) ol mel'un eyitdi sigetvârın dış kal'a[sı] âsândur ve alması kâbildür (12) lâkin iç kal'ası vardur her kullesine kırk top gerekdür ve eṭrâfda (13) olan göli doldurmağa sulṭân süleymân han iki yüz bin yük kapak [yapağı] getürdi

10a

(1) ol göli doldurdi ve bir ulu taş gibi toprak
 [toprağı] ol şuyun aşurı (2) sürüp kal'aya berâber
 havâle eyledi cân baş ele alup 'askerin yürütdi
 (3) darb ile ve kılıç ile fetḥ eyledi eger sizün daḥı
 ol-ḳadar ḳudretünüz (4) varısa ve türkün 'askeri
 üstünüze gelmezse belki bu meşâliḥi görürsiz
 (5) ammâ bizüm bildüğümüz budur eger bu yıl
 ḳanija alursañuz nârnür[a] bundan büyük (6)
 ḥizmet olmaz zîrâ ḳanija içinde bir câzû kapan-
 mışdur anuñ câzûlığı (7) 'aḳla şıgmaḳ acepdür ki
 topları sizden şimdi gizlemiştir bir aşı vardır (8)
 anuñ ḥilesine idrâkümüz érmez yigirmi yıldur ki
 biz anuñ taş taş zehrîn (9) içmiş-iz her bâr ki anuñ
 ḥastalığı ve yâḥûd fevt ḥaberi olmuş ise der-'aḳab
 (10) firengistân vîlâyetinde zuhûr éderdi niçe diyâr
 [ü] vîlâyeti ḥarâb etmiştir (11) bu âna gelinçe
 kimse öñine durmuş degüldür câzûlığıla ve ḥile
 ile cümleye gâlibdür (12) déyü ḥâmûş oldılar çünki
 zîrin oğlu buñı dedî ve firenk begleri bu cevâb-
 ların (13) eşitdiler dediler ki bu ḥerîf çengümüzi
 görmemiştir ve yâḥûd türk ile birdür bize

از آن که بگوید در روزی بود که در نوک غایت کتب حاضر در آن صحنه ای بود
 مورخ قاضی برادر محمد ایلدیز جانی از آن که در آن صحنه ای بود
 صحنه ای بود و شاید این نفع ایلدیز که در آن صحنه ای بود و شاید
 و از این روز که در آن صحنه ای بود و شاید این نفع ایلدیز که در آن
 ایستاد و در آن صحنه ای بود و شاید این نفع ایلدیز که در آن
 حرف زد و در آن صحنه ای بود و شاید این نفع ایلدیز که در آن
 عقل صغیر و عجز که در آن صحنه ای بود و شاید این نفع ایلدیز که در آن
 گفتن چنانکه در آن صحنه ای بود و شاید این نفع ایلدیز که در آن
 ایستاد و در آن صحنه ای بود و شاید این نفع ایلدیز که در آن
 در آن صحنه ای بود و شاید این نفع ایلدیز که در آن
 بر آن صحنه ای بود و شاید این نفع ایلدیز که در آن
 در آن صحنه ای بود و شاید این نفع ایلدیز که در آن
 بر آن صحنه ای بود و شاید این نفع ایلدیز که در آن

10b

(1) ḵoṟku v̱eṟür ḏeḏiler ammā ç̱ŭnki ḇöyleḏür
ferdinan ḵıṟāla ḏeḏiler devletḻü (2) ḵıṟāl buyur-
sañuz yaruj ḇāẕār g̱üniḏür varalum ḵanija altına
ḵonalum (3) eger iç̱inde olan ṯürk ḵal‘a‘i ḇırağup
kaçarlarsa g̱üzel ve eger kaçmazlarsa (4) ḇāẕār ̱er-
tesi ḵal‘aya y̱üṟi̱ş̱ ̱edeḻüm başlarına ḏŭnyā‘ı ḏār
etḏŭraḻüm (5) bu macar ẖāyinleri dahı ol-zamān
ẖallerin g̱öṟup ḵanija ḵal‘ası aḻınduḵdan ş̱oñra (6)
anlaruj ẖaqq̱ından gelmek gerek ẕiṟā c̱ümle ma-
car ṯürḵŭñ ḵılıç̱ıdur bu macar (7) ẖāyinleri ṯürk ile
birḏür ḏey̱üp g̱eṟü ḵin ile dağ̱ıljup herkes g̱enḏü
(8) ç̱adırm̱a vardı yaruj ḵal‘a altına g̱öç̱dür ḏey̱ü
nidā eylediler bu c̱ānibden (9) ğ̱āẕi ẖasan paşaya
ẖaber geldi kim zaḥ̱ire pe[r]zeñç̱eye geldi ḏeḏiler
hemān (10) y̱üz ādem m̱ıḳ̱ḏarı g̱üẕide dilāver y̱igit
g̱önḏürdi aḥ̱ş̱amdan zaḥ̱ire‘i (11) ḵaldurdılar yola
revāne oldılar ammā bu taraḑdan ḇāẕār ̱eṟtesi
ḵuş̱ḻıḳ̱ vaḳ̱ṯinde (12) ḵāfirleṟŭñ alayları ḵanija altı-
na geḻüp anda ç̱adırları ḵurarken ş̱öyle kim (13)
bereḳ̱* ş̱uyı yalısıyla* ṯop altında ḵondılar boyı
begler ç̱adırları ḵurarken

[illegible]

11a

(1) bir bir-ile ğavgâ eylediler bu yer benümdür
 dëyü muḥârebe eylediler ol maḥallede (2) ber-
 zençe* yolından zaḥîrenüñ ve ‘askerüñ illerüsi
 görindi kâfirler aḡı görüp (3) eytdiler ošte ka‘la
 ehlini getürmege ‘arabalar geliyür dëdiler andan
 cümle ‘askere nidâ (4) eylediler ki vây ol kişinüñ
 ḥâline ki türk yaḡasına geçe ve türke ulaşa (5)
 hemân her kes ḥâzır olsun tamâm türk ḡal‘adan
 çıḡup gitdüklerinde ardlarından (6) erişüp cümle-
 sin yaḡmâ edelüm ve kıralum sigetvâra girmege
 ḡomayalum dëdiler (7) ammâ bu ṡarafdan zaḥîre
 ve ‘asker-i islâm tamâm ḡal‘aya yaḡın geḡecek
 gördiler ḡal‘anun (8) öte yanında ṡadırlar iki
 fersaḡ yer dutmuşlar zaḥîre ile gelenler ta‘accüb
 (9) etdiler gördünüz mi bunça düşmân ḡal‘a altına
 gelüp ḡonmuşlardur bir bir-ile (10) dostlar gibi
 ḡılınurlar andan cümlesi zaḥîre ve ‘asker-i islâm
 iṡerüye girüp begler (11) ve alay begler ġâzî ḡasan
 paşanun dest-i şerîflerin bûs edüp hem eytdiler
 (12) sulṡânun bu ‘azîm ‘asker ḡal‘a altında nenün
 gibi ‘askerdür aşlâ mâ-beynünüzde (13) çeng
 yokdur dëdiler ġâzî ḡasan paşa eytdi ošte müsâ-
 feret-ile gelmişlerdür ammâ

[illegible]

11b

(1) âmân çünki siz şıhhat birle ve ‘avn-i hâkık-ıla gelüp eriştüñüz bundan şonra ıssı (2) karbûz* ile ziyâfet alsunlar dèdi andan cümlesi gâzî hasan paşanın (3) bu tedbîrin tahsîn eylediler zîrâ kâfirlere hîle etmezse ve toplar atulsa (4) kal‘aya zahîre girmezdi andan gâzî hasan paşa topçıları yanına cem‘ (5) edüp dèdi ki bu kal‘ada ne-kadar top vardur deyü su‘âl eyledi (6) eyitdiler büyük ve küçük top yüze yakındur dèdiler gâzî hasan paşa (7) eyitdi imdi ne-kadar top var-ısa cümlesin kâfirlerün büyük cem‘iyyetlerine (8) nişân alun dèdi ve her topuñ yanında bir fetil hâzır dursun her kaçan-kim (9) bunda gülbang-i muhammedî olursa büyük topa âteş vèrün andan şonra ardınca (10) sâ‘iri toplara bir oğurdan âteş vèresiz deyü buyurdi ol mahallede yenîçeri (11) ağası yūsuf ağa dèrlerdi beşlü ağası idi gelüp eyitdi sulţanum (12) fülân yerde bir iki top yanında begler cem‘ olup bu cânibe bakışurlar sulţanumdan (13) icâzet olursa bir şâhî* topı anların cem‘iyyetine göndüralum lutf-ı hâkık ile bir

لایاه چکنمیز می برده حقیق کلب ایستگو نوز چکنی رستی
 غار روز ایلم خیلنر السونو ویرن لریجه جلدیه عاریه ص سبت کت
 برتدی بر می کتین ایلدی زبلا کا فخره جیلد انونیه و طایر ایلر
 قلمیه قصبه کیرموروی لریجه عاریه ص سبت طر کجیدر یانه جم
 ایلرین ویریک بر قلمه ص فند طر و لردور ویکو خواله ایلرین
 لریز یلیرکه دیوچه طر یوزه یندن ویریر عاریه ص سبت
 لریزین لریزین فند طر و لردور جلدیه کا فخره برکه جمعیله
 نیش ایلر ویریر ویکو یانه بر فندر خط ویریر ویکو
 جرنه کونکر لریز لردور برکه طر لریز ویریر لریز ویکو لردور
 س لریز طر بر لردور ویکو ایلر ویریر ویکو لردور ویکو
 طر بر لردور ویریر ویکو ایلر ویریر ایلر ویریر ویکو
 ویریر ویکو طر یانه جلدیه لردور ویریر ویکو
 لردور لردور بر لردور ویکو لردور ویکو لردور ویکو
 لردور

12a

(1) ġazā edelüm dēdi ġāzī ḥasan paşa eyitdi n'ola
 ḥaḫḫ te'ālā ḥāzretleri kolay (2) getüre dēdi ol daḥı
 varup bir šāhī ṭop anlaruḡ cem'iyetine nišan (3)
 eyledi ve her ṭopçı fetilini ḥāzır eyledi ġāzī ḥasan
 paşa ṭarafına baḫup (4) durdılar bu ṭarafdan ġāzī
 ḥasan paşa ābdest alup iki rek'at namāz kıldı
 (5) du'āya el ḫaldurup ve cenāb-ı rabbü'l-'izzete
 du'ā ve niyāz eyledi enbiyā' ve evliyā' (6) šefi'
 getürüp furшат ve nušet ṭaleb eyledi el yüze
 süriñçe gülbang-i (7) muḫammedī geçüp [çeküp]
 yanında olan büyük ṭopa āteş vērdiler şöyle kim
 ardınça sâ'iri (8) ṭoplara āteş vērdiler güyā ki yer
 ve gök šadā ile doldı ve zelzeleye geldi (9) küffār-ı
 ḥāksāruḡ 'askeri bī-pervā yaturken aḡsuzın bun-
 ça ṭop içlerine (10) oğradı şöyle kim kāfırları rīze
 rīze eyledi şıgınaçak bulmadılar bunça (11) biḡ
 ādem ve at helāk olduḡından ayrı [ğayrı] çadırlar
 ve esvāblar atlaruḡ ayağı (12) altında pāymāl oldu
 kıyāmet küffāruḡ başlarına ḫondı [ḫopdı] şöyle
 kim nefsi nefsi olup (13) māl ve rızık ve esvāblar
 ve çadırlar yerinde ḫoyup herkes baş ḫurtarmak
 ardınça oldu

12b

(1) mezkûr yûsuf ağa atduğı top bi-izni'llâhi te'âlâ râst topuñ üsti yanında[n] (2) geçüp boyı begleri oturmuşlar idi üsti yanında ferdinan kırâl top kondağı* (3) yanında oturmuşlar idi hikmet-i il(â)hî top dânesi ol dört boyı beglerin (4) kimisin ortadan ve kimisin kolından ve kimisin belinden ve kimisin başından urup (5) dârumâr eyledi ferdinan kırâl başından tâcın yere düşürüp ve gendüsi (6) bayıldı yere düşdi andan yanında olanlar kırâl alup bir emîn yere (7) çıkardılar andan yanından bakup kal'aya seyr-êtdiler ve hışaruñ bedenlerinden de (8) gördiler dediler meger kal'anuñ [toplarnı] aşikâre dururmuş biz ağı gayri nesne şanurdük (9) dediler bu taraftan gâzîler küffaruñ ol hâlin görüp hemân allâh allâh (10) dëyüp kâfirlerüñ çadırlarına hücûm eylediler andan kâfirler ağı görüp (11) ferdinan kırâla eytdiler devletlü kırâl hâl müşkil oldu türk çadırları(12) (12) başup yağmâ etmege başladılar iş işden geçüp hâl müşkil oldu dediler andan kırâl (13) beglerine eyitdi meded bir tedârük görüñ dedi kâfirlerüñ dört beş-biñ piyadesi

13a

(1) hâzır olup ġâzîlere karşı gelüp aḥşama deġin
 ‘azîm çeng eylediler âḥîr (2) ġâzî ḥasan paşa
 ġâzîlere karşı âdem göndürdi erlik ise ançaḳ ola
 (3) içerüye ḳal‘aya gelin anlar daḥı bereḳ şu‘ın
 geçüp yatsuya deġin ṭufenḳ çengin (4) eylediler
 çünki kâfirler ol ḥâli gördiler ferdinan kırâla ge-
 lüp dëdiler devletlü (5) gör bize senün ġibi al oldu
 ṭopumuz yokdur dëyü bize ḥîle eylediler bunça
 biḡ (6) at ve bunça biḡ âdem helâḳ ve çadırlar
 pâymâl oldu eger bir miḳdâr piyâdemüz (7) hâzır
 bulunmaz olaydı işümüzi tamâm éderlerdi imdi
 bunlara amân zamân (8) vërmeyelüm cümlesin
 kıralum ‘âleme ‘ibret olsun dëdiler ferdinan kırâl
 eyitdi (9) göreyim sizi intikâm alasız andan soḡra
 yaruḡ ikindüden soḡra üç ye‘jüj* (10) ṭopı ḳal‘aya
 havâle édüp nişân étdiler birisi ḳal‘a aşurı ṭopraḳ
 nâm maḥalle şıçradı (11) ikinci ṭop ġâzî ḥasan
 paşanuḡ sarâyında bir ocaġa urup andan (12)
 andan ḳal‘a aşurı ġitdi sigetvâr yaḳasında ġâzîler
 kâfire muḳâbil iken ṭop dânesi (13) üç kerre yere
 urdükden soḡra siyâ’vuş nâmında bir ġâzînüḡ
 ḳolına urup ḳolın

13b

(1) mecrûh eyledi bir zamân hasta oldu yine
 hoş oldu üçüncü top yenîçeri (2) ağası olan sefer
 ağa'nın odasına oğradı ammâ kimseye zarar (3)
 etmedi ol gedükde gâzî hasan paşa kal'anın taş-
 rasında handek kenârıyla (4) gezerken kâfirlerün
 çadırlarından bir talyan* tufenk dânesi gelüp
 (5) bu fakîr ile me'an hurrem kâtib nâmında bir
 mü'minün başında olan şarîğa (6) urup yere düş-
 meyüp dânesin şarıkdan çıkarup vezne urdılar (7)
 toköz dirhem* geldi kanîja kal'asının iki cânibi
 berek şuyı ol-mikdâr (8) ırakdur anda kâfirler
 metrislerin kurmağa başladılar gâziler anı görüp
 bir 'âlî çeng (9) eylediler ta'bîr mümkün degüldür
 ba'dehû gâzî hasan paşa zahîre ile gelan beş-yüz
 (10) mikdârı macar çerâhorı ve yüz elli bandûr*
 alıkodı ve her oçağa (11) öküz ve otlık defter-ile
 ta'yîn eyledi ba'dehû çün şabâh oldu (12) kâfirler
 gerü kîn ile intikâm almak için yetmiş top mik-
 dârı kal'aya havâle (13) edüp döğmeğe başladılar
 şöyle kim kanîja kal'asının dîvârları lerzeye geldi
 günde

14a

(1) gâh yedi-yüz top ve gâh biñ top urmağa başladılar cümle kal'a eṭrâfı ḥazân (2) yaprağı gibi ditrerdi ammâ ġâzî ḥasan paşa her bir ġâzîye istimâlet vèrüp (3) kâfirlerün çoklığından üşenmen fırsat bizümdür ġâzîler dilirane çenge girdiler (4) her kişi kavıyyü'l-ḳulüb olup fî-sebîlillâh küffâra karşı durdılar ammâ bir (5) haftaya deġin kal'a-nun ḳapuların ḳapamadılar muttaşıl ġâzîler taşra çıkup (6) kâfirler ile muḥârebe ve çeng ederlerdi ve ḥayvanât otlamağa çıkardı kâfirler (7) bir ḥayvanı almağa kâdir olmadılar ba'dehû kâfirler anı görüp meḥmed kethudâ (8) geçidinden 'umûmen geçüp türk yaḳasında on dört yerde metris ḳurup beş* (9) kal'ası yaḳasından beş top ile altı biñ fedâ'î asker alıḳoyup andan (10) bereḳ şu'yın ḳamış sâzıla doldurdılar ve üzerine çubuk lèseler* édüp (11) ve kal'adan yaña sepedler [sedd-] édüp içi[ni] uzun oduñ ile doldurdılar tamâm (12) ḥandek başına metrisler getürüp büyük ṭābya[ya] bağladılar ve ḥandek yaşşılığın (13) ölçüp aña göre bir köpri taşnîf etdiler andan cam varıl[ı]arın* yaptılar

سگاه برینوز خواب و گاه بخت طرب از دهنش نهد بر جلد نهاده الما بر خور
 برین کجی و در روی اما **خار نه سیست** هر رخسار استخوان و در
 کا در کینه صوفیانه گوشتی که در دست بر نه رخسار و در نه چنگه کبر و در
 صو کینی فوین نمایی از روی فی سیرانه کناره و نموده و در در اعتبار
 صفتی و گاه بختی و در روی فی مبدی صفتی خار نه طرب صفتی
 کا خور ایلم نمایی و در نمایی از روی و در نهان از نمایی و در روی کا خور
 بر جبرانی از نمایی و در ایلمی بدو کا خور ایلمی کور و در نمایی کور
 کجدره نمایی کجرب و در نمایی از روی و در نمایی و در نمایی و در
 نمایی و در نمایی از روی ایلمی ایلمی از روی ایلمی ایلمی از روی
 بر روی نمایی از روی ایلمی ایلمی از روی ایلمی ایلمی از روی
 و در نمایی ایلمی ایلمی از روی ایلمی ایلمی از روی ایلمی ایلمی
 از روی ایلمی ایلمی از روی ایلمی ایلمی از روی ایلمی ایلمی
 از روی ایلمی ایلمی از روی ایلمی ایلمی از روی ایلمی ایلمی

14b

(1) ve içine ‘araba dingilleri gibi iki âdem bir biri yanında yü[r]iyecek kadar ve ol (2) cam varıl[lı]arı(ñ) tekerlek gibi şuyun üstinde yürüyüp döner [idi] tamām ƙal’a dibine (3) geliçek ol köprünün başında bir demür çengel atmışlardur bir âdem ol çengeli (4) ƙal’a dibinde yere şaplaya tâ kim köprü ‘askerün altında hareket etmeye bu vechile ƙal’a (5) dīvārına yapışalar dēyü bunun üzerine kırk gün geçdi henüz köprü’i (6) şuya şalmadın ġāzī hasan paşa ġāzīlere bir kaç fedā’i [çağırup] ġroş* bahşış (7) édüp eyitdi göreyüm sizi muƙayyed oluñ bulay-ki ol köprü’i şuya şalmadın (8) ol dol[dur]dukları şıçan yolların yakup ihrāķu bi’n-nār edesiz anlar daħı sem’an (9) ve tã’aten dēyüp himmetünüz bizüm ile bile olsun dēdiler ba’dēhū bir sefīne bulup (10) gēçe ƙaranusunda melā’in ıabyalarında tamām serhoş olup uyurken bir yer (11) neft édüp âteş eylediler tamām âteş ‘alevi melā’inün çevrelerin alup meger (12) gendülerinün esvāblarına daħı neft dökülmüşidi tutuşup şuya taldılar ħalāş (13) olmadılar yandılar başlarına kıyāmet ƙopdı ġāzīler içēruden top tufenk şaçup

15a

(1) ol şıçan yolların bir sâ'atde yaqdılar kâfirler ol
 hâli görüp gâyet (2) ile zahmet geçdiler [çekdiler]
 ve bî-ḥuzûr oldılar niçe édeçeklerin bilmediler
 âhir ol yabân [yanan] (3) şıçan yolların doldur-
 mağa başladılar tamâm yigirmi günden sonra
 handek başına getürdiler (4) köprüyi şuya şalup
 tabya yanına kodılar bu tarafda[n] gâzî hasan
 paşa (5) anı görüp bir kaç fedâ'î groş bahşış vèrüp
 gâzîlere eyitdi göreyim (6) sizi ol köprü'i geçüp
 [çeküp] içerüye getüresiz dèdi anlar daḥı eyitdi-
 ler (7) sultānum ḥazretlerinüñ himmet-i şerîfleri
 bizüm olsun andan bir uzun urġan (8) alup gitdi-
 ler bir küçük gemü ile köpriye yanaşup ipüñ ucın
 ol köprüñüñ (9) demür çengeline muḥkem bağ[la]
 dılar ve urġanunı o-bir uçın alup ḳal'aya getürdi-
 ler (10) andan on beş âdem ol urġanunı uçın dutup
 bir kez 'aşķile (11) gülbang-i muḥammedî getürüp
 çekdiler meger köprüñüñ üstinde olan bir bölük
 (12) melâ'in yatup köprü'i beklermiş anşuzdan
 köprü harekete gelüp ḳal'a yanına (13) geldüġin
 görîçek çân baş ḳayusına oġrayup cümlesi şuya
 döküldiler

اول صحابه بودند بر عتق بنده که فدا کرد و کار خیر را
 ایستادند و بعد از آن که خود را در این راه چاکری علی و اهل بیت
 صحابه و اهل بیت خود را بنده بر عتق بنده که فدا کرد و کار خیر را
 که در این صوبه صالحان بسیارند خود را بر عتق بنده که فدا کرد
 از این کارها بر عتق بنده که فدا کرد و کار خیر را
 سبب اول که در این کارها بر عتق بنده که فدا کرد و کار خیر را
 سبب دوم که در این کارها بر عتق بنده که فدا کرد و کار خیر را
 سبب سوم که در این کارها بر عتق بنده که فدا کرد و کار خیر را
 سبب چهارم که در این کارها بر عتق بنده که فدا کرد و کار خیر را
 سبب پنجم که در این کارها بر عتق بنده که فدا کرد و کار خیر را
 سبب ششم که در این کارها بر عتق بنده که فدا کرد و کار خیر را
 سبب هفتم که در این کارها بر عتق بنده که فدا کرد و کار خیر را
 سبب هشتم که در این کارها بر عتق بنده که فدا کرد و کار خیر را
 سبب نهم که در این کارها بر عتق بنده که فدا کرد و کار خیر را
 سبب دهم که در این کارها بر عتق بنده که فدا کرد و کار خیر را

15b

(1) çok kâfir helâk olup şuya gark oldu bunça yatur
 yaraqları [yat u yaraqları] köprünün (2) üstinde
 kaldı hep içerüye gâzî hasan paşaya getürdiler
 gâzî hasan paşa (3) ol hâli görüp gâyet şâd olup
 hazret-i allâha çok şükür eyledi ammâ (4) kâfirler
 helâk mertebesine vardılar zîrâ iki aydan ziyâde
 geçmiş idi yürüyüş (5) için tedârük etdikleri tañrı
 te‘âlânun takdîri tedbîrlerin bozdu el-hamdü
 li-llâh (6) sümme'l-hamdü li-llâh ba‘dehû kâfirler
 çam gemileri yapmağa başladılar içine yüzer
 âdem sığnaçak (7) kadar ve üstine [üstlerini]
 pelid* tahtasıyla kapladılar ve yine tahta üstünü
 şığır derisiyle (8) kapladılar tâ kim kal‘adan top
 tufenk ot künpara atuldukdâ içinde olanlara (9)
 zarar gelmeye ba‘dehû berek şuyı aşurı iki yerde
 çatuk şu var idi her biri (10) bir kal‘aya [kulle]ye]
 karşı idi her şuyun başında birer gemi kodılar
 bunun üzerine (11) altmış gün geçdi ba‘dehû bir
 gâce kâfirlerün ‘azîm şenlikleri oldu top ve tufenk
 (12) şadâsından yerler zelzeleye geldi içerüde olan
 gâzîler ‘acebe kaldılar gâzî (13) hasan paşa eyitdi
 ey gâzîler bu hareketden haber almak gerekdür
 dedi ma‘kûl

16a

(1) gördiler sulṭānumuñ himmeti olursa ve ḥaḳḳ
 ḥazretlerinden ‘ināyet olursa (2) ġāzī ḥasan paşa
 cümlesine ḥayır du‘ā eyledi ba‘dehū ḳaniḳa ḳal‘a-
 sınıñ (3) altı yanında bir geṣid var idi melā‘īn ol
 geṣiddin her geṣe gelüp geṣerdi (4) andan ġāzīler
 iki küçük gemiyle varup bu şuya girdiler andan
 bir bellü (5) başlu kāfir geṣerken üstine urup
 kimisin kırup ve kimisin diri dutup (6) ḥasan
 paşaya getü[r]diler ġāzī ḥasan paşa buyurdi
 birisin iṣerüye getürdiler (7) ve birisin taşrada
 alıḳodılar ba‘dehū ġāzī ḥasan paşa eyitdi saña (8)
 şorduğum doğru söyle dēdi ol dil eydür sulṭānum
 su‘āl etdü[g]ünjüzi (9) doğru söylerem dēdi ḥasan
 paşa eyitdi imdi bu geṣe olan şenligünjüz (10) ne
 idi dēdi-kim sulṭānum yoḳaruda yanık altında
 olan ‘askerümüzden (11) kāğıdılar ile ādemler
 gelüp ḥaber vērdiler ol cānibde bir memleket var
 imiş (12) ebkān [ḳırsan*/firengistān] ṭa‘ifesinüñ
 ka‘beleri imiş anı şimdi türkten almışlardur
 şenligünj (13) aşı oldur dēdi ġāzī ḥasan paşa eydür
 ol vilāyetün adı nedür

[illegible]

16b

(1) ol dil eydür ben diyârıñ adını bilmezem dēdi
 ġāzī ḥasan paşa (2) eydür şimdi ‘askerüñüzde
 macar ve ḥırvat var-mıdur anlardan bir kimse(3)
 ḳal’a (3) altına gelmezler şimdiye dek ne-ḳadar dil
 almış isek hep sizden alındı ol (4) dil eydür ger-
 çekdür macarı ḳal’anıñ eṭrāfına oğratmıyürler
 zīrā anlar türk (5) ile birdür dērler ġāzī ḥasan paşa
 eyitdi ol ġayri dili getürüñ (6) görelüm berāber
 söyler mi getürdüp söyletdi evvelki gibi bir bir
 cevāb eyledi ba‘dehū (7) ġāzī ḥasan paşa buyurdi
 dilleri ṭaşra çıkarıñ eliyle işāret (8) eyledi ya’nī
 başlarıñı kesün andan ḥasan paşa beşlü ağası
 ‘ömer ağa’i yanına (9) getürüp tenhāda dēdi-ki
 var şol kāfırları ḳal’ada olan yüz elli bandūr ve
 beş-yüz (10) macar çerāḥorı içinde[n] geçürüp
 bunlar anları görsünler sen anlara söyle oşte (11)
 bunlar cümle macardur geçe olıcaḳ biñ ādem
 fedā’ī ṭufenk[l]i macar iṭerüye imdāda (12) gelür
 bunlar giderler ben sizden-im küçükden esir
 olmuşum bu paşanıñ ḳulıyım (13) bunça ādem
 elüm altında vardur bunça rızık ve māl elümde
 vardur bırağup gidemezem

17a

(1) bu ƙal'a'i bir zamân alsañuz Һaz̤z-èderdüm
ammâ siz arañuzda çok âdem vardır (2) bu
ƙal'a'i almasına istemezler ve ƙal'ada otuz biğ
âdem vardır bir yıllık zaḥîre (3) ve bârūd* vardır
bunda ƙışlayup buz üstinde bir çâre èdesiz ve
paşamuz (4) sizi öldürmege buyurdu nihâyet ben
sizden olmağla türâbiyye Һaḳḳı vardır (5) sizi 'îsâ
Һurmetine âzâd eyledüm ošte cümle vâḳî' ḥâlî
gördünjüz (6) zâbıtlarunıza Һaber vèresiz ve biz-
den cümlesine selâm èdesiz benüm Һurmetimi
bilesiz (7) ƙara 'ömer ağa bu ḥîle'i ḥasan paşadan
eşidüp ḥayrân ƙaldı ƙalkup (8) ġâzî ḥasan paşa-
nın etegin öpüp ve yüzine gözine sürdi ve dedî
(9) zehî 'aḳıl ve zehî tedârük ba'dehû 'ömer ağa ol
dilleri alup dedüğü gibi (10) eyledi ve ellerine beyâz
etmek vèrdi ve çüçük [küçük] gemü ile 'askerleri-
ne ulaştırdı (11) anlar cân ḥalâş edüp ṭâborlarına
geldiler cümle aḥvâli bir bir ƙırâla i'lâm eylediler
(12) ƙırâl ġâyet müte'ellim olup ḥâmûş oldu andan
ba'zılar eyitdiler devletlü ƙırâl (13) belki bunların
gözine ƙorḳudan bu ḥîle [bir ḥayâlet / bir hile /
bir hayâl] görünmişdür yohsa macar gendülerin
içerüye

[illegible]

17b

(1) koyup türke yardım etmezler meger ba'zı aḥbār vērseler olur hele bu aḥvālī (2) taşra şāyī' etmeyelüm elbette bu ḥaberünj netiçesi varısa zuhūr éder dédiler (3) ba'dehū bu tarafdan meger ol zamān vezīr ibrahīm paşa vefāt eyledüğü [eyledükde] āsitāne-i (4) sa'ādetden yemişli [yemişçi] ḥasan paşa vezīr-i a'zam olur gelinçe yanık altında olan (5) 'asker budun niyyet-ile ḳalḳup ve ağırlığın yanıkda koyup 'acele birle geçe ile (6) istolni beligrāduj dıṣ ḳal'asın oğurlayın alurlar ve ehl-i islāmı kimisin (7) kırup ve kimisin esīr edüp ve iç ḳal'ada az ādem bulunmağla metrisler (8) kırup bir kaç günden sonra iç ḳal'a'ı feth eylediler tamām ḳal'anuj tedārükin görüp (9) vāfir fedā'ī ḳodılar ve müstefvā zahīre tedārük edüp ḳodılar ol (10) maḥallede vezīr yemişli [yemişçi] ḥasan paşa 'asker-i islām ile erişüp kāfire muḳābil olup (11) geçe ve gündüz çeng ve cidālden ḥālī olmayup kāfirler hem ḳal'adan ve hem iki (12) şuyun arasından girüp 'asker-i islām kāfire fırsat bulmayup ol-zamān (13) meḥmed kethudā budin beglerbegisi idi ve manğur kuş meḥmed paşa bu ikisi ğayrete

18a

(1) gelüp kâfirlerüñ tãborda top ve tufengine
 bakmayup sîmurğ misâl kâfirlerüñ içine (2) girüp
 ‘azîm çeng ü cidâl ve hârb u kıtâl eylediler niçe
 zamân kâfirleri kırup (3) helâk eylediler şöyle
 kim anlarda kılıç şalmada kuvvetleri kalmadı
 ve ‘asker-i islâmdan (4) yardum etmege kimesne
 gelmedi zîrâ kâfirler çok idi baħr-i muhîṭ kıatında
 kıatre (5) n’eylesün âḫirü’l-emr ikisi dahı yüzlerin
 çevirmeyüp anda pāk şehîd oldılar (6) el-hukmu
 li-llâhi[’l-]vâḫidi’l-ḳahhâr innâ li-llâhi ve innâ
 ileyhi râci‘ün kâfirler gâyet (7) feraḥnâk oldılar
 andan başların kesüp kıanija altına getirüp bir
 sünjüye diküp (8) metrislerde kıodılar ve bülend
 âvâzlı [âvâzıla] çağırup dëdiler ki ey ehl-i kıal’a
 bilünj (9) ve âgâh olunj oşte yokařudaki ‘askerümüz
 istolni beligrâdı aldı (10) vezîrünjüz yemişci ḫasan
 paşa pâdiřâhunj ‘askeriyle gelüp bizüm ile çok
 çeng (11) eyledi âḫir meḫmed ketḫudâ dünyâda
 birdür ve budin beglerbegisi meḫmed paşa ol
 (12) ikisinünj başlarıdır anları bozdük vezîrünjüz
 gücile elimüzden kıurtuldı (13) sigetvâra doğru
 gitdi ve yaruñ cümle yokařuda olan ‘askerümüz
 bunda gelür

[illegible]

18b

(1) bundan sonra kime dayanursız size ahlâ yardım gelmez imdi evlâsı budur ki (2) devletlü kırâluñ hışârıñ vérünj zîrâ yazıkdur bir er kırk yılda ançağ (3) hâşıl olur üç ay olıyür şunda kapanup ceng edersiz serdârıñuz (4) olan tiryākî* hasan paşa bir muhannet kimesnedür sizünj eyligünjüzi istemez (5) bir tiryākî kimesedür siz anı söyletmeñ başıñuz mālunuzu selâmete çıkarıñ (6) devletlü kırâluñ ‘ahd ü amānı vardır bir kılunzuza zarar gelmez ve ziyân olmaz (7) oşte yarıñ yokaruda olan ‘asker istolnı beligrâdı alan hersek (8) mātıyâş iki yüz biñ ‘asker ile geldükde belki size amān vermeyeler ve (9) bu başları inanmazsañuz meḥmed ketḥudâ’ı bilür kimesne varısa çıkup başları (10) baksunlar kırâlumuzıñ çok şey’i ri‘āyet etmek murâdı vardır dēyü anıñ (11) gibi bağırdı andan ḥasan paşaya cümle aḥvālî dēdiler gāzî ḥasan paşa (12) cümle ‘ayānı bir yere getürüp dēdi-ki ey gāzîler çün bilürsüz ol mel‘unlar (13) sizi esir[ge] düğinden ol naşîhatleri etmezler hemân gündülerinünj semtine

[illegible]

19a

(1) lâzım olan fitne efsûnların ederler çünkü ol başlar gerçektür ben bu kal'aya (2) meḥmed ketḥudâ için ve manğur kuşu meḥmed paşa için kapanmadum dîn-i islâm (3) için ki ol dîn ḥaḳdur anuḳ için kapandum hemân 'izzetlû sa'âdetlû pâdişâhumuz (4) ḥazretleri şağ olsun birisine buyurdu meḥmed ketḥudâ oldu gâziler (5) dîn-i islâm yolunda sâbit-kadem olmaḳ gerekdür zîrâ dîn-i islâm çihānuḳ (6) rûşen çerāğıdır allāh te'ālâ celle şānuhū [gendi rûşen çerāğı] soyundurmaya ey gâziler taleb bizden (7) vereḳ allāhdur 'azze şānuhū şimdi bilüḳ kâfirlerüḳ yüzine dünyâ gülmişdür (8) ve gendüleri mağrûrlardur ammâ in-şâ'e'llāhu te'ālâ bundan sonra gülmek bize (9) olur ağlamak anlaradur ümîdümüz budur ki şandukları başlarına gelür (10) hîç üşenmeḳ mu'cizât muḥammed muştafānuḳdur fırsat bizümdür andan buyurdu (11) metrislerde çağıran melâ'ine cevâb vermeḳüz zîrâ sözden âşinâlık (12) kesb olur mağlûb gâlib olur ve mâ'il olur ammâ bir kimse olsa top ile ol (13) başları urmaḳ gerekdür ki ola ki şuya düşürmege mümkün ola melâ'in fahırlanmaya

19b

(1) dèdi andan peçuyılı behrām çeri başı illerü
 geldi dèdi-ki sultānum eger taıırı (2) te‘āla hāz-
 retleri ‘ināyet édüp sultānumdan himmet olursa
 ben kuluı ol (3) başlara bir top atayım dèdi gāzī
 hasan paşa eyitdi göreyim seni (4) hāq subhānehū
 ve te‘ālā işüıi rāst getüre dèdi ol daıı elin būs
 édüp (5) vardı anda bülbul* topı dèrler meşhūr
 topdur ol başları nişān (6) édüp andan allāh allāh
 dèyüp āteş vèrdi hāzret-i allāhuı ‘ināyetiyle (7)
 ve gāzī hasan paşanıı himmetiyle iki başı bile
 şuya düşürdi fı (8) ’l-hāl hasan paşaya müjdeye
 geldiler ol behrām çeri başıya bir timār bağışladı
 (9) kāfirler zehre yutmışa döndiler ve bī-hūzūr
 oldılar andan ol çağıran (10) melā’in kaçup şetm-i
 [şütüm-ı] gālīzeyeye başladı ve dèdi bire hey pülād
 çānlū tã’ife (11) inşāfuıuz yok-mıdur cin misiz
 perī misiz üç ay olhyür sizüı (12) ağzuıuzdan bir
 dürlü cevāb eşitmedük bundan şonra hālünüzi
 görürsiz (13) yarııı yokaıda olan ‘askerümüz
 gelsün ayruı size amān yokdur

20a

(1) biñ başuñuz olsa biri sağ kalmaz dèdi andan dönüp tâborlarına (2) vardı ve vâķi' hâli ferdinan kırâla bir bir söyledi ol maħallede kırâl (3) mel'ün gâyet ğazaba gelüp nidâ etdürmege başladı her kim içürüden bir dil getürürse (4) veyâ bir şaħiħ ħaber vèrürse aña on pâre köy vèreyim ve yanumda muķarreb èdeyim (5) dèdi eşiden melâ'in çok cehd eylediler kal'a çevresinde muķayyed oldılar hele (6) el-ħamdü li-llâhi te'âlâ kimse ele girmedir andan ol geçe geķüp şabâħ oldu cümle kâfirler (7) ħarekete gelüp yayası ve atlası deryâ'-ı mişâl [deryâ-mişâl] komoran tarafına revâne oldılar (8) ba'dehû bir iki sâ'atden sonra yanık altında olan küffâr-ı ħâksârıñ ağırlıkları (9) öyle vaķtinde erişüp çadırların kurmağa başladılar ba'de'z-zamân alay alay (10) bölük bölük deryâ gibi boyı begleri cehennem dutrakları her biri gendü otağına (11) ve çadırına doldılar hersek mâtâyâş nâm mel'ün serdâr bu bir heybetile ve bir 'azametile (12) ve bir ğurûrlıĝıla gelüp türki sinek yerine dutmazdı ba'dehû ulu dīvân (13) eyledi her kes keyfiyyet-i ħâlini ortaya getürüp söyleşdiler kanija ħâlinden

20b

(1) şahîh haber vërmege kimse kâdir olmadı ferdi-
 nan kırâl ağlayup eyitdi (2) ‘ömrümde ben böyle
 çânsuz tã’ife’i görmedüm her bār ki içeri söz söy-
 leseñ (3) anlar hemān kılıç gösterürler dēdi hersek
 māt̃yāş başın kaldurup eyitdi (4) söyleşmekden
 murād budur ki türk [ile] dostlık etmekdür bu ne
 sözdür dersiz (5) dēdi yoķaruda istolnı-beliğrād
 gibi kal’a’i aldük āl-i ‘oşmān ‘asker-iyle (6) bunça
 zamān çeng eyledük ve bu kadar bellü başlu
 türkün başların kesdük (7) siz hoz [hod] üç aydan
 berü bir palanķa’ı almağa kâdir olmadunuz yā
 bir dil almağa (8) kâdir olmadunuz yā bārī bir
 şahîh haber almak için yazıklar olsun size (9) siz
 erlik nedür ve çeng nedür bilmezsiz aralarında
 çok kıyl ü kāl oldu (10) az kaldı çeng mertebesine
 varaydılar zīrā kanija kal’ası māh āhırinde (11)
 muhāşara olndı bāzār günü top urdılar tā teşrīn-i
 šānīnūñ evvelinde (12) yine bir bāzār günü bi-‘inā-
 yeti’llāhi te’ālā münhezim oldılar ba’delhū evvel
 muhāşara eden (13) melā’in dēdi-ki biz bunça
 zamāndur bu kal’a’i dögdük fetḥ edemedük

21a

(1) çünki siz geldünüz feth-édüñ biz kâdir olmaduk dëyü gitdi ve gendülere (2) eyitdi çünki hâl böyle oldı bize lâzım olan budur ki gendümüziz (3) gerüye çekelüm bunlar dahı ne hüner gösterürler dëyü aralarında hayli burüdet (4) hâsıl oldı ba‘dehü şonra gelan melâ‘în hersek mâtyâş bed-fi‘âl gayret édüp (5) tekrâr âdem göndürdi ey ehl-i kal’a eşitdünüz ‘askerünüzün hâli şöyle (6) oldı şimdi size bir [yer]den yardım gelmez serdaruñuz sigetvâra gitdi (7) yoxaruda yalnız bize karşı durmadı şimdi biz iki ‘azîm ‘asker (8) olduk yedi kırâl ‘askeri şimdi bundadur oşte kırâllar sizlere tahşin için (9) selâmlar ederler sizün bunda çeng eyledü(gü)ñüz zahmetine ve gayretünüzze ta‘accüb (10) ederler pâdişahuñuza hizmet ise ancak ola bu dünyâda sizden ziyâde (11) kapanmış ve zahmet ve gayret geçmiş [çekmiş] yoxdur âferîn size yeter belâ ve zahmet çekdü(gü)ñüz (12) hemân devletlü kırâlun hışârın vërün zîrâ şimden şonra kışdur zahîrenüz (13) kalmaz ve bir yerden yardım gelmez hemân sağ isenüz sağlık ile kal‘adan

21b

(1) çıkup gidüñ aślâ bir kılunıza zarar ve ziyân gelmez hemân mel'ün şol (2) kadar mülâyim sözler söyledi murâdı budur kim bulay-ki içerüden bir söz (3) söyleyeler âhîr gördi gendüye cevâb yokdur eyitdi kerem eylen kırâllar (4) sizlere tahşîn için selâmlar eylediler bize bir bellü cevâb vërüñ dëñ [dëyü] (5) yalvardı ba'dehü kal'adan kılıç gösterdiler ve mel'ünü tufenge dutdılar (6) âhîr sitem-i ğalîtiyye [şetm-i ğalîz] ile söge söge nevmîz gitdi kırâllar eyitdiler ve ümîz ederlerdi (7) biz şimdi bu kadar 'asker buluşdük türk göricek içlerine korku düşer (8) eger cevâb ederlerse tahkîk kal'a'î vëürler ba'dehü âdem gelüp haber vërdi (9) türk cevâb vërmez hemân kılıç gösterürler dëdi mâtıyâş hersek (10) eşidüp ğâyet kaķıdı yaruñ yürüiş edelüm ve kal'a'î yer ile (11) berâber edelüm bu türki böyle kıomayalum dëdi ammâ evvel gelüp kanija'ı (12) muhâşara (eden) edenler bu haberdan ğâyet hazz u şafâ eylediler ba'dehü mezkûr (13) gemileri ki yapmışlardur ol-gün şuya şaldılar ğâzî hasan paşaya haber geldi

سینه کبد و کلى از صلب بر فلک زده صند و نوزاد کلنر حاکم مامور شود
 قدر و عید سوز از سولای مژدوی جوهر کم بود که از جوهر بر سوز
 سینه از لخته کور جوهر کتوبه جوهر جند از سینه کرم از یکش قرال لور
 سینه از کتب ایچو سوز از لایه بر سینه بر لایه جوهر و بر کتوبه و کتب
 بلور و جوهر جوده قلم و قلمی کور سوز جوهر و ملعده طونک و فویدو
 از سینه غایب از لایه کتوبه و فویدو کتب و زلال از سینه و رازین از لایه
 بنشیند و قدر و عید کور و لایه کتوبه کور و کتوبه ایچیه و فویدو کتوبه
 از جوهر لایه کتوبه و فویدو کتوبه و فویدو کتوبه و فویدو کتوبه و فویدو
 کتوبه جوهر و فویدو کتوبه کتوبه کتوبه کتوبه کتوبه کتوبه کتوبه
 ملعده کتوبه و فویدو کتوبه کتوبه کتوبه کتوبه کتوبه کتوبه کتوبه
 بلور لایه و فویدو کتوبه کتوبه کتوبه کتوبه کتوبه کتوبه کتوبه
 می فویدو لایه کتوبه کتوبه کتوبه کتوبه کتوبه کتوبه کتوبه
 کتوبه کتوبه کتوبه کتوبه کتوبه کتوبه کتوبه کتوبه کتوبه کتوبه

از کتوبه

22a

(1) andan gemiler geliçek yola karşı kal'anun
 tolmasın yarup ve içine balyemez (2) topların
 koyup ve içine taş ve demür parçaların dol[dur]
 dılar tamâm kal'anun handegine (3) geldükde ol
 gemileri şuya ğark eyleyeler ve her topun ya-
 nında üstâd topçıları (4) [t]opçıları kodı göreyim
 sizi dedi andan bu taraftan ol gemileri şuya (5)
 şaldılar yarın bazar günidür kal'aya yürüyüş için
 nidâ olındı 'azîm tenbîh (6) eylediler ve içerüden
 dil almak için üç âdem göndürdiler ve her biri-
 sinün [eline] (7) elişer fülûri* vërdiler bulay-ki bir
 şan'at ile bir hîle ile dil alaydılar (8) göreyim sizi
 dedi andan ol üç âdem kal'a altına varup çağır-
 dılar (9) ve fülûrileri gösterdiler elbette bize bir
 iki âdem gelüp bizi içerüye getürsünler (10) size
 tâbi' olmak murâdumuzdur dëdiler ğâzî hasan
 paşa murâkabeye varup (11) andan mübârek başın
 kaldurup eyitdi topı urun hîledür dil (12) almak
 için gelmişlerdür fülân topa âteş vërün göreyüm
 sizi andan (13) nişâne alup topa âteş vërdiler bi-iz-
 ni'llâhi te'âlâ top dânesi ikisin dâr

از روح کبیر کلجک دوله قوتو ناکم کنن طوطی باروب وایچنه یانیز
 طوطی قیوی وایچنه طوطی وومر باروب ووریل طوطی ناکم کنن
 کله کله لوله کبیرین صوبه غن ایله لوله ووریل کبیرین یانیز وایچنه
 ووریل کبیرین قوتو کوریم کبیرین عرب ازیم ووریل کبیرین صوبه
 صالیم باروب بارور کوریل قلیه ووریل ایچنه نزل اولدو یانیز
 ایله یانیز وایچنه ووریل ایچنه ازیم ازیم کوریل ووریل
 ایله یانیز ووریل ووریل بر صوبه ایله ووریل ایله ووریل
 کوریم کبیرین عرب ازیم لوله ازیم قلمو ایله ووریل
 ووریل ووریل ووریل ایله نزه بر ایکی ازیم کبیرین ایچنه ووریل
 سینه ووریل ووریل ووریل ووریل ووریل ووریل ووریل
 ازیم ووریل ووریل ووریل ووریل ووریل ووریل ووریل
 ایچنه کبیرین ووریل ووریل ووریل ووریل ووریل ووریل
 ووریل ووریل ووریل ووریل ووریل ووریل ووریل ووریل

22b

(1) mār eyledi üçünci yere düşüp bayıldı gāzī
 ḥasan paşaya ḥaber (2) vërdiler ol dahı şādmān
 oldu ve topçıya on beş fülûri (3) baḥşış vërdi ammā
 ol üçünci mel'ûn kaçup kırāla ḥaber vërdi (4) kırāl
 gāyet gāzaba gelüp ve yine 'askere nidā buyurdi
 serden-geçdi (5) fedā'î iki biñ sekiz yüz yazıldı ve
 eyitdi her kim ḳal'a bedenine (6) çıka on pāre köy
 vëreyim ve ḳanḡıñuz ol cāzū ḥasan paşa'î (7) diri
 dutup getürürse ḳanija ḥiṣārın ve kırk pāre köy
 vëreyim (8) göreyim sizi niçe nār-u-nūra ḥizmet
 èdersiz ve ḥazret-i 'isā yüzün (9) aḳ èdersiz dedı
 ba'dehū yarur bāzār günidür ḳal'aya yürüiṣ (10)
 muḥkem tenbīh-i nidā eyledi iḳerüde gāzī ḥasan
 paşaya ḥaber ètdiler (11) ol dahı her ḳolda olan
 gāzîlere varup her birine istimālet (12) vërup ve
 ḥayır du'ālar eyledi ve dedı gāzîler kāfirlerün
 ḳoḳlḡından (13) üṣenmenüz in-şā'llāhu te'ālā
 furṣat bizümdür her bār ki kāfirler dīn-i islām
 üzerine

23a

(1) fitne âteşin bıraksalar haḫ subḥānehū ve te‘ālā
 ḫazretleri luṭf u kerem ile (2) ol fitne âteşin şoyun-
 durur imdi ey ġāziler göreyim sizi (3) dīn-i islām
 oğurına merdāne derūnī kāfirler ile duruşalum
 ölenlerümüz (4) şehīd ve ḫalanlarımız ġāzī ve
 sa‘iddür her biriñüz ḫāzır oluñ zīrā (5) kāfirler bu
 geçe yüriyişe ḫāzır olıyürler ve kollu ḫoluñuza
 ḫāzır bulunuñ (6) ümīzdür ki bu tedbīrleri daḫı
 rāst gelmeye andan cümlesi ġāziler ḫaviyyū’ (7)
 l-ḫulūb olup dēdiler ki sulṭānumuñ himmeti
 bizüm ile bile olsun (8) cān ü baş oğurına ḫurbān
 ēderüz dēdiler andan cümlesine ḫayr du‘ā eyledi
 (9) andan ḫal‘anuñ toḫların ve ṭufenk endāzelerin
 [endāzilerin] her ḫolda ḫāzır eylediler (10) ve düş-
 men-i bī-dīn ṭarafına göz ḫulak dutup durdılar
 bu ṭarafdan (11) kāfirler ol-geçe metrislere girüp
 ol gemileri ḫāzır ēdüp fedā’ī ḫoyup (12) işāret içün
 bir toḫ ta’yīn eylediler ḫaçan-kim ol toḫı atalar
 ol zamān (13) her ḫoldan yürüyalüm dēyü ḫavl-et-
 mişlerdi ġāzī ḫasan paşa gendünüñ

23b

(1) hâşlar[1]-ile kâfirler ol [gemileri] yürüdiçek
 iki kol mâ-beyninde durmuş (2) idi eger kâfirler
 bir kola ziyâde hücum ederse gendüsi anda
 mevcüd buluna (3) ol eyle dururken tañ yeri
 ağarmağa başladı melâ'în ol zamân ol (4) topa
 âteş êtdiler şöyle kim ol top darbından tamâm-ı
 kal'a ditredi ve dīvârları (5) lerzeye geldi sigetvâr
 kapusunun üstü yanında kırk ayak dīvârdan (6)
 geçüp mahmūd ço[r]bacı dërlerdi anuñ odasına
 oğradı dīvârdan (7) geçüp dördünci dīvârda karâr
 eyledi peçuyılı 'oşmân çelevi gendü ayak (8) ile
 kal'a dīvârın ölçüp kırk ayak yaş[s]ılığı idi [şaydı]
 ba'dehû ol (9) topı atdukdan şonra kâfirler dört
 taraftan hücum edüp yürüdiler (10) ve ol gemileri
 tamâm kal'a handegine yakın getüricek içërüden
 karşularına [doğru olan] toplara (11) âteş vërdiler
 'inâyet-i hâkķ-ile ve mu'cizât-ı resûlu'llâh ile her
 birisi bir kimseye (12) oğradı kimisin ortadan ve
 kimisin şu berâbarlığıyla urup tamâm-ı gemileri
 hep (13) şuya ğarķ oldu ve içinde olan melâ'în
 hepsi şuya ğarķ oldılar

24a

(1) sâ'ir-i küffâr-ı hâksâr ol hâli görüp belleri bül-
 külüp 'ömürleri teng (2) oldu ammâ bu cānibden
 ġāziler bebürler gibi çokranup [gümürenüp]
 'āşıkāne ve dil- (3) -īrane çenge girdiler top u tu-
 fenk ok [ot] u kunpara ve taşlar ile kaba kuşlğa (4)
 degin 'azīm çeng eylediler şöyle kim gökde melek
 ve deryāda semek tahsîn eyledi (5) āhirü'l-emr
 ümmet-i muḥammede 'ināyet-i subḥānī ve luṭf-ı
 yezdānī erişüp kāfir (6) yüz çevirüp kaçdılar
 el-ḥamdü li-llāh şümme'l-ḥamdü li-llāh ehl-i
 islām manşūr ve muzaffer oldılar (7) on sekiz bin
 miqdārı kāfir helāk olduğundan ayrı sâ'ir-i beg-
 lerden (8) mā-'adā rīm* papa* karındaşı tufenk
 ile urıldı yavuz mel'ün idi otuz (9) bin 'askeri
 vardı sonra mürd oldu kāfirler maḥzūn oldılar
 ve diyārlarına (10) firār etmege başladılar ammâ
 (11) bu taraftan ġāzī ḥasan paşanuy öjine cem'
 (11) olup dest būs edüp ġazāñuz mübārek olsun
 dediler ol daḥı cümlesine (12) ḥayır du'ālar edüp
 in'āmlar eyledi her kes sedd-i iskender gibi oldu
 'azīm şenlikler (13) eylediler ammâ ol taraftan
 kāfirlerün ḥāırları ġāyet perişān oldılar elem
 geçdiler [çekdiler]

24b

(1) ve bir yere cem‘ oldılar ve müşāvere eylediler
 şimden şonra biz bu ƙal‘aya çāre edemezüz (2)
 hemān her kes ƙışla tedārükünde olup açlık ile
 zebūn edelüm türk ‘askeri (3) gelürse dögüşüp
 bozsek ol-zamān bunlar göziyle görseler belki
 ol zamān (4) içlerine ƙorƙu düşüp ƙal‘a’i vērür-
 lerdı ammā ƙopları havā el vērürken selāmete (5)
 çıkaralum dēdiler ba‘dehū ol maħallede malta*
 hākimi olan don-çuval* [don cuvan] nām la‘īn (6)
 eyitdi şimdi biz ƙopları ƙaldursek iƙerüde olan türk
 bizi şey yerine ƙomazlar (7) andan ğayri türkünj
 ‘askeri sigetvārda otururken üstümüze gelmege
 hīç niyyetleri (8) yogısa bu haberi alduƙdan şonra
 üstümüze gelürler ol zamān ƙopsuz ve ƙufenksüz
 (9) ƙarşularına durmağa ƙādir degül-iz biz anlara
 ƙop ve ƙufenk ile cevāb (10) vērmezsek şāde ƙılıça
 geliçek bizüm hālümüz bellüdür dēdi hemān
 evlāsı (11) budur ki şimdiye dek günde ne-miƙdār
 ƙop ƙal‘aya atuldıysa bundan şonra günde (12) iƙi
 ol-ƙadar urmaƙ lāzımdur hīç türkünj yüzün gözün
 açdurmayaalum (13) zīrā iƙerüde gendü ‘askerleri
 sigetvāra geldüĝin haber almışlardır anlar şimdi

25a

(1) ümîz dutarlar ƙal'a imdâdına gelürler dèdi andan şonra iki bin ƙop (2) urmağa başladılar şöyle ƙop darbından ƙal'a dīvârlarında eŝer ƙalmadı hemân ƙabya (3) renginde [bir sâde] ƙopraƙ ƙaldı âdemler ƙod derd-ile ve miĥnet ile küffâr-ı ĥâksâr (4) gündüzün ƙop ile yıƙduƙları[nı] yine geçe ile yaparlardı ammâ melâ'îm-i (5) bed-fi'âl gündüzün ƙanĝi vezn üzre ƙal'aya ƙop ĥavâle êdüp ururlardı (6) yine geçe ile ol vezn üzre doldurup ƙal'aya ƙopı ĥavâle êdüp (7) ururlardı çok âdem helâk eylediler niçe zamân bu ĥâl üzre geçüp (8) meger bir geçe ĝâzî ĥasan paşanın ƙöle aşı iki iç oĝlanı ƙorƙıdan (9) kâfirlere firâr eylediler ve anların ĝönlinçe ĥaber söylemişlerdür bu ĥâlden (10) ĝâzî ĥasan paşa ĥaber alduƙdan şonra ĝâzîlere dil almak için ıŝmarladı andan (11) ĝâzîler geçid başına varup bir ƙaç firenĝi dutdılar ve ĝâzî ĥasan paşaya getürdiler (12) ĝâzî ĥasan paşa nevbet ile bir bir su'al eyledi ba'dehû eyitdi iki âdem (13) ĝöndürdüm varup ƙırâllarınuzı buluşdılar mı dil eydür buluşdılar

[illegible]

25b

(1) ve ne dēdiler ise bir bir söylediler ġāzī ḥasan paşa ol maḥallede güldi ve eyitdi (2) gerçek söylemişlerdür hemān kırāl anları yakın eylesünler yā kırāllar şordı-mı (3) içerüde ne-mikdār ‘asker vardır eyitdi şordı ve dēdiler devletlü kırāl (4) ‘askerüj ‘adedin bilmezüz nihāyet ādem çokdur ammā zaḥīre azdur hemān devletlü (5) kırāl zamānıdur uruñ toḫları andan ġāzī ḥasan paşa yine şordı (6) yā siz anları kırāl yanında gördüğünüz mi eyitdiler gördük tekrār ġāzī ḥasan paşa (7) güldi ve dēdi yā biz içerüde gülbang-i muḥammedī çekdü[gü]müzde taḥmīnen ne-mikdār ādem (8) dērlerdi anlar eyitdi sulṭānum kimi eydür otuz biñ ādem vardır kimi eydür (9) yigirmi biñ ādem vardır kimi eydür on beş biñ ādem vardır dēdiler ġāzī (10) ḥasan paşa başın şaldı ve güldi ba‘dehū ‘ömer ağaya eliyle işāret eyledi ya‘nī (11) başlaruñı kesün dēdi ve anları taşra çağırup [çıkarup] ḥasan paşa ‘ömer ağa’i yanına getürüp (12) dēdi-ki var şunları getür ve gendüñi bildir evvelkileri koyıvêrdüğünj üzre bunları (13) dañı koyuvêr ve macar ‘askeri içine oğrad ve macar diliyle bunları şetm-eyle ve anları

و نه عریض است بر سهولت و غایت حسن است از آنکه کوه در زمین
 کوچک و بزرگ و در جاه خالی زمین بقیه ای است که با فراغ و بزرگی
 از کوه غرض است که در درون زمین صورتی و در بیرون و در قله
 شکوفا عریض و بلند و بنشیند در کوه صخره است و صخره از در جاه و در
 قله شایسته از در کوه و در این از **غایت حسن است** به صورتی
 باید از این قله نیز کوه کوهی از این کوه که کند **غایت حسن است**
 کوهی و در این با آن کوه که کوهی یکدیگر و در این کوه و در این
 و در کوهی از این کوه که کوهی از این کوه که کوهی از این کوه که کوهی
 یکدیگر و در کوهی از این کوه که کوهی از این کوه که کوهی از این کوه که کوهی
صورت حسن است و کوهی از این کوه که کوهی از این کوه که کوهی از این کوه که کوهی
 بنشیند کوهی و در این کوه که کوهی از این کوه که کوهی از این کوه که کوهی
 و در کوهی از این کوه که کوهی از این کوه که کوهی از این کوه که کوهی
 و در کوهی از این کوه که کوهی از این کوه که کوهی از این کوه که کوهی
 و در کوهی از این کوه که کوهی از این کوه که کوهی از این کوه که کوهی

26a

(1) tenhâya getürdükde dēdi ki şöyle sizden evvel
 ikisin ben daḥı āzād eyledüm (2) ammā ol iki ādem
 taşra çıkdılar ƙaşd ile anları göndürdi ƙal‘anuḡ
 zābūnlıḡın (3) söylesünler bulay-ki ƙışlaya idüḡüz
 zīrā sigetvār altında olan ‘askerden (4) ādemler
 geldi sizi bir ƙarīƙ-ile ƙışa deḡin alıƙodılar andan
 sonra anlar öteden (5) bunlar berüden otuz biḡ
 ‘asker ile taşra çıƙup macar ‘askeri daḥı otuz (6)
 biḡ ādem vardur imdi bilesiz ƙaşdları böyledür
 ve bu ‘asker cümlesi macar (7) ‘askeridür üç geçe
 olıƙaƙ taşradan macar ‘askerinden biḡ ādem
 gelür ve bunlar (8) giderler imdi benden ƙapu-
 dana* selām eyle ol daḥı ƙırāluḡuza ḡaber ēde
 (9) ḡāfil olmayalar türkūḡ murādı budur ve ben
 sizden-im ve ƙal‘ada bir yıllıƙ (10) zāḡire vardur ve
 bir yıllıƙ bārūt vardur ve paşamuz sizi öldürmege
 (11) emr-cyledi ammā ben sizi ḡazret-i ‘īsānuḡ
 ḡurmetine āzād eyledüm (12) bir zamān bu ƙal‘a’i
 alursauḡuz ol zamān benüm ḡurmetümi bilürsiz
 ve ellerine birer miḡdār (13) beyāz etmek vēdi
 eyitdi belki aḡsuḡuz bu etmek benümdür dēyü
 şahvēdi

[illegible]

26b

(1) anlar dahı cân halâş edüp tâborlarına geldiler ve zâbıtlarına varup (2) cümle vâkı‘ hâli ve gördükleri aḥvâli bir bir söylediler ‘ömer ağanuḡ selâmın (3) degdürdiler andan kalḡup anları kırâla getürdiler cümle aḥvâli bir bir anlardan (4) su’âl eyledi cümle aḥvâlden ḡaber alduḡdan soḡra cümlesi bî-ḡuḡûr oldılar (5) ve ḡayrete vardılar elemelerinden niḡe eḡeḡeklerin bilmediler ve ol iki (6) murdâtların [mürtaddların / mürtedlerin] dutup kal’aya karşı aḡdılar andan iḡerüye ḡaḡır-dılar (7) ve dēdiler oḡte göndürdüḡünüz ḡāsūsları bildük ḡâlleri budur dēdiler (8) andan bu ḡâli gör-enler ḡâzî ḡasan paḡaya ḡaber vērdiler ba’dēhū ḡâzî (9) ḡasan paḡa kal’a üstine ḡıkup gördi ḡâd ü ḡandân oldı kal’a (10) ehli ol ḡâli görüp ‘acebe ḡaldılar zîrâ bu ḡarafdan olan ḡilelerinden (11) kimsenünḡ ḡaberi yoḡıdı imdi ey ḡâzîler umûr-ı esrârı ḡâyet ḡaklamak (12) gerekdür tâ kim iḡ illerü ge-le ba’dēhū ḡâzî ḡasan paḡa her ḡolda olan (13) zâbıtların bir yere cem’ edüp dēdi-ki bu ḡeḡe ne-ḡadar ḡop ve ḡufenk varısa

27a

(1) zamānı olduğda şenlik etmek lâzımdur dedi
 emir sulṭānumuḡdur dēdiler (2) her kes dērlerdi
 ‘acabā bu şenligün aşı nedür niye olur kimi der
 taşrada (3) kaçan murdātları [mürtadları / mür-
 tedleri] öldürdüğine andan ol-gēce nişfu’l-leyle
 yakın olıçaḡ (4) buyurdi üç def’a gülbang-i
 muḡammedī çeküp andan toplara ve tufenklere
 (5) āteş vērdirler şöyle ki ḡal’a içi tolu āteş oldı yer
 lerzeyle geldi taşra (6) olan melā’in serḡoş yatur-
 ken anıszdan bu heybeti görüp begleri (7) olan at
 arkasına gelüp şabāḡa deḡin uyumayup bu şen-
 liklerün aşı (8) nedür dērler ḡāl ne ola ol-gün ulu
 divān edüp dört taraftan (9) ḡaber baḡdılar soḡra
 alaylar düzdürüp dört tarafa ḡara’ullar ḡodılar
 (10) ‘azīm ḡorḡu çekdiler ammā bu taraftan ḡāzī
 ḡasan paşa ḡara ‘ömer aḡa’i (11) buyurdi ḡanija
 defterdārı şa’bān efendi dērlerdi ḡāyet ‘āḡıl (12) ve
 ehl-i ḡalem idi ḡüsn-i ḡaṡṡa mālīk idi anı varup
 da’vet eyle dēdi (13) andan varup getürdüm ḡāzī
 ḡasan paşa eyitdi divīt ḡalem ve kāḡıd

[illegible]

27b

(1) götürünj dedi andan bizi ve dahı kim varısa taş-
 ra çıkmak içün (2) işâret eyledi anlar ikisi tenhâda
 kaldı ben hâkîr dahı kapu aralığından (3) bakup
 gördüm gâzî hasan paşa şa'bân efendiye eydür
 oşte serdârumuz (4) 'asker-i islâm ile sigetvâra
 gelmişdür imdi bizden vezîre bir kâğıd (5) yaza
 ki benüm sultânüm eşitdük sigetvâra gelmişsiz
 kademünüz mübârek ola şafâ (6) geldinüz ve bize
 irsâl eyledüğünüz üç-yüz elli yenîçeri ve yüz bin
 fülûri (7) altun ve yüz kânîr* bârût ve yüz kânîr
 kurşun ve yüz kânîr (8) peksimât* düşenbe geçesi
 nişfu'l-leylde gelüp kal'aya girdi lutf-etmişsiz (9)
 lâkin hiç ihtiyâcumuz yogıdı zîrâ bir yıllık zahîre
 ve bârûtumuz vardur ançak (10) sizden ricâmuz
 budur ki işbu geliçek bâzâr günü bizüm iskender
 kethudâ ile (11) on beş bin fedâ'î yarar eli [eri]
 yedeklü 'asker koşasız tañ ağarmazdan evvel
 (12) eriştüresiz hiç gendünj zahmete girmeyesiz
 hemân bizi hayr du'adan ferâmüş (13) etmeyesiz
 gerçi biz kal'ada otuz bin âdem-iz lâkin atlumuza
 köprüler

کند که ویرج از به یزید و وحی که در بر طریقه حق لک
 از به ابدیه اندر لکساج تمام قلدیر بی حقیق و وحی قبول آفرین
 با قوت کور هم **خارج من پیش سجده** **لایه** ابرار که نرو در
 سکر اسلام ارج سکنان کلمت نود در ایدین بزوجه و زری که
 یازده پنج دفعه است که سکنان کلمت نود در ایدین زیاده که اول
 کلمت نود و زری که اول کلمت نود در ایدین زیاده که اول
 الیوم و یوم قضا و باروت و یوم قضا و یوم قضا
 یک ماه و یوم یکجه نصف الیوم و یوم قضا و یوم قضا
 که یوم حبس یوم قضا و یوم قضا و یوم قضا و یوم قضا
 سیزده روز و یوم قضا و یوم قضا و یوم قضا و یوم قضا
 او یک سال یکجه نود و یوم قضا و یوم قضا و یوم قضا
 دیگر نود و یوم قضا و یوم قضا و یوم قضا و یوم قضا
 اربعین کرم و یوم قضا و یوم قضا و یوم قضا و یوم قضا

خود نود و یوم

28a

(1) bozılmışdur taşra çıkmazlar nihâyet kâfirlerün
 ‘askeri içinde macar begleri ekser (2) bizüm ile
 dostlık üzre olmağla kal’a muhâşara olalı her
 geçe biñ âdem (3) fedâ’î tufenkci içerüye bize
 imdâda geliyürler her ne lâzım olursa (4) yetiştü-
 rūp getürürler ve aralarından ne haber var-ısa
 hep bize i’lâm ederler (5) anlar taşrada otuz biñ
 âdemdür anlar ile intifâk [ittifâk] eyledük işbu
 (6) geliçek bâzâr günü ‘ale’s-seher biz içerüden
 metrisler üzerine çıkaruz (7) siz dahı bir cānibden
 ve macar ‘askeri bir cānibden urup in-şā’llāhu
 te‘ālā fırsat (8) bizümdür zirā tâborları çevresinde
 (çevresinde) handek yokdur hemān (9) benüm
 sultānum ğayri dürlü etmeyüp iskender kethudā
 ile seher vaktinde ‘asker (10) göndürmeyince olma-
 yasız ve benüm [sultānum siz] bizi hayr du‘ādan
 unutmayasız ve inan âdem taşra (11) göndürmiş
 idüm kıralları öldürmege boyunlarına almışlar
 idi sonra bilmezem ne tarîkile (12) haber almışlar
 ve fakîrleri kal’aya karşı aşdılar yohsa aramızda
 bir murtād [mürtad/mürted] vardur (13) ki anları
 ele vermişdür bu işi anlar ile işlede idük ammā
 ne dēyalüm ğāyet hayf

28b

(1) oldu ammâ tekrâr iki âdem peydâ oldu anları
 daħı göndürsem gerekdür (2) bu haberi taşra
 fâş etmeyüp setr-êdesiz fırsat bizümdür şa'bân
 efendi (3) sözleri eşidüp 'açepledi ve hayrân kaldı
 eyitdi benüm sulţānum bu (4) işler kaçan olmışdur
 bunun gibi aħbārlar vērürsiz yazmak niçe müm-
 kin (5) ola ġayri ĥāl vākī' degül-midür benüm
 sulţānum serdārumuz siz bir sâ'at (6) evvel gelüp
 hoşça cānumuz tende iken êrişüp ĥalāşumuza
 sebep olalar (7) dēdi ġāzī ĥasan paşa anı eşidüp
 güldi ve eyitdi siz dēdügümüzi (8) yazuñ ve sözü-
 müzi dutuñ zīrâ bilmedügüñüz yer ve ĥāl vardur
 (9) bu mektüb gerçi serdāra [gibi] yazulur lâkin
 ġayri yere gider (10) bilesiz ol zamān şa'bân efendi
 ĥāl[i] anladı ve eyitdi sulţānum (11) zehī 'akıl ve
 zehī şan'at ĥaķ subĥānehū ve te'ālā ĥazretleri
 rāst getüre (12) ve āsān eyleye dēdi ġāzī ĥasan paşa
 eyitdi in-şā'llāh bu ĥile melā'in-i (13) bed-fi'āl[e]
 te'sir eder nihāyet bu mektüb anlara sābit-kādem
 olmaya cehddür

لودن نساکنندار کیمچ ارمع سدر اردن انچه وچ کونر کنگار
 برجهن طرندش انچه ستر آبتن فوض بر زعد سجاه انچه
 سوزن سیدر حجلین و خیرا قلدر لیدر پنخ سطح بر
 لیز و قجاه لودن کیم لیمارن بر بر سز باز و کیم
 اولد غید جلاله و افق کلبدر پنخ سطح سدر و سوز بر رخ
 لودن کلبدر کیمچ جانر نندر اکی لبر سوز حاد صحره سب اولد
 ویر خاندن **سوز** اکی **سوز** کولدر و لیدر خاندن
 باندن و سوز و سوز کونن زیدر کونن بر حال و لود
 بولکون کیمچ رور و سوز و لور کلبدر به کیم
 بولر اولد قجاه انچه جلاله کلبدر و لیدر سطح
 خوج و سوز و سوز کیمچ و قجاه خاندن و لور کونر
 و لور لایه ویر خاندن **سوز** لیدر سوز و لور
 بر قجاه نایز لبر نایز بر کونن اندره شین قرم لور کیمچ و

حاد و سوز

29a

(1) hemân sırrı haḫ subḥānehū ve te‘ālā ḫāzret-
 lerinden ve biz ikümüzden ğayri kimse bilmeye
 (2) bu söz bunda ḫalsun dēdi andan ṣa‘bān
 efendi bi-smi’llāhi’r-raḥmāni (3) ’r-raḥīm dēyüp
 yazmağa başladı ve ḫāzret-i serveri ṣefī‘ getürüp
 (4) yazmağa envā‘-ı [u] gūnāgūn elḫāb-ile ve
 ‘ibārāt-ile mektūb tamām ēdüp mühr (5) uruldı
 ve şarı atlās kīseye koydı ve bir kāğıda şarup yine
 (6) muşammāya şarup andan ibrişim ile muḫkem
 şarup firenk edüğine* ḫodı (7) andan yanına koyup
 ba‘dehū bu fakīri çağırup eyitdi ḫara ‘ömer ağa’i
 bulup (8) sizi paşa ister dēyü gelsün ḫara ‘ömer
 ağa geldi andan ğāzī ḫasan paşa (9) ‘ömer ağaya
 dēdi ve ḫulağuna fısılladı göreyim seni baḫa bir
 ādem bulay-ki (10) bulayduḫ firenk ve nemçe ve
 macar ve ḫırvat dillerin bile bilür ola dēdi (11) ol
 taşra çıkup ‘ośmān nāmında lağabı samosḫoḫ*
 dērlerdi bir ādem (12) bulup ve anı tamām firenk
 esbābına koyup ḫasan paşaya getürdi ğāzī ḫasan
 paşa (13) eyitdi bu firengi ḫanda dutduḫuz ‘ömer
 ağa eyitdi sulṭānum istedüğün ādem budur

عاهه سوتیه سوز و نجات حوضه و بزرگوار و نوره غیری که بجه
 بوز و بوز و نوره و بزرگوار و نوره غیری که بجه
 المرحوم و بزرگوار و نوره و بزرگوار و نوره غیری که بجه
 بزرگوار و نوره و بزرگوار و نوره غیری که بجه
 لور و بزرگوار و نوره و بزرگوار و نوره غیری که بجه
 مشایخ و بزرگوار و نوره و بزرگوار و نوره غیری که بجه
 از و بزرگوار و نوره و بزرگوار و نوره غیری که بجه
 سیر و بزرگوار و نوره و بزرگوار و نوره غیری که بجه
 عر و بزرگوار و نوره و بزرگوار و نوره غیری که بجه
 بزرگوار و نوره و بزرگوار و نوره غیری که بجه
 لور و بزرگوار و نوره و بزرگوار و نوره غیری که بجه
 بزرگوار و نوره و بزرگوار و نوره غیری که بجه
 بزرگوار و نوره و بزرگوار و نوره غیری که بجه
 لور و بزرگوار و نوره و بزرگوار و نوره غیری که بجه

29b

(1) gâzî hasan paşa eyitdi âferîn dedi-ki in-şâ'e'llâh bu kişi bu işi (2) başa iledür dedi andan buyurdu yüz altun ve altı bin akçalık (3) bir timâr verdi ve gizli kulağına söyledi işbu mektûbı fülân yere bırak (4) bu uşlûb ile dedi ba'dehû gâzî hasan paşa eyitdi in-şâ'e'llâh vezîr (5) hazretlerine varduğunuzda deyesiz sultânım kal'anun hâli gâyet mükeddirdür (6) altında olan küffâr-ı hâksâr anda kıslamak tedârükindedür şöyle kim (7) şu âna degin erişmezsenüz hâlümüz hazret-i allâha kalmışdur deyesiz ya hasan paşadan (8) mektûbuñ yok-mıdır dërse sultânım şahîh mektûb vërmege havf eyledi mebâzâ ki (9) küffâr-ı hâksâr eline girevüz dedi korkdı ve eger yolda 'akabeye râst (10) gelürsen gendüñi öldürtmeyesiz hemân teslim olasız altı bin groşa seni (11) çıkaram dedi ve kal'adan haber sorarlarsa ne varısa bu mektûbdadur gayri (12) haberüm yokdur deyesiz ve zahîre ve bārûtdan sorarlarsa bir yıllık zahîre ve bārûd (13) vardır bir haftadur vezîrden üç-yüz elli yengiçeri imdâda gelmişdür

30a

(1) ve yüz biğ altun ve yüz kânṭâr bārūt ve yüz kânṭâr ḳurşun ve yüz (2) kânṭâr peksimât geldi haftada bize haftalık ta'yîn vērürler dēyesin (3) ve 'askerden şorarlarsa iĉerüde ne-mikḍâr 'asker vardır dērlerse ben ḥisâb (4) etmedüm lâkin ağalarumuzdan bir kaç def'a eşitdüm otuz biğ âdem vardır (5) dēyesiz ve sâ'ir-i aḥvâlden şorarlarsa ḥaberüm yokdur dēyesiz ol daḥı ġâzî (6) ḥasan paşanın dest-i şerîflerin būs êdüp ve ḥayr du'âsın alup yola revâne (7) oldu andan anı bir çüçük [küçük] gemü ile anı öte yaḳaya geĉürüp karaya çıkardılar (8) ol daḥı ġâzî ḥasan paşa dēdügü üzre ol yola gelüp mektûbı yolun (9) ortasında birağup ṭağ'a revâne oldu ve berzençeye doğru selâmete çıktı (10) ammâ ol ṭarafda şabâḥa ḳarşu kâfirler ḥarekete gelüp her birisi gendü işlerine (11) muḳayyed olup nâġâḥ bir atlu kâfir ol yoldan aşığa gideriken ol mektûbı (12) yolun ortasında görüp akça ile kîse kıyâs êdüp ġâyet sevinüp tîz atından (13) şıçrayup ve mektûbı alup gördi mektûbdur 'isâ bağa 'azîm nazar etdi başıma

[illegible]

30b

(1) devlet kuşu kondı imdi ben bunı kırāla ne-vechile
 ‘arz edeyim yolda (2) buldum dersem fā’ide
 etmezem hemān bir ma’külçe yalan fikr-eyledi
 bir türk (3) içerüden çıkar gördüm tamām şudan
 karaya çıktı hemān üzerine hücum (4) eyledüm
 ve anı zebün eyledüm andan atdan aşağı endüm
 dutayım derkenem [dêrken] (5) elüm yaçasına
 erişmedi kuşağında bir mektûb var imiş ançak
 bu mektûb (6) elüme girdi gendüsi tağa kurtuldı
 andan bu fikr-ile ferdinan kırāluy (7) otağa geldi
 atundan ênüp kapuda olanlara dēdi beni kırāla
 buluşturun (8) ‘azīm haberüm vardur dēdi anlar
 kapucı başıya dēdiler ol dahı çıkup (9) dēdi-ki
 haberün başa söyle ben kırāla dēyeyim dēdi ol
 eyitdi kırāldan gayriye (10) dēmezem zira benüm
 haberüm çokdur kapucı başı eydür korkaram
 sağa cünün galebe (11) eylemiş bir haberün
 olmazsa sonra başın gider ol n’ola dēdi öyle
 olsun (12) kapucı başı varup kırāla şöyledi kırāl
 dēdi bir haberün aluy göreyim (13) nedür dēdi ol
 eydür kırāldan gayriye dēmezem eger haberüm
 olmazsa başum şart olsun

31a

(1) dēdi kırāl eyitdi getürünj ḥaberi nedür göreyim
 andan iṣerüye getürdiler ol (2) daḥı iṣerüye girüp
 kırālunj taḥt kenārında yer öpüp ol mektübı
 öñine (3) ḳodı andan ferdinan kırāl mektübı alup
 ve edüğinden çıkarup andan (4) muşammādan
 çıkarup atlaş kīse ile kāğıdı göricek ḥayrān
 ḳaldı eyitdi (5) yigit bunı ḳanda bulduñ sen ne
 yerlūsın yigit eyitdi devletlü kırāl ben (6) ḳuluñ
 ıṣlovin* vilāyetinde-im bu gün seḥer vaḳtinde
 ḳalkup zaḥūreye (7) giderken gördüm iṣerüden bir
 türk çıkar gördüm şabr-etdüm tamām (8) şudan
 ḳaraya ḳıḳdı ben daḥı ardından erişüp hücüm
 eyledüm ve anı (9) zebūn eyledüm ol elin ḳılıça
 erüp benüm ile çeng eylemege başladı senünj (10)
 devletinde anı öldürmege ḳābil idi[m] nihāyet
 diri dutmağa sa'y eyledüm āḥir (11) zebūn ol-
 duḳda ṭağa ḳaçmağa başladı ben daḥı atumdan
 şıçrayup yaḳasına (12) yapışmak istedüm ol daḥı
 egildi yaḳası elüme girmedi meger bu mektüb (13)
 ḳuşağında var imiş ançaḳ bu mektüb elüme girdi
 ol daḥı ṭağa ḳurtuldı

[illegible]

31b

(1) t̤ālī'üm yārī kılmadı dēdi kırāl eyitdi türk git-
 diyse gitsün haber varısa bu (2) bu mektūbdadır
 aña āferīn dēdi tercümānı getürüp kâğıdı eline
 vērdi ol (3) okusun dēyü buyurdı andan tercümān
 kâğıdı eline alup açdı gördi (4) nedür andan
 eyitdi devletlü kırāl bu kâğıdı alan kuluñuz[a]
 rī'āyet eyle zīrā (5) bu kâğıdı kal'adan büyük türke
 göndürmişlerdür sigetvār altında olan 'asker
 serdārına (6) içinde çok nesne vardır bu kâğıdı
 senüñ kulağına okuram āşikāre okunaçağ (7)
 kâğıd degüldür kırāl anı eşidüp andan kalkup
 tenhāsına getürdi ol dahı (8) mektūbı ahfā ile
 okudı şonra bir bir dēyüverdi kırāl eşidüp beñzin
 (9) değışdi memāta vardı ğamnāk olındı andan
 buyurdı fülān vezīri (10) çağırūñ fī'l-hāl geldi ol
 dahı kâğıdı eşidüp niçe edeçeklerin bilmedi (11)
 ve kâğıduñ mefhūmın biliçek ğāyet ğamnāk oldı
 eyitdi devletlü kırāl gördün-mi (12) ol içerüde olan
 dostumuz 'ömer ağa halāş eyledügi kırışganları*
 (13) her ne demişler ise netiçesi zühür eyledi gör-
 dün-mi ol içerüden çıkan mürdātları [mürtağları
 (mürtedleri)]

طالع یار قلبی ویرج قرالی لایب قوز که کیم کیشوچ خبر وایسه بو
 مکنیزه ور کمال آفون ویرجی زجانی کیمیزه کا خبر لایب ویر وایله
 اوشوچ ویر ویر ویر لایب لایب ترجمانه کا خبر لایب لایب لایب کور ویر
 ندر اینه لایب عدلو قرالی بو کا خبر لایب لایب لایب لایب لایب لایب لایب
 بو کا خبر لایب لایب لایب لایب لایب لایب لایب لایب لایب لایب لایب لایب
 ایچین لایب لایب لایب لایب لایب لایب لایب لایب لایب لایب لایب لایب
 کا خبر لایب لایب لایب لایب لایب لایب لایب لایب لایب لایب لایب لایب
 مکنیزه لایب لایب لایب لایب لایب لایب لایب لایب لایب لایب لایب لایب
 وکیم بر معایه وایه وایه وایه وایه وایه وایه وایه وایه وایه
 جاع وایه وایه وایه وایه وایه وایه وایه وایه وایه وایه وایه وایه
 وکیم لایب لایب لایب لایب لایب لایب لایب لایب لایب لایب لایب لایب
 لایب لایب لایب لایب لایب لایب لایب لایب لایب لایب لایب لایب
 وایه وایه وایه وایه وایه وایه وایه وایه وایه وایه وایه وایه
 وایه وایه وایه وایه وایه وایه وایه وایه وایه وایه وایه

32a

(1) hîle için göndürmüşlerdür gördün-mi ol iki
 haramzâ[de]lerün fesâdlarunı ol (2) içerüde olan
 dostumuz ‘ömer ağa ol âzâd eylediği kâfirleri
 ya’nî (3) kırışgânları hep anlar(a) demiş idi oşte
 devletlü kırāl tā serdârlarına (4) şikâyet etmişler-
 dür ve macarun ahvâlin dahı haber vemişlerdür
 ve göz ile (5) gördükleri macar hâyinleri-dür biz
 anlarun sözlerine inanmaduk (6) oşte neticesi
 zuhûr etdi imdi devletlü kırāl şimdi ne buyurur-
 sın (7) niçe edelüm ferdinan kırāl hayrete vardı
 sonra tañar gibi başın (8) kaldurup eyitdi evlâsı
 budur ki bir gün çadırların bir yere cem‘ edelüm
 (9) ve tenef tenef bağlayalum andan çadırlar
 çevresinde handek çekelüm buña (10) te’hîr cā’iz
 degüldür andan yarun dīvân edelüm müşâvere
 vardır (11) dèyü macar begleri getürüp cümlesin
 kıralum andan çadırlarına bizden yaña zabıt- (12)
 -çıları koyalum türk bu hâli görîçek üstümüze
 gelmege çür‘at [cür‘et] edemezler dèdi (13) andan
 eyitdiler devletlü kırāl bu kâğıdı alan kulujuza
 ‘azîm ri‘âyet eyle

[illegible]

32b

(1) eyle dedi zîrâ şimdi dîn-i 'îsâya olan hizmet
 ve etdüğü (2) yüz aklık ne kimse etmişdür ne h d
  de ekd r eger bu mekt b  ol ele get rmeye
 (3) idi h l m z mükedder olurdu türk ve macar
 h yinleri elinden c mlem z (4) p ym l olurdu 
 dediler andan nid   d p ve çadırları bir yere
 cem' (5)  d p h ndek çekmege ba ladılar bu
 taraftan içerüde olan ehl-i isl m (6) anı görüp
 k firler g yet ile hareket  zrelerd r g z  hasan
 paşaya (7) haber v rdiler eyitdi in-   ll hu te  l 
 fur at bizümdür ve bizüm içün hayrdur (8) dedi
 yine a  am dil almak l zımdur görelüm mel  n-i
 b   n   hareketi (9) nedür dedi andan a  amdan
 sonra g z ler gemiyle geçid başına varup (10) bu
 suya girdiler otururken öte tarafta olan 'askere
 ba  mel  n bu tarafta (11) kır l yanında m    ve-
 rede olup k na a giderken yanında ziy de adem
 bulınma la (12) anı ge  rdiler ardından iki bellü
 ba lu adem(i) gelür imiş anları dutup (13) g z 
 hasan paşaya getürdiler ol da ı buyurdu birisini
 içerüye get r  

33a

(1) andan birisin içeriye getürdiler gâzî hasan paşa
 eyitdi saña (2) şorduğum söyle şakun yalan söy-
 leme zîrâ sizün arañuzda bizüm (3) dostlarımız
 çokdur sizde ne haber varısa hep bize i'lâm eder-
 ler (4) ançağ göreyim doğru söyler misiz dēdi ol
 dil eydür sulṭānum cümle bizüm (5) kırāllarımız
 bilürler taşrada sizün dostlarıñuz çokdur haber
 bilürsem (6) doğrusın dērem dēdi gâzî hasan paşa
 eyitdi saña şorduğum budur (7) ne yerlūsin ve ol
 [yol]daşuñuz ne yerlūdūr dil eydür sulṭānum ben
 işbana-lıyam* (8) ve yoldaşum efrençedūr* dēdi
 yâ 'askerünüzde ḥandek geçmege [çekmege]
 sebeb nedūr (9) dēdi ol eydür sulṭānum sizden
 öte gün bir ādem ḳal'adan çıkup (10) serdāruñuza
 giderken bizüm yunağumuz* rāst gelüp ağı
 dutmağa sa'y (11) ederken ol ādem ṭağa ḳurtulur
 lākin kâğıdı ḳurtarup kırāla getürmişdür (12) ol
 kâğıd içinde yazılmış serdāruñuz size yüz biñ
 fülūri altun ve yüz (13) ḳanṭār bārūt ve yüz ḳanṭār
 ḳurşun ve yüz ḳanṭār peksimāt ve bu ḳadar

لریه برین ایچریه کوزده غایز حسنه لیدر کما
 صور حنی برید صقوکه باده سول دیلر بیکه لرد لکتم بزم
 حکم نامور بجهلر سیم، حنی دریش حریز، ایدام لیدر
 ایچی کویع دور دویو سیم، برین لده بر کبر طاع جمل بزم
 قورلور بیدور دیشره هم کیمده حوتسور خور حنی بیدور
 دور حنی بزم برین غایز حسنه لیدر کما صور حنی بزم
 نه بر لوبی دلا دوشن نه بر لور بر کبر طاع بی کیمه لیم
 ویدر لریخ افرخ دور برین بیکه کوزده حنی که بیکه سیم
 برین لده لیدر طاع بیدور لری که بر لکتم فله حنی
 سرور کیمه کیمه بزم حنی غایز و کیمه کیمه کیمه
 لیدر کیمه لکتم حنی حنی کیمه کیمه کیمه کیمه
 لری که کیمه کیمه کیمه کیمه کیمه کیمه کیمه
 قنطریار برین و بوز قنطریار کیمه کیمه کیمه

33b

(1) yenîçeri imdâda göndürmişdür ve geliçek
 [gelecek] bâzâr günü seher vaqtinde ‘askeri yetiş-
 türeler (2) ve bizüm macar sizünle birlikde olup
 siz içerüden ve anlar taşradan bizüm (3) cümle
 çadırları alalar anı dağı eşidüp hândeke kazarlar
 ve macar ‘askeri (4) kırsalar gerekdür anlar dağı
 anı eşidüp bu geçe cümlesi çadırların birağup (5)
 kaçdılar andan gâzî hasan paşa bu haberi eşit-
 dükten sonra elin eline urup (6) hay hay dëyüp
 ağladı ve siyâh destmâl ile göz yaşların siler
 renginde (7) olup mâtemli şüretin gösterdi ve
 yine ağlar gibi şordı sen kâğıdı kırılup (8) elinde
 gördün-mi yâ türki gördün-mi ol eydür ben türki
 görmedüm lâkin kapudanum (9) ol kâğıdı kırılup
 elinde görmüşdür yâ macar kaçdukları siz neden
 bildünüz (10) ol eydür sultânım cümle çadırların
 yağmâ eylediler gözümüzle gördük dedükde (11)
 gâzî hasan paşa tekrâr ellerin dizlerine urup ağ-
 lar şüretin gösterdi (12) ve destmâl ile göz yaşların
 silerdi ziyâde şafâsından gözleri yaşla (13) doldı
 andan buyurdu bunı çıkarup ve obir dili getirün
 dedi anı

34a

(1) dahı getürdiler ġāzī ḥasan paşa eyitdi sen dahı
 yalan söyleme ‘askerünüzde (2) ḥandek çekmege
 sebep nedür dēdi ol dahı yoldaşı gibi bir bir
 söyledi ġāzī (3) ḥasan paşa aġlar gibi başın şalup
 melāmet şūretin gösterdi [bu haber şahih olduğū-
 çün] şafāsın-dan [ziyāde aġladı] (4) yine şordı yā
 ol kāġid ile alınan türki sen gördün-mi eydür ben
 türki (5) görmedüm lākin kāġıdı getürenġ gördüm
 [ve eyitdi] türki [kurd gibi] kova kova [dutmaġa
 elüm uzatdum] dutamadum der yakāsı (6) elüme
 girmedi hemān elüm uzatdum kuşaġından kāġıd
 düşdi aldum (7) türk ġāyetile ayaġa çāpük olmaġla
 taġa kurtuldi dēdi ġāzī ḥasan paşa (8) yine başın
 şalmaġa başladı andan eliyle işāret eyledi ya’nī
 başların kesün (9) dēdi andan kara ‘ömer ağaya
 dēdi-ki göre[yim] seni şunları yine macar için-
 den geçür evvelkileri (10) ne yüzden koyvēr-disen
 ve ne söyledisenġüz bunlara dahı öyleçe söyle ve
 ellerine (11) birer miqdār beyāz etmek vēr dēdi ol
 dahı anları tenhā yere çıkarup dēdi-ki (12) bundan
 aqdem bir kaç def’a sizden alınan ādemleri paşa
 öldürmege buyurdi (13) ammā ben sizden olmaġla
 öldürmedüm ḥazret-i ‘īsā ḥurmetine āzād eyle-
 düm

[illegible]

34b

(1) ve paşamuz sizi öldürmege buyurdı bundan evvel paşamuz iki (2) âdemi taşra göndürmiş idi kırālunuzu öldürmege ‘ahd etmişler idi (3) ben duyup sizden evvel dutulan iki kırışgañı âzâd eyledüm (4) ve ol mürdâtlaruñ [mürtadlaruñ] murâdlaruñı anlara dedüm ki taḥḫikā muḳarrerdür (5) anlar kırāla ḫaber vërdiler anları ḳal’aya ḳarşu aşıdılar ġāyet eyü etmişlerdür (6) kaçan paşa anlaruñ öldüġin [eşıtdi] ġāyet maḫzūn oldu ve dëdi bunda aramızda (7) bir mürdât [mürtad] vardur anlar ele vërmışdür eger beni duyarsa ‘azīm ḫaḳāret ile (8) öldürür şimdi daḫı sizi âzâd ederüm ve oşte gözünüzle gördüğüz (9) öldürmek için işāret eyledi ammā ḫazret-i ‘isā ḫurmetine âzâd (10) ederüm benüm ḫurmetimi bilesiz ve bâzār ġüni şaḳınasız zîrâ çünki ol (11) türk ḳurtulmışdur elbette şimdi vezîre varup macar anlar ile bir (12) olduġın ḫaber vërür andan iskender ketḫudā ile yigirmi biñ ‘asker gelürse (13) ve macar yayası içërüde var gelüp paşamuz ile müşāvere eylediler

35a

(1) şöyle anırlarım (bā) bāzār günü cümle ‘asker bir yere cem’ olur bunda yarduma (2) gelür imdi ġāfil olmayasız şöyle kim bilesiz cümle ‘asker toksan biñ olur (3) belki ziyāde olur çadırlaruñuza ururlar bilesiz ve ellerine beyāz etmek (4) vèrdi ve çüçük [küçük] gemü ile anları kıraya çıkarup ve and vèrdi olmaya ki (5) beni kimseye fāş etmeyesiz biñ cānum olursa birin kırtar[a]mazam dèdi (6) andan şalıvèrdi anları dañı cān hālāş èdüp fī’l-hāl tāborlarına (7) geldiler bir bir gördükleri ve ‘ömer ağadan eşitdükleri ziyādesiyle haber vèrdiler (8) ol dañı anları ferdinan kırāla getürüp söyletdiler ve gözile gördükleri (9) macar ‘askerin söylediler kırāl eşidüp ġāyet ġamnāk oldu ‘ömer ağaya (10) vāfir du‘ā eyledi eydür ol içerüde olan dostumuz kırişganuñ (11) çok eylugin gördük ‘isā anıa ‘ivāz [‘ivāz] eylesün dèdi andan kırāl (12) buyurdi ol kazduqları hādekden toprakdan kulleler èdüp ve içine (13) bal yemez toplar kıdılar andan şonıra kırāl ‘askerin ta‘yīn eyledi ve metrislerinde

سوله از خاتم بابا زار کونج جمله عسکر بر بیه جمیع از دور بوزنه بار حرم
 کتور از عید بنظر اولی از سوله کج سیکل از جمله عسکر طرف با بختلاد در
 یکم و ناه از دور جا در دود کند از دوری سیکل و از این بی لنگر
 و روی و چو کج کوبل از این قول به جی قوی و از دوری و این کج
 بنج کبه مثل آبتن سینه جان از دور بر بیه خورنادر و مخ و بری
 از نه صالیورین از این و می جاده حلقی ابروی خ لک بوزنه
 کله بر بر کور و کایر و عرانی ده کتور کایر خنای کج سیکل و بر
 لوله و می از این و خنای فراز کتور می و بلیدی و کونج کور و کایر
 مجاز عسکر می و بلیدی و قزاق است بر شبن غنا که از دور و عرانی
 و در و عرانی بر لوله ایچ و ده لوله کونج و فرس کتور
 می و لیک کونج و ده عسکر می و شای عرانی ایچ و ده و بر لوله فراز
 بر و ده لوله قاز و ده کتور صلی کتور طر و ده قول از ابروی و این
 بال و عرانی و ده لوله کتور قزاق عسکر می و لیک ایچ و ده کتور

35b

(1) yigirmi bin fedâ'î tufengi [tufenkçi] kodı ve
 buyurdu şimdiye dek günde kaç top (2) atıldıysa
 şimden sonra iki ol-kadar atalar dëyü emr-eyledi
 ve topı atan (3) topçılara yüzer altın bahşış vërdi
 göreyim sizi hâzret-i 'îsâ (4) oğurına dem bu dem-
 dür niçe çalışsursız dëdi ba'dehû çehârşenbe günü
 öyle- (5) den sonra şimâl tarafından bir kara bulut
 peydâ oldu gele gele tamâm melâ'înün (6) tâborı
 ortasına geliçek vardukça büyük oldu şöyle kim
 tâborı ve metrisleri (7) ve kal'a'î kapladı âheste
 âheste yağmur yağmağa başladı kâfirlerün birez
 (8) sesi kesildi zîrâ tamâm üç ay geçdi idi bir tamlâ
 yağmur yağmadı idi (9) bu hâl üzre ahşama değin
 yağmur yağdı ve şimâlden yana bir şovuk rüzgâr
 (10) esmeğe başladı şöyle-kim içerüde kal'a ehli
 sığnaçak yer bulmadılar kâfirler kaplı (11) bağa
 gibi başların nihân edüp andan ahşamdan sonra
 kar ile yağmur (12) karışuk yağmağa başladı kâ-
 firler ziyâde cefâ geçdiler [çekdiler] ammâ kal'a
 ehli ziyâde (13) şafâ eyledi bu hâl ile dün nişından
 sonra şağ [şâfi] kar yağmağa başladı ol

36a

(1) ol geçce ve ol gün cum'a geçesi ve cum'a günü
 gūzât-ı müslimîn câmi'ye cem' (2) olup hūṭbe
 tamām olunça oturduğumuz yerde qar k̄ṣaḡu-
 muza çıkdı melā'in (3) ḡayret-i cāhiliyyesinden
 maḥzā ümmet-i muḥammed hūzūr ile namāz
 kılmasun için (4) ṭopları kal'aya havāle edüp ur-
 dılar bize zaḥmet ve zebūnlık gösterdiler tamām
 (5) ḥaṭīb ḥutbe'i tamām edüp cum'a namāzı
 kılındukdan sonra el du'āya getürüp şöyle kim (6)
 āmin dēyüp bir zār ü feryād kopdı kim dergāh-ı
 cenāb-ı rabbü'l-'ālemîn ḥazretlerinden (7) 'ināyet
 ve meded taleb olındı gökde melek ve deryāda
 semek inlerdi şöyle kim (8) ağlamadın [ağlama-
 duk] ādem kalmadı ba'dehū du'ādan sonra her
 kes kūṣ [cūṣ u] hūrūṣ ile kollu kolına (9) varup düş-
 men-i bī-dīn tarafına göz kulaḡ dutup durdılar
 muttaşıl (10) 'azīm qar yağdı ol gün aḡşama deḡin
 qar yağdı ol-gēce bu fakīr ḡāzī (11) ḥasan paşa ile
 me'an kılıça yasdānup otururken uyukū rengine
 varduğumuzda (12) 'ālem-i rüyāda gördüm kıble
 cānibinden tekbīr āvāzıyla bir kezden (13) 'asker
 gelür önlerinçe bir kimse illerü gelüp eyitdi ey
 ḡāziler mūjde olsun

[illegible]

36b

(1) haḳ subḥānehū te‘ālā sizi düşmen-i bî-dîn üzerine manşūr ve muzaffer (2) eyledi ve düşmān-ları helāk ve maḳhūr eyledi imdi ey mü'minler ġazā-yı (3) ekberdür ḥāzır oluḡ dört çehār-yār ile me‘an rasūlu'llāh bile (4) yarduma geldi ol ḥāl ile dört çehār-yāruḡ ellerinde dört (5) bayraḳ vardur kanija ḳal'asınuḡ dört ḳal'ası [ḳullesi] vardur her ḳal'anuḡ [ḳullenüḡ] (6) taşra tarafından bir bayraḳ dikediler ve sâ'ir-i aşḥāb-ı rasūlu'llāh ile (7) her biri ellerinde birer bayraḳ dutup ḳal'a'î ihāta édüp durdılar (8) ve dediler ey ġāziler bilüḡ ve āġāh oluḡ bu ġazā-yı ekberdür haḳ subḥānehū (9) ve te‘ālānuḡ 'ināyeti ve rasūlün mu'cizātı sizün-ledür dediler dēyü (10) bu ḥaḳīr oyanup ḥazret-i ḥaḳḳa çok şükürler eyledüm ba'dehū értesi gün (11) daḫı ḳar yaġdı kāfirlerün içine ḳorḳu düşdi gürūh gürūh taġılmaġa (12) başladılar ammā niçeleri dönmeyüp firār eylediler nihāyet ḳırāllardan gelan (13) tufengī[ler] dutdılar anlar daḫı arada ḳitāle başladılar ġāzī ḥasan paşa

37a

(1) bu hâli görüp eyitdi dil almak lâzımdur dedi andan ahşam olup (2) gâzîler varup dil aldılar gâzî hasan paşaya getürdiler her ahvâlden (3) su'âl etdi dil eydür sultānum taşrada 'askerüñ hâli mükedderdür topları (4) metrislerden çıkarmak isterler ammâ topları çeken öküzler ve bârgîrler macar (5) hâyinleri tarafında cümlesin kaçırıldılar top altına koşacak nesne yokdur ve yarın (6) bâzâr günidür siz içerüden ve 'askerüñüz iskender kethudâ ile taşradan (7) ve macar 'askeri dahı bir cānibden gelürse hālümüz niçe olur dēyü müşāvere eylediler (8) şimdi başları kayusına düşmişler her kes korkudan niçe edeçeklerin bilmezler (9) dedi ba'dehū ol geçe dahı kar yağdı egin [kar dahı sâkin] olup havâ şâfi buz oldu (10) bir yerde bulut yoğıdı andan bir so'uk rûzgār esdi şöyle kim (11) so'uk oldu taşlar ağaclar so'ukdan çatladı andan gâzî hasan paşa (12) eyitdi in-şā'e'llāhu te'āla bu melā'in 'askeri bozulmasına çüzvîdür [cüzvî bahāne gerek] nihāyet (13) ne dēyalüm taşradan yardum yokdur ve bizüm gâzîlerümüz gāyet zebūnlardur

[illegible]

37b

(1) yohsa bu kâfirler ziyâde kôrku içindedür ey
 gâziler eger mümkün ise yine bir (2) gayret-i islâmî
 çekelüm bu mel'ünlara çıkup bir kôrku vèrmek
 gerek (3) dèdi hemân kara 'ömer ağaya buyurdi
 göreyim seni gâzilerümüz ile içlerine (4) içlerine
 varup bu mel'ünlara [mel'ünların] ve dîn
 düşmenlerin aḥvâlinden ~~ḥayrdu~~ [ḥaber vèr]
 (5) üç-yüz mîkdârı yarar yigitler intihâb ve hâzır
 olsunlar in-şâ'e'llâhu te'âlâ (6) 'inâyet-i ḥakk-ile
 bir yüz aklık müyesser ola tâ devr-i kıyâmete
 degin anula [aḥıla] (7) zîrâ melâ'in durmayup
 kaçarlâr 'ömer ağa varup gâzilere bu ḥaberi
 dèyecek (8) cümlesi şâd oldılar dèdiler hemân paşa
 ḥazretlerinün bize ḥayr du'âsı (9) olursa cānumuz
 başumuz dîn-i islâm oğurına fedâdur dèdiler
 hemân himmeti (10) bile olsun andan üç-yüz yarar
 tufenkci gâziler hâzır olup gâzî (11) ḥasan paşanın
 öjine geldiler du'âlar eylediler ol daḥı cümlesine
 ḥayr du'â (12) eyledi 'ömer ağa illerü gelüp dèdi-ki
 siz [sultānum] cümle gâziler kulların recâ eder-
 ler (13) sultānumın bayrağı bizüm bile olsun zîrâ
 el-ḥamdü li-llâhi te'âlâ bu âna degin senün

38a

(1) bayrağın bulundığı yerde ol ‘asker manşûr olup ve dîn düşmânı (2) maḫhûr ve münhezim olmuştur dedi ġāzī ḥasan paşa daḥı bayrağı (3) ġāzī ‘ömer ağanın eline vèrdi ve ḥazret-i ḥaḫḫa emānet eyledi andan ġāzīler (4) ile ḥandek başına geldükden sonra ġāzī ḥasan paşa bayrağı alup ve üzerinde (5) iki rek‘at namāz kılup du‘ā eyledi ḥazret-i ḥaḫḫa niyāz édüp yine bayrağı (6) ‘ömer ağanın eline vèrüp ol cenāb-ı kibriyā ḥazretlerine emānet eyledi andan ġāzīler (7) ḥandek başına geldükde berek şuyı donmuş [idi] buz üzerinden geçerken karşı- (8) -larından kāfir beglerinden bir beg gelüp elbette beni içeriye getürün dedi ġāzīler (9) anda kalup ‘ömer aḡa ile bir kaç yigit anı ġāzī ḥasan paşaya getürdiler ve dèdiler ki (10) sulṭānum bu bir bellü başlu firenk begi öjümze gelüp sulṭānum öjinde müslimān (11) olmaḫ ister dèdiler ol daḥı gördi-ki bir mülebbes kimesnedür başında olan (12) tāc dürr [ü] cevāhir ile bezenmiş andan kürsī getürüp oturdı ba‘dehū ġāzī (13) ḥasan paşa ḥazretleri şordı niye geldün ve kaḡı diyārlusın dèdi ol

بهر غلظت و نازک و بجز بهر اوله عکس که منصور از وجه و جوی خود نیاید
 معهود و مشهور از مردم در برابر **خارزرج** است و جوی بهر جوی
 خارزرج اینک کنایه ازین و بر و بر و حضرت حق ازین لایدر از خارزرج
 لایدر حنکه بکینه کلدر که حکمت **خارزرج** است **بر ریخی آید** و ازین زمره
 آید رکعت خارزرجی و لایدر حضرت حق نیاز آید به بر ریخی
 عر لایدر کنایه ازین و بر و بر و لایدر حنکه بکینه ازین لایدر از خارزرج
 حنکه بکینه کلدر که بر و جوی و دخی بر و ازین زمره که کوی و کوی
 لایدر کافی بخارزرج بر یک کلید ازین بی اجزای که کوی و بر و خارزرج
 ازین قالید عر لایدر بر و یک کفی **خارزرج** است **کوی و بر و**
 س طایع بر و بر و بر و کوی که از کوی کلید طایع از کینه سلما
 ازین لایدر و بر و بر و کوی که بر و بر و کوی که بر و بر و کوی که
 تاج و بر و بر و کوی که ازین کوی که ازین کوی که ازین کوی که
 حسن است **خارزرج** صورت و بر و بر و کوی که ازین کوی که ازین کوی که

38b

(1) eydür ben henüz [çeneviz*] kapudanum [kapudaniyam] biñ âdem elüm altında vardur şimdi kırk (2) biñ altun kimi naqt ve kimi esvâb içinde çadırunda kaldı cümlesin (3) terk edüp dîn-i islâmı ihtiyâr edüp bunda geldüm dedi gâzî (4) hasan paşa eyitdi taşrada bir kimse’i öldürdün-mi veyâ gayri mâni’ (5) oldu-mı ki bunda geldünüz dedi ol eydür sultânım hiç kimse’i öldürmedüm (6) nihâyet çokdan dîn-i islâmı arzûlardum bu def’a bunda gelmek kâbil oldu (7) gördüm kâfirler her birisi gendü baş kayusına düşdiler fırsat buldum (8) size geldüm ve taşra kırâllar müşâvere eylediler topları metrislerden orduya (9) çekeler biz dağı kalan [fûlân] metrisden iki topı gücile çıkardük andan (10) dediler şabâh yakındur içerüden taşradan türk üzerimize hücum (11) ederse iki cânibe niçe cevâb vèrelüm bârî topları yanumuza getürebilsek (12) güzel olurdu andan ferdinan kırâl evvel demişidi havâ el vèrürken (13) topları selâmete çıkaralum malta* hâkimi olan don-çuval [don-cuvan] komadı ‘isânuy

39a

(1) hışmına oğrasun dedi şimdi hây hây dëyü ağlar
benüm bunça toplarum (2) kaldı dedi gâzî hasan
paşa gâyet şâd oldu ve buyurdu bir sarık (3) getür-
diler ve gendüsine imân telkîn eyleyüp sarığı ba-
şına şardılar (4) andan bu haberi gâzîlere bildürün
oşte ma'lûm oldu kâfirlerün hâli (5) mükedderdür
imdi erlik zamânıdır ve gûnidür ve gâzîlerün ulu
bayramıdır (6) göreyim sizi in-şâ' e'llâhu te'âlâ bir
kaç topların alıkonmak kâbildür fırsat bizümdür
(7) andan gâzîler serveri gâzî hasan paşa eyitti (8)
'ömer ağa göreyim seni bir erlik edersen sanja
peçuy sancığı[n] vërmege 'ahdüm olsun ve
cümle bile olan (9) gâzîlere her birine terakķiler ve
ri'âyetler edeyim andan gâzîler şâd ü hândân (10)
olup ba'dehû gâzî hasan paşa buyurdu ne-ķadar
top ve tufenk varısa (11) kâfirlerün metrislerine
doğru hâzır edün dedi ve iķerüde olan (12) her
kim varısa kâfirler cānibine cem' olup duruñ ve
ol taşra çıkan (13) gâzîler kâfirlerün metrislerine
yakın geldükde iķerüde ne-ķadar âdem varısa bir
kerre

39b

(1) şevkile gülbang-i muhammedî çeküp toplara
 ve tufenklere âteş vërdiler şanasın-kim (2) gökde
 olan yıldızlar yere döküldi ve kal'a üsti şâfi âteş
 oldu (3) kâfirler anı görüp hemân şındılar cümle
 âvâz vërenler üzerlerine hücum (4) edüp yürü-
 diler ašlâ kimse bir kimseye bakmayup kaçdılar
 ve çadırlarında olan (5) melâ'in at arkasına gelüp
 sigetvâr tarafına varup tırdılar yayası taraf (6)
 taraf kaçdılar ammâ atlusu çok yaya'i helâk
 eylediler bâ-ğuş mel'un ferdinan (7) kırâl bu
 heybeti görüp ve metrisden çıkup yayan kaçdı
 anı görenler her kes (8) baş kırtarmak ardınca
 oldu andan çadırların ve mälların ve eşvâbların (9)
 topların ve bārütlerin ve cebe-ğānelerin yerinde
 bırağup kaçdılar bu taraftan "ömer ağa (10) ile
 çıkan gāziler evvelki metrisin başup toktuz yüz
 kâfiri fi'l-hāl (11) kılıçdan geçürüp ve yüz elli miğ-
 dârı [kâfirler] diri dutup içeryüye hasan paşaya (12)
 getürdiler ve on iki top ve bunça yük bārüt ve
 kurşun ve cebe-ğānesin (13) içeryüye hasan paşaya
 getürdiler gāzî hasan paşa buyurdi beş-yüz yigit
 dahı

سؤیله کونیکه قهریز حکیم طوبی و طوسکله لئی ویردی صابک
 کونکر اویطه بیدر لوبه دو کولیس و تلو لکوتی صابک لئی لولیس
 کاذولکلی کور بر صفا صندیل جله لولاز و برنر لولازنه قهر
 ایدوب بر ویر ایلدو کیم بکیم جییز قیدی و صاور نونر (ولدی
 مددخی آرد ارفه کلک کور طوفه وار و بر ویر بیجر طول
 طوی قیدی ایلدو کیم بکیم ایلدو کیم بکیم ملعه خورناه
 قولد بوجیبنی کور و وکتر بوجیبنی بیا قیدی کور کور کور
 بئی قور و کور لولیر لولیر جاور لوب و لولوب و لولوب
 طوبی و بارنیل و جیعه لوب بونر لولیر قیدی و طول و غلغ
 لول جیعه غلغ لولر کور بکیم طول و کور لولیر لولیر لول
 قلیجه کور و بوز الی لولیر و بوز لولیر لولیر
 کور و لول کیم طوب و بکیم کور بار و و خول و جیعه
 لولیر لولیر کور و کور لولیر لولیر لولیر لولیر

صندیل

40a

(1) çıkup yardım eylesün ve ne-kadar topcı ve cebeci varısa anlar dağı çıkup (2) kâfirlerün metrislerinde olan bārūt ve cebe-hâne ve sâ'iri ne varısa içerüye (3) taşımaga yardım eylesünler ba'dehū gāzī hasan paşa sigetvār kapusunı (4) üsti yanında şabāh namāzın kılup du'āya ellerin açup du'ā eyledi gāziler (5) âmīn dediler ba'dehū buyurdi iki kīse akça getürüp biri groş ve biri [altun] (6) yanına koyup [kõdılar] baş getüran gāzilere bahşış edüp şol-kadar başlardan depe (7) yığıldı eger bir âdem öte yanında dursa bu yanından âdem görünmezdi kıyāsā (8) on sekiz biñ baş gelmişidi andan serdār hāzretine bir mektüb yazdı (9) 'izzetlū sultānum siz sigetvār altına geldü[g]ünüzi kâfirler haber alup ve ziyāde (10) havfe düşdiler biz dağı içerüden haber aldugumuzda taşra çıkup ve metrislerin (11) başup kıyāsen on sekiz biñ kâfir başı önümüze geldi ve on sekiz top ve bu kadar (12) tufenk ve tolga ve bārūt ve cebe-hâne içerüye kal'aya koydük ve yine ne zuhūr ederse (13) i'lām olınur bundan sonra bizi hayr du'adan ferāmūs buyurmayasız hālen

بی نصیب از رحمت الهی و قدر پرستی و جبهی و لایه ای برین
 کاف و کذا میزنند از خطه بارون و جبهی و لایه ای و لایه ای و لایه ای
 خطه یاروم ایلمنور جبهی **خارینر و سوت** کند و قوس کند
 از تو بایسته صباغ خارنه جبهی و لایه ای و لایه ای و لایه ای
 ایلمنور و جبهی و لایه ای و لایه ای و لایه ای و لایه ای
 بایسته و جبهی و لایه ای و لایه ای و لایه ای و لایه ای
 بغیر از رحمت الهی بایسته و لایه ای و لایه ای و لایه ای
 از کاف و کذا و لایه ای و لایه ای و لایه ای و لایه ای
 غرض و لایه ای و لایه ای و لایه ای و لایه ای و لایه ای
 صرف و لایه ای و لایه ای و لایه ای و لایه ای و لایه ای
 با صبر و لایه ای و لایه ای و لایه ای و لایه ای و لایه ای
 خطه و لایه ای و لایه ای و لایه ای و لایه ای و لایه ای
 از لایه ای و لایه ای و لایه ای و لایه ای و لایه ای

40b

(1) kâfirler ile çeng üzre-iz dëyü yazıldı ol maḥal-
 lede [bir] ġāzī üç baş getürdi (2) ġāzī ḥasan paşa
 aḡa iḥsān édeçek maḥâlde yigit eyitdi sulṭānum
 varısa (3) bir iḥsānuḡuz şol mektûbı baḡa vërün
 vezîr ḥazretlerine iledeyim dëdi ġāzī (4) ḥasan
 paşa aḡa du‘ā édüp ḥāzır mektûbı eline vërdi ol
 dahı mektûbı [alup] (5) yola revāne oldı ve ber-
 zençeye doḡrı selāmete çıkdı andan bobôça[ya]
 geldi (6) andan sigetvāra ammā bu ṭarafdan ġāzī
 ḥasan paşa bi-nefsihī kâfirlerüḡ metrislerine
 (7) varup anda ġāzîlere buluşup istimālet vërdi
 göreyim sizi dëdi ve ḡal‘ada (8) ṭopraq ḡullede altı
 yüz âdem ḡodı ve sâ‘ir-i ġāzîleri kâfirlerüḡ on
 sekiz (9) metrisleri üzerine göndürdi bu eśnāda
 islāmbolun* bir üstād ṭopcı başısı (10) var idi laḡa-
 bı inçe ḡara dëmekle meşhûr bir kimesne idi ol
 gelüp eyitdi (11) ‘izzetlû sulṭānum himmetüḡüzde
 kırk beş ṭopun üzerine el ḡodum dëdi andan (12)
 ġāzī ḥasan paşa eyitdi her metrislerde varup her
 ṭopun tekerlegin alun (13) ve bir ṭabanın ḡıkarup
 şaklayasız tā ki ol ṭopları getürmege ḡabil olmaya

41a

(1) dèdi andan ġāzīler varup buyurduğı üzre
 eylediler tamām cümle metrisler (2) islām elinde
 kaldı öyle vaktine dek kāfirler berzençe yolın
 çüsteleyüp (3) gözetdiler gelür gider yok türk açep
 bize al eylediler andan dönüp (4) ferdinan kırāla
 dèdiler türk bizi aldatdı andan ferdinan kırāl (5)
 bir yüksek depenüñ üstine çıkup қанија қал'ası
 gözi altında kaldı andan (6) 'askeri sekiz қат eyledi
 қат-ender-қат èdüp evvel dört қат (7) yayasın an-
 dan dört қат atlusın düzüp andan metrisler üze-
 rine (8) ҳavāle eyledi bu tarafından ġāzī hasan paşa
 ol hālī görüp ol dahı (9) қал'anuñ cümle топларın
 kāfirlerüñ alayları geliçek yola nişān èdüp (10)
 kāfirlerden fırāvān bārūt almışlar idi ve dahı kā-
 firlerüñ топлarı (11) doldurup yine alaylarına karşı
 ҳāzır eylediler andan ġāzī hasan paşa (12) ġāzīlere
 istimālet vèrüp dèdi-ki in-şā'e'llāhu te'ālā fırsat
 bizümdür hiç üşenmenjüz (13) kāfirlerüñ çoklığına
 bakmañ cümlesin tesellī eyledi ġayret-i islām
 içün cān [ü] başların

41b

(1) fî-sebîlî'llâh fedâ edüp dëdiler bu gün bizüm
kerbelâmuzdur bu gün (2) doğduḡ bu gün ölelüm
bu gün bizüm ulu bayramumuzdur dëdiler
ḡâzîler (3) bu ḡâl ile ḡâzır oldılar ammâ ferdinan
ḡırâl dëdükleri mel'ün (4) ol mürtefi [mürtefi]
depenüḡ üstine göḡsin çıkarup andan sekiz ḡat
'askeri (5) metrislere yürüdüp tamâm ḡal'anuḡ
ṭopı altına baş getürdüklerinde ḡal'adan (6) on beş
pâre ṭopa âteş vërdiler içlerine oḡrayup tamâm
bir mertebe (7) melâ'îni kırup şoḡak şoḡak edüp
demet demet yere düşdiler şöyle (8) kim şıḡınaḡak
yer bulmadılar andan yakın olan metrîse yakın
ḡeliḡek ḡâzîlerümüz (9) anlaruḡ ṭopların boşadup
illerü gelan alaya oḡradı şöyle kim melâ'îni (10)
rîze rîze edüp ḡâk ile yeksân demet demet düş-
diler yayası hep (11) helâk oldu atlası eydür biz bu
ḡal'anuḡ ṭoplarından amân bulursek bizüm (12)
ṭoplarumuz daḡı birümüzü diri ḡomaz dëdiler
ḡuşḡuna ḡuvvet ḡamḡıya bereket (13) dëyüp yaya-
sın meydânda ḡoyup ḡaçdılar yayası aḡı görüp
anlar daḡı cümlesi

42a

(1) taraf taraf kaçdılar gâzîler dahı anları şâde
 kılıç ve balta ve külünk birle (2) ardlarından
 erişüp çadırlarına varınça kıra kıra ol ova'î kan
 ile (3) doldurdılar gâyet ile çok kâfirler kırıldı gâzî
 hasan paşa öjine bir (4) büyük depe başlardan
 yığıldı gâzîler[e] taḥsîn eylediler tahmînen
 otuz bin (5) kâfir başı gelmiş idi gâzî hasan paşa
 eyitdi ey gâzîler bir çüzvî (6) haber [şabr-] édünj
 kâfirlerünj çadırlarına bir oğurdan girmeñ anuñ
 vaḳti ve sâ'atı (7) vardur dèdi andan cümlesi gelüp
 sultânımunıñ gâzâsı mübârek olsun dèyüp (8) dest-i
 şerîflerin bûs édüp andan bir miqdâr ârâm édüp
 taşrada kâfirler (9) çadırlara gelüp hay hay ağladılar
 ve cümle kâfirler gam ü guşşa ile yaturken (10)
 ba'dehû sâ'atünj rub'ı kadar aralarında dertleşüp
 niçe edelüm [dèyü] müşâvere ederken (11) hemân
 niçesi çadırları yakmağa başladılar ferdinan kırâl
 ol ḥâlî görüp (12) bî-ḥuzûr olup gendüden gitdi
 niçe edeçegin bilmedi andan eyitdi ben kaçmam
 (13) dèdi ammâ bu taraftan gâzî hasan paşa topcı
 başı inçe kara'î çağırınj

طوی طوی جید و غار بر روی لند بر صام تبلیح و آینه و کونک بر
 در دوزخه لیر بر روی جاور دینه در بر خه تید و تید و دوزخه و قاه لیر
 جود و دوزخه لیر جی کافور تید تید **از دوزخه** لیر لیر
 بیکه دوزخه لیر جود و غار بر روی لند بر صام تبلیح و آینه و کونک بر
 کافور تید تید **از دوزخه** لیر لیر جی کافور تید تید
 جود و دوزخه لیر جی کافور تید تید **از دوزخه** لیر لیر
 و در دوزخه لیر جی کافور تید تید **از دوزخه** لیر لیر
 و در دوزخه لیر جی کافور تید تید **از دوزخه** لیر لیر
 جود و دوزخه لیر جی کافور تید تید **از دوزخه** لیر لیر
 جود و دوزخه لیر جی کافور تید تید **از دوزخه** لیر لیر
 جود و دوزخه لیر جی کافور تید تید **از دوزخه** لیر لیر
 جود و دوزخه لیر جی کافور تید تید **از دوزخه** لیر لیر

42b

(1) gelsün dèdi geldükde bahşış vèrdi eyitdi göre-
yım seni ibrahîm paşa (2) kullesinde bülbül topı
dêrler meşhûr ve uzun topdur ol topı (3) fülân yere
nişân alup âteş vèr dèdi ol dahı buyurduğı üzre
(4) ol yeri nişâna alup topa âteş vèrdi bi-izni'llâhi
te'âlâ topuñ dânesi (5) ferdinan kırālun başı aşurı
geçüp urduğı yeri yakup bunça çadırları (6) yıkup
helâk ve niçe kâfirleri dâr-mâr eyledi andan
âdemler başına (7) üşüp dèdiler devletlü kırâl iş
işden geçüp [iş işden aşdı şu başdan geçdi] 'as-
kerün kaçanları şuyı (8) geçdi türk geçidi almadın
gidelüm yoğsa şonra yol bulamazsın türk hõd
açdur (9) şonra ellerinden hâlâş bulmazsın dèdiler
kırâl eyitdi böyle hâkâret ile kurtulup (10) kaçmağ-
dan isem bârî bunda ölmek yegdür dèdi gitmem
ne yüz-ile kaçam ve ne-yüz ile (11) vilâyetüme
gidem dèdi ağladı anlar dahı cümlesi kırâl bir
bârgire bindürüp (12) kimi o yandan yidüp ve kimi
ardından sürüp zor ile ve zahmet ile sürüp (13)
pavlid* geçidi dêrler bir geçid[d]ür andan erişüp
halkı yana édüp gücile geçidden

43a

(1) geçürdiler yüz âdem ile ardına bakmayup
 otağı ve hâzîne'i ve bunça māl ü menāl (2) ve
 raht-ü bahtı [raht-ü tahtı] koyup kaçdılar ammâ
 bu taraftan ġāzî hasan paşa bu hâli görüp (3) ikin-
 dü namâzın kâfirlerün metrisinde kılup ba'dehû
 buyurdi metrisden ve kal'adan (4) üç bin âdem
 mikdâr hâzır edüp muşli begi ve kara 'ömer
 ağa'i ta'yîn edüp (5) kâfirlerün ordusına göndür-
 mege hâzır eyledi andan gendüsi du'â edüp (6)
 hak subhânehû ve te'âlâ hâzretlerinden nuşret
 ve yardım taleb eyledi cümle kimler varısa (7)
 deründan âmîn deyüp gülbang-i muhammedî'i
 çeküp çadırlarına yürüdiler (8) andan ġāzî hasan
 paşa anlara buyurdi çadırlarına girdüğünüzde (9)
 şakın olmaya ki doyumluğa tama' edesiz evvel
 aruyı sevin(ün)dürün [sevindürüp] andan (10) son-
 ra bala şunarsız dedi ve tâbora girdüğünüzde her
 şokağa ikişer (11) bayrak yürüyüp âheste âheste gi-
 düñ arduñuzda düşmânı alıkomayasız (12) hemân
 dört tarafa tufenkleri ata ata allâh allâh çağırıp
 tâ kim birbirinüzi (13) görüp bilesiz cümleñüzi
 hâzret-i allâha ısmarladum dedi andan 'ömer
 ağa ve muşli beg

[illegible]

43b

(1) illerüye gelüp ġāzī ḥasan paşanın dest-i
 şerīflerin būs edüp (2) gıtdiler andan ġāzī ḥasan
 paşa buyurdi serdār ḥazretlerine mektüb (3) yazdı
 dedī-ki bundan evvel size mektüb yazmış idüm
 andan şonra (4) kāfirler var kuvvetin bāzūya
 getürüp ve gendü metrisleri üzerine gelüp (5) biz
 cümle ġāzīler ile ḥazret-i ḥaḳḳa tevekkül edüp
 anlara karşı durup öyleye deġin (6) ‘azīm çeng
 ü cidāl edüp āḥir ‘ināyet-i bārī ve mu‘cizāt-ı
 rasūlu’llāh erişüp (7) kāfirlere top ve tufengümüz
 ziyāde kār edüp (8) küffār-ı ḥāksār ṭāḳat (9) getür-
 meyüp geriye firār eylediler ġāzīlerümüz ‘avn-i
 ḥaḳḳ-ıla allāh allāh dēyüp (10) ve ardlarına düşüp
 otuz biḡ kāfirden ziyāde helāk olduğundan (11)
 ayrı kırk beş pāre top ellerinden alındı şöyle ki
 her birisi bir ḳal‘aya deġer (12) sā‘ir-i cebe-ḥāne-
 lerinden ayrı hemān gendü başlarından ġayri
 her ne varısa hep (13) yerinde koyup kaçdılar oşte
 çadırlarına varmaġa himmet olındı bizi (14) ḥayr
 du‘adan ferāmūş etmeyesiz dēyüp ol esnāda bir
 yigit kāfirler ḳanından

[illegible]

44a

(1) edlü-renk pelenge dönmiş gelüp gâzî hasan paşanın elin öpdi (2) eyitdi sulţānum şu mektûbı ben kuluñuza vērünj serdār hazretlerine iledeyim (3) dēdi gâzî hasan paşa n'ola dēdi her işünjı haq subhānehū te'ālā onara (4) dēdi yigıt dahı ol mektûbı cānı gibi bağına başup yola revāne oldı (5) andan gâzî hasan paşa aḥşam namāzın kal'ada kıldı ammā bu taraftan (6) 'ömer ağa ile giden gâzilerümüz handek kapusına geldüklerinde kâfirlerünj (7) çadırlarına girdiler gâzî hasan paşa buyurduğı üzre her şokağa (8) ikişer bayrak yürüyüp dört taraflarına tufenkleri ata ata āheste āheste (9) yürüdiler çadırlarında kalan melā'in-i bî-dīn anı görüp kaçdılar (10) gitdiler iki yatsudan sonra t̃āborlarınj öte tarafında olan kapularına (11) cem' olup şevk-ile gülbang-i muḥammedī çeküp gâzî hasan paşaya müjdeci (12) göndürdiler cümle t̃āborı zabt-eyledük dēyü bildürdiler ve her kapuda (13) bayraklar diküp kodılar ol geçe çadırları beklediler 'azīm āteşler yakup [şabāḥa degin ışındılar şafālar eylediler ammā bu taraftan kâfirler kaçan-kim çadırlarından kaçup şahrāya ve tağlara düşüp bölük bölük āteşler yakup]

او فرستاد بکنه دروغی کلمه غار ز صی است کلمه الی ادب
 از بندر طایع و نوکونی به نوکته و بود و سرور در صفت نه ابدی
 ویدر غار ز صی است کلمه ویدر صی است کلمه ویدر صی است کلمه
 ویدر صی است کلمه ویدر صی است کلمه ویدر صی است کلمه
 از نه غار ز صی است کلمه ویدر صی است کلمه ویدر صی است کلمه
 عمر ایضا کلمه ویدر صی است کلمه ویدر صی است کلمه ویدر صی است کلمه
 جاودانه کلمه ویدر صی است کلمه ویدر صی است کلمه ویدر صی است کلمه
 یکصد و بیست و دو ویدر صی است کلمه ویدر صی است کلمه ویدر صی است کلمه
 ویدر صی است کلمه ویدر صی است کلمه ویدر صی است کلمه ویدر صی است کلمه
 کلمه ویدر صی است کلمه ویدر صی است کلمه ویدر صی است کلمه ویدر صی است کلمه
 جمع ویدر صی است کلمه ویدر صی است کلمه ویدر صی است کلمه ویدر صی است کلمه
 کلمه ویدر صی است کلمه ویدر صی است کلمه ویدر صی است کلمه ویدر صی است کلمه
 ویدر صی است کلمه ویدر صی است کلمه ویدر صی است کلمه ویدر صی است کلمه

44b

(1) şabâha degin yüz biñ korku ile qarâr eylediler
ammâ bu cânibden ġāzī (2) ḥasan paşa seherden
kalķup evrādın okıyup kılıç eline alup (3) bir kaç
ġāziyle kāfirlerün ordusına geldükde andan olan
ġāziler (4) ġürüh ġürüh karşu gelüp ve istikbâl
êdüp dest-i şeriflerin būs (5) eylediler ġāzī ḥasan
paşa ḥazretleri anlara ġazānuz mübârek olsun
(6) dā'imâ ġālib ve manşūr ve muzaffer olasız
yüzünüz aķ olsun dēdi (7) anlar dahı pādīşāh
ḥazretlerine ve ġāzī ḥasan paşaya ḥayr du'ālar
êtdiler (8) sulṭānum bizüm elümüzden nesne gel-
mez nihāyet sulṭānumun himmeti ve ḥayr du'āsı
(9) ve ḥaķ subḥānehū ve te'ālā ḥazretlerinün lutf
u 'ināyeti ve raşul-i ekrem şallā'llāhu 'aleyhi ve
sellem (10) ḥazretlerinün mu'cizāt-ı keşiresi be-
rekātıyladur dēdiler ba'dehū ġāzī ḥasan paşa (11)
eyitdi ferdinan kırālun oṭaġını göreyim dēdi an-
dan ferdinan (12) kırāl nām şaķinün oṭaġına gelüp
girdiler görüp baķdı bir taht-ı 'ālī (13) çevresinde
terabuzanları biri ġümüşden ve biri altundan ve
başları

45a

(1) gûn-â-gûn envā' [u] dürlü (e) taşlar ile ve inçü ile la'lî [la'l ü] zeberc[ed]den (2) ve zümürüd[d] en ve yâkûd birle zînet etmişlerdür ve doruklarda birer elmās (3) vardır gögercin yumurdası kadar iki yanında on ikişer kürsi kırmızı (4) kırmızı kadife ile örtülü ve saçakları inçü ve sırma* ve ibrişim ile dürlü (5) dürlü zînet édüp taht öninde tahmînâ altı zir'a [zirā'] uzun (6) şokağı tarapası ol dağı dürlü dürlü zînet ile bezenmişdür (7) ġāzî hasan paşa ol terbiyeti [tertûbi] ve ol zîneti görüp ve ol fetîi seyr (8) édüp iki rek'at şalât-ı şükri kılup allâh te'âlâ hazretlerine çok şükürler édüp (9) ağladı andan kılıç geçüp [çeküp] ol tahtı bî-devleti ortadan çalmaq istedi (10) andan çıkup üstinde oturdı ve sâ'iri begler ve alay begler ve zu'amâ ağaları (11) çıkup oturdılar ve ba'zıları ol kürsilerde oturdılar andan (12) ġāzî hasan paşa eydür ey ġāzîler haq subhānehû ve te'âlâ hazretlerinin lutf (13) ve keremleri gördünüz mi niçe kudretini izhâr eyledi ve niçe dîn-i islâmı

کونکوه افواج قورول اولط سز ایلدراخو ایلمی زهره
 و قوروج و یاقورول دینت افکورد و قورولم بر قیسی
 و لرد و کورجی بومم سی قید کبی بنه لوه کیمس کورمور
 بیز قیدم ایلم ادرتول و صحنی اچور و لورم ایلمور
 و لوز سینه ایدر کت لو کتد غینا الی زری لوز کت
 صوغا قی طریبی اولدی و دور و دور و زینت ایلد زینت
 غایز حسن **اول** زینتی و لول فینتی کور و لول فینتی
 ایدر ایلم و کت صلی سکر صلی لور قی حقیقه کت کور ایلم
 لعلی لزه فیلو کت اول کت بی و لول لدر لزه جان کت
 لزه صیقی لور سز و قورول و کت کت و صلی کت و صلی کت
 صیقی لور و کت و صلی کت لور کت لور لور لور لور
 غایز حسن **ایلم** ایلم و کت کت و کت کت کت کت
 و کت کت کت کت کت کت کت کت کت کت کت کت

45b

(1) kuvvetlendürdi oşte toksan yedi gündür bu
 za'îf ümmet-i muḥammed üzerine (2) bu dīn
 düşmeni musallaḥ olup leyl ü nehār bizüm bir
 avuç ḵanumuzı (3) içmege teşnelerdür 'āḵıbet
 bizüm şabrumuz berekâtıyla anlaruḡ (4) ḡurūr
 âteşlerüḡi şoyundurdi ve bir avuç ehl-i islāmı ol
 ḡurūr [maḡrūr] (5) kāfırlere ḡālib eyledi in-şā'llāh
 her kim bu ulu ḡazāda bulındıysa (6) cümlesi
 maḡfūr olmuşdur el-ḥamdü li'llāh şümme'l-ḥam-
 dü li'llāh dedı andan yedi ādem illerü (7) gelüp
 üç yeḡıçeri ve dört rümilerdür* anlaruḡ biri
 tır[c]li* meḥmed beşe (8) ol-zamān yeḡıçeri aşcısı
 idi andan ḡāzī ḥasan paşa eyitdi (9) bu oḡaḡ ve
 oḡaḡda ne-ḵadar māl varısa cümlesi sizüḡ olsun
 (10) cebe-ḥānelerden ayrı anlar eyitdiler sulṭānum
 biz pādīşāh taḥtına lāyık/lā'ık (11) degül-iz yine
 sulṭānum lāyıkdur dediler ḡāzī ḥasan paşa eyitdi
 (12) gerçek öyledür ammā ḥaḵ subḥānehū ve
 te'ālā ḥazretleri bu def'a size naşīb etmişdür (13)
 zīrā sizlere eyledüḡi iḥsān bize kifāyetdür baḡa
 bir ḥabbe gerekmez bu oḡaḡ

قوتند روی از آن طلقی بر کوزر و ضعیف آن قهر از آن
 بروی و روی مسطرا در لب لب و نعل بر زوم بر آرد و فایز
 از یک شانه از در عافیت بر دم صبر و مزه کانی از آن و کج
 عذر از شانه کج صبر و مزه جبر و بر آرد از صبر و لب لب و فایز
 کافور و غبار از لب لب و کج از آن و کج بر لب لب
 جمل بر منور از لب لب و کج از آن و کج بر لب لب
 کلر از لب لب و کج از آن و کج بر لب لب
 از لب لب و کج از آن و کج بر لب لب
 بر لب لب و کج از آن و کج بر لب لب
 جبهه حایزه از لب لب و کج از آن و کج بر لب لب
 و کج از لب لب و کج از آن و کج بر لب لب
 که کج از لب لب و کج از آن و کج بر لب لب
 و کج از لب لب و کج از آن و کج بر لب لب

یاد که لب لب

46a

(1) sizün naşibünjüzdür dedi ba‘dehū ġāzī ḥasan paşa buyurdi (2) cebe-ḥāne’i yoḡladılar on dōrt bin (büyük) ṭalyan büyük tufenk (3) bulındı ve daḡı çapa* ve kürek ve bārūt ve ḡurşun ve her dürlü zāḥīre (4) şol-ḡadar ḡoḡ idi ki ḡanija ḡal‘asına bir yıllık zāḥīre ve bārūt firāvān (5) oldı andan ġāzī ḥasan paşa buyurdi ne-ḡadar ḡerāḡor ve cebeci (6) ve ṭopcı varısa bin ādem miḡdārı gelüp ḡal‘aya ṭaşımaḡa başladılar andan (7) ġāzī ḥasan paşa buyurdi üç bin ādem miḡdārı yarar ġāziler intihāb (8) ēdüp ṭaḡlara ḡaḡan kāfirlerünj ardınḡa göndürdi ve ‘ōmer aḡaya (9) buyurdi siz daḡı muşli beg ile ve ġāziler ile varup ulu ġazā (10) ēdin [eyleḡ] bir yüz aḡlık ēderseḡüz saḡa peḡuy sancaḡını ve muşli beḡe köstendil* (11) sancaḡı[nı] vērmeḡe ‘ahdüm olsun dedi anlar daḡı dest-i şerīflerin būs (12) ēdüp kāfirlerünj ardınḡa varup ve geḡid-i mezbūrdan geḡüp kāfirlerünj (13) ḡisābsuz ḡinṭō* ḡocileri* [ḡoḡileri] ve ‘arabaları ve ḡün-āḡün eśvābların ve yaraḡların

سید مرتضیٰ نصیب‌کنور در بر جوده **خازن حسنه** بود و بی
 جد خانه بود و قدر از ده هزار شش سو که خانه بیو که طومار
 بود نیز و در میان جد و کور که بار در دوشوی و در حدود و قریب
 سوهه بی اری که قنبره قلعه به بریلان و قنبره و بار در ^{فردا}
 اندر از ده **خازن حسنه** بود و بی ^{فردا} قنبره بر اورد و بی بی
 و بی بی و بی بی از ده مقدار در کانون قلعه که غنایند از ده
خازن حسنه بود و بی اری که بی از ده مقدار در غنایند از ده
 اری که غنایند از ده مقدار در کانون قلعه که غنایند از ده
 بود و بی بی از ده مقدار در کانون قلعه که غنایند از ده
 اری که غنایند از ده مقدار در کانون قلعه که غنایند از ده
 سید مرتضیٰ نصیب‌کنور در بر جوده **خازن حسنه** بود و بی
 جد خانه بود و قدر از ده هزار شش سو که خانه بیو که طومار
 بود نیز و در میان جد و کور که بار در دوشوی و در حدود و قریب
 سوهه بی اری که قنبره قلعه به بریلان و قنبره و بار در ^{فردا}
 اندر از ده **خازن حسنه** بود و بی ^{فردا} قنبره بر اورد و بی بی
 و بی بی و بی بی از ده مقدار در کانون قلعه که غنایند از ده
خازن حسنه بود و بی اری که بی از ده مقدار در غنایند از ده
 اری که غنایند از ده مقدار در کانون قلعه که غنایند از ده
 بود و بی بی از ده مقدار در کانون قلعه که غنایند از ده
 اری که غنایند از ده مقدار در کانون قلعه که غنایند از ده
 سید مرتضیٰ نصیب‌کنور در بر جوده **خازن حسنه** بود و بی
 جد خانه بود و قدر از ده هزار شش سو که خانه بیو که طومار
 بود نیز و در میان جد و کور که بار در دوشوی و در حدود و قریب
 سوهه بی اری که قنبره قلعه به بریلان و قنبره و بار در ^{فردا}
 اندر از ده **خازن حسنه** بود و بی ^{فردا} قنبره بر اورد و بی بی
 و بی بی و بی بی از ده مقدار در کانون قلعه که غنایند از ده
خازن حسنه بود و بی اری که بی از ده مقدار در غنایند از ده
 اری که غنایند از ده مقدار در کانون قلعه که غنایند از ده
 بود و بی بی از ده مقدار در کانون قلعه که غنایند از ده
 اری که غنایند از ده مقدار در کانون قلعه که غنایند از ده

46b

(1) ve altun ve gümüş ve fülûri ve ğroş ve sâ'iri
 'avādānlık [āvādānlık] gibi şaḥan (2) ve çerāk gibi
 ve daḥı kīse kīse şanduk* şanduk alana minnet
 şöyle kim kimesnenün (3) kimseye muḥtāc [iḥtiya-
 cı] olmadı [kalmadı] hemān yaġmā olınup kaba
 esvāba kimse baḳmadı andan (4) ġāzīler şu geçidi-
 ne gelüp ve geçüp kāfirlerün üzerine allāh allāh
 dēyüp (5) hücūm eylediler kāfirler bayrakların
 biraġup kaçdılar ġāzīler daḥı şol-kaḍar kırdılar (6)
 bir allāh bilür hemān bellü başlu mülebbes kāfir-
 lerden altı biñ miqdārı kim (7) ekşer kapudanlar
 esir olup ḳanija ḳal'asına getürüp bu fakīr daḥı
 (8) gendüm gibi bir kimesne ile yedi bellü başlu
 kāfiri ikişer tufenk ile ve (9) sâ'iri yaraġıyla ve bize
 gelür rüşen kırāl bayraġıyla esir eyledük ba'dehū
 (10) geçide geldüğümüzde bī-nihāye ġanīmet ve
 māl ve esvāb ile esirleri ḳal'a altına (11) getir-
 düğümüzde ġāzī ḥasan paşa anı görüp buyurdi
 olmaya ki bu kāfirleri (12) iḳerüye ḳal'aya koyasız
 eger kırāl daḥı olursa zīrā kāfirlerden bizden
 ziyāde (13) oldı bilesiz dēdi yā bilmez-misiz bize
 anlar ne ḳaşd-ētdiler ve buyurdi getürdükleri

[illegible]

47a

(1) kâfirleri her kes öldürsün dedükde allâhu ekber
 dëyüp her kes kılıcın geçüp [çeküp] (2) kal'a han-
 deginde kan sel gibi akup çağladı kâfirlerden bi-
 rine su'âl (3) eyledüm bozulmañuza sebep ne oldu
 dedi-ki içerüden bir kâğıd dutuldu (4) ol-zamânda
 içlerümüze bir korku düşdi ki odumuz şoyundu
 her kanda (5) baksek yeşil büyük başlu türkler gö-
 zümüze görünür kaçan-kim içerüden üstümüze (6)
 hücum eylesenüz anlar sizün öñünüzçe yürüyüp
 her kılıç şalmada yigirmi (7) otuz kimesnelerümü-
 zi helâk ederlerdi şöyle kim yüregümüze korku
 düşdi (8) gerüye bakmağa kâdir olmaduk ve tākā-
 tümüz kalmadı elümüz ayağumuz dutmaz (9) oldu
 bā-ħuşuş çeng etmek müyesser olmadı dediler
 ey ümmet-i muḥammed bu minvāl (10) üzre bu
 fakîr anları şordum ve baña böyle cevāb étdiler
 imdi ey gāziler (11) kaçan-kim ḥaḳ subḥānehū ve
 te'ālā ḥazretleri bir 'askere luṭuf ve 'ināyet éderse
 kâfirlerünj (12) çoklığı fā'ide vërmez ve ümmet-i
 muḥammede zarar gelmez ve ziyān olmaz fırsat
 (13) ve nuşret vëreñ allāhdur ḥaḳ subḥānehū ve
 te'ālā celle celāluhū ammā ehl-i islām içinde

[illegible]

47b

(1) serdâr olanda ‘ibâdet ve ‘adâlet olmakdan ayrı
 ‘askere elin (2) zulme uzatdurmamağ gerekdür
 imdi zâlime fırsat ve nuşret [yoğdur] kâfire
 [kâfirler] ğalebe (3) ederler imdi serdâr [hazretine
 lâzımdur tâ‘at ve ‘ibâdet hağ te‘alâ] hazretlerine
 teveççüh ve bir eli [ehl-i] sebîl olmak gerekdür
 ve zulmden (4) ictinâb edüp şakınmağ lâzımdur
 zîrâ kişi etdüğü zulm gendüye bağ (5) olur ve
 gendünün başireti bağlanur ve atı segirtmez olur
 ve bir işi (6) illerü gelmez dünyâ küfri getirür
 zulmi getirmez andan sonra fırsat kâfire (7) yüz
 dutar bu meşhûrdur hazret-i server-i enbiyâ şal-
 lâ’llâhu ‘aleyhi ve sellem (8) nûş-i revân hağğında
 kâfir iken ‘adle mâ’il idi [olmağla] fağr etmişdür
 el-hamdu li’llâh (9) biz ‘âdil pâdişâh zamânında
 dünyâya geldük buyurmuşdur hağ subhânehü (10)
 ve te‘alâ hazretleri bir kulna zulm eylemez öyle
 olsa mü’minlere yazığdur gendü (11) gendüyi belâ
 dâmına şala lâ’iğ degüldür ba‘dehü biz bu yana
 geldük ol-zamân (12) kâfirlerden çadırlarında
 kimse kalmayup bi-hamdi’llâh hağ ile yeksân
 oldılar ammâ (13) hersek olan mel‘ün kırâl mâtyaş
 bir tarafa çıkmaga yol bulmayup hemân gendüyi

سرور در این روز - عیار و طلال او نور ایری شکوه انبیا
 ظلمه اندازند و حق ذکر را بجز خاتم رخصت و مضرب کافه غایب
 ایری و ایریک سرور و حضرتین نهفته و بر آنکه سیر او حق که در غلظه
 اجتناب ایری صافش اندر مهر زید که ای سرور که ظلم کزیر باغ
 از نور و کزیر کنی بهر چه بقا بود و در حق سکون از نور و برایش
 اندر و کلن و دنیا کزیر کوز و ظلمی کوز و از هر مکن فوج کافه
 یوز و در بر سرور و در مهر سرور در این صلا الله علیه و سلم
 فوس و در حقیقت کافه که در این عدل با ای ایری و از هر مهر صفا
 بنوا و با کف و فغانند و دنیا باطله بهر کزیر و حق بهر
 و حق هر فزین و قول ظلم ایری از این لایه مشغول و باز فزین کند
 کزیر و با و در این حال از حق و کلن و مهر و بر و مانه کلن و از این
 کافه و زور و جاد و در این کزیر و ایری و مهر و کافه و ایری و ایری
 هر کزیر لایه و لایه و لایه و لایه و لایه و لایه و لایه و لایه و لایه

حیات خاد و در

48a

(1) gâyet fenâ ve vîrân kebeye* şanlıp [pelâslara
 koyup] andan bir hâdek içine girüp hâste (2)
 renginde yatup üç dört def'a üzerine gâzîler râst
 gelüp (3) hastedür [dâyü] bir kimse muqayyed
 olmayup üç dört günden sonra anda yatur-iken
 (4) beşinci gün geçesinde megümuryeden zirrin*
 oğlu âdemlerinden (5) bir kaç âdem tâbor dökün-
 disinde arar-iken üzerine râst (6) gelürler ol dağı
 ziyâde niyâz etmekle zirrin oğluna getürdükde (7)
 gendüyi bil[dür]ür zirrin oğlu anı ol hâlde görüp
 ağlardı eyitdi (8) devletlü herkes [hersek] sanja
 lâ'îk böyle olmak kanı māl ü menālün ve hadem
 [ü] haşemün (9) ve senün salâtanatuñ niçe oldı
 şimdi bizüm sözüümüze geldünüz mi ol câzû (10)
 kanija [içinde] sizlere n'eyledi ve ne hâle koydı
 kırışgan milletin ve 'îsâ (11) yüzün pây-mâl eyledi
 andan iki[si bir yerden] hay hay dâyüp ağladılar
 ve çigerlerin (12) tağladılar andan libâs getürüp
 geydürdiler ve vilâyetine göndürdi ba'dehû (13)
 gâzî hasan paşaya nâme yazup göndürdi yaz-
 mış-ki dîn-i 'îsâya sen

[illegible]

48b

(1) etdüğün haķâreti kimse kimseye etmemişdür
 ve ne eđecekdür senüñ çâzülüğün fitnesi (2) dün-
 yâya gelmemişdür dēdi kırāl ‘askerinden boyı
 begi ve hışār şāhibi (3) ‘ulūfe şāhibi seksan yedi
 biñ kırışgan helāk olmuşdur sâ’iri huddāmlardan
 (4) ayrı helāk olanların hisābı yokdur kıyāsen yüz
 toksan biñ kırışgan (5) helāk olmuşdur hiç zerre
 kadar esirgemeyüp merhamet etmedün yaruñ
 (6) ‘İsā hūzūrında niçe cevāb vērürsin hele senüñ
 cāzülüğün sihrinten (7) biz çokdan yanmış-ızdur
 şimdi cümle kırışgan vilāyetleri bile yandı (8) sen-
 den kōrkmayan dīvānedür biz anlara ol-zamān
 senüñ fitneñi (9) yēdük [dēdük] ki [inanmadılar
 kaçan-kim sen anları top altına koydurduñ]
 ol-zamān dahı topları anlardan gizledün oşte
 ol zamān (10) dahı onların bozılmasına çüzvī
 hareket lāzım [yakın idi] lākin ol vaķıt sözümi (11)
 dutmadılar şimdi henüz sözüme geldiler dēdi
 ğāzī hasan paşa mektūbuñ (12) mefhūmin biliķek
 gendüsine cevāb yazdı kim siz haķ subhānehū ve
 te‘ālā hāzretlerinüñ (13) kahr-ı [kahır] āteşinden
 haķ-olmuş bir tã’ifesiz mazhar-ı celāl olduģunu-
 za dīn-i

49a

(1) islâma merhamet etmeyüp ehl-i islâma hâkâret nazarı-ile bakduñuz [ve bize] şandugunuz (2) başuñuza geldi ehl-i islâm hâk subhânehû ve te‘âlâ hazretlerinüñ cemâl[i] mazharıdır (3) bizüm toprağumuz merhamet şu[yı] ile yoğurulmuşdur ve [bizi] rahmet ile [rahmetine] mazhar (4) etmişdür rahmet deryâsından bir kıatre ile sizüñ fitneñüz âteşi (5) şoyundurmuşdur zîrâ ‘âlemi yokdan var eyleyen tañrıya tapmazsız hemân (6) gendü elüñüz ile yapduğunuz ağaçta taparsız imdi hâk subhânehû bâtıla sihir (7) görünür enbiyanuñ ve evliyanuñ kerâmeti câzûlîkdur dârsız ve hâk (8) mekr-etmek istersiz ammâ hâk subhânehû ve te‘âlâ hayru’l-mâkirîndür yazup cevâb- (9) nâme göndürdi ba‘dehû gâzî hasan paşa yine serdâr hazretlerine yemişci (10) hasan paşaya cümle vâkı‘ hâli yazup mufaşşal nâme beşâret için yazup (11) göndürdi ammâ bu tarafından biz bu yaña geldük gâzî hasan paşadan evvelki (12) mektûb ile giden âdem berzençeye geldi altına bir at vârup ve bir yoldaş (13) aña koşdılar andan bobôçaya geldi andan dahı altına bir at vârdiler ve bir

[illegible]

49b

(1) yoldaş koşdılar andan sigetvâra geldügi [geldi]
 gördi kim ne serdâr (2) ve ne ‘asker var yurtlarında
 kimse yok andan altına bir at vèrüp (3) şiklo’şa*
 doğru revâne oldu meger qar yağduğda yençiçeri
 ve sipāhī (4) serdāruñ üzerine ğuluvv-édüp cebr-ile
 serdārī şiklo’şa (5) doğru kıaldurup osyeke revâne
 oldılar gideriken hikmet-i rabbānī izdihāmdan (6)
 köpr[i] tākāt getürmeyüp üzildi ‘asker-i islām bu
 hayretde iken ol yigit (7) mektüb-ile şiklo’şa gelüp
 anda altına bir at vèrdiler yolda serdār hāzretle-
 rine (8) yetişüp vezir[e] haber vèrdiler sulṭānum
 kanija ser-haddinde[n] ādem geldi dèdiler (9)
 ol eydür korkaram kal’a elden gitmiş ola dèdi
 ol yigit atından ènüp (10) serdāruñ rikābın öpüp
 serdār eyitdi yigidüm kandan berü gelürsin (11)
 hayr midur dèdi yigit eyitdi sulṭānum in-şā’e’llāh
 hayrdur kanijadan gelürem (12) sulṭānum müjde
 olsun kāfirler ‘askeri münhezim oldu dèdi serdār
 eyitdi (13) yigidüm gerçek midür hemān kal’a sağ
 kıaldı-mı şordı yigit eyitdi sulṭānum

50a

(1) ƙal'a şağ [e]sendür el-ħamdu li'llâhi te'âlâ
 cümle kâfirler 'askeri bozıldı serdâr eyitdi yigi-
 düm (2) bu 'azîm 'asker ne ƙarîķile bozıldı ĥaķ
 subĥânehû ve te'âlâ gökden melâ'ikleri göndür-
 di (3) de bozdılar dâdi yine serdâr eyitdi istolnî
 beligrâdı altında bizüm ile (4) çeng eden melâ'in
 anda erişdi-mi ol yigit eydür belî sulţānum geldi
 ve (5) muĥâşara etdi ve evvel gelüp muĥâşara
 eden ferdinan ƙırâl ile çok ƙa'nlar eylediler (6)
 biz yoķaruda istolnî beligrâd gibi ƙal'a'i kılıç
 ile aldük ve pâdişâhı (7) kuvvet-i kâhiresi olan
 'askeri bozdük serdâr gücile elümüzden ƙurtuldu
 (8) yâ siz üç aydan berü bir palanķa almağa ƙâdir
 olmadıñuz ve yâĥûd bir şaĥîĥ (9) ĥaber almağa
 ƙâdir olmadıñuz meger siz türk ile bîrsiz ve dost-
 lık edersiz dâdi (10) edersiz dâdi şonra ferdinan
 ƙırâl eyitdi siz alıñ biz ƙâdir degül-iz (11) dâyi
 aralarında çok ƙıl ü ƙâl olmuş ĥattâ az ƙaldı ceng
 mertebesine varaydılar (12) hele şimdi cümlesi bir
 yerde[n] bozıldılar tekrâr serdâr ĥazretleri eyitdi
 (13) yigidiüm bu 'azîm 'asker ne vechile bozıldı
 yigit eyitdi sulţānum şol-ķadar eşitdüm-ki

50b

(1) ġāzī ḥasan paşa bir mektûb yazup içlerine düşü[r]mişdür ol zamāndan (2) içlerine korku düşdi cümle kāfirler tefrīka oldılar ba‘dehū ġāzī (3) ḥasan paşa biñ ādem göndürüp metrislerin başdılar on sekiz biñ kāfirler (4) kılıçdan geçdi ve on sekiz büyük top ellerinden alındı dedi serdār eyitdi (5) yigidüm ġāzī ḥasan paşadan mektûbuñ yok-mı sulṭānum vardır [dēyü] (6) çıkarup vèrdi cümle paşalar ve begler cem‘ olup mektûbı okudılar (7) andan yüzlerine sürdiler andan ol mektûb şüretin çıkarup vilāyetlere (8) beşāret ḥaberin göndürdiler serdār ḥazretleri ve ‘asker-i islām şād ü ḥurrem (9) oldılar andan köprünün ta‘mīrine başladılar serdār ġerü şiklo’şa dönüp (10) ~~oldı~~ ve [ol yigidi] yanına alup berā’et ve yüz altun vèrdi yine serdār şordı (11) ḥasan paşadan ayrılırken anı sen ne yerde ve ne işde alıkoñuz (12) yigit eyitdi sulṭānum efendümüz ḥasan paşa’i ol maḥalde alıkodum (13) iki kīse akça yanına koyup baş getüreñ ġāzilere bahşış ederdi yine

خاندان صفت بر کاتب یازید ایجابیه در پنج هزار و نه
 ایجابیه فرمود و نیز حکم کاف و توفیق لودید بعد خاندان
 صفت **بین رقم** کوزید و کوزید جسد لودیه که کوزید کاف
 قلیحه که کوزید لودیه که کوزید لودیه که کوزید لودیه
 یکصد و **خاندان صفت** کوزید و کوزید لودیه که کوزید
 جسد و کوزید صفت کوزید و کوزید لودیه که کوزید
 لودیه که کوزید لودیه که کوزید لودیه که کوزید
 بشد جسد کوزید و کوزید لودیه که کوزید لودیه
 لودیه که کوزید لودیه که کوزید لودیه که کوزید
 لودیه که کوزید لودیه که کوزید لودیه که کوزید
 صفت **بین رقم** لودیه که کوزید لودیه که کوزید
 کوزید لودیه که کوزید لودیه که کوزید لودیه که کوزید
 کوزید لودیه که کوزید لودیه که کوزید لودیه که کوزید
 کوزید لودیه که کوزید لودیه که کوزید لودیه که کوزید

51a

(1) serdâr hâzretleri eyitdi çadırlarda olan kâfir
 ‘askeri metrislere (2) imdâda geldi-mi yigit eydür
 çadırlarda olan küffâr-ı hâksâr ‘askeri (3) atlası ve
 yayası geliçek kollarınuza [sizün gelecek yollara
 gitdiydiler] gitdiler idi serdâr eyitdi (4) gâzî hasan
 paşa bu mektûbda demişdür bizi hayr du‘âdan
 unutmayasız (5) el-ân kâfirler ile çeng üzreyüz
 dedügi oldur korçarum melâ‘în (6) bir al etmesün
 şoŋra cümlesi anlaruŋ üzerine hücûm etdükde
 bir zarar (7) etmesünler dedi yigit eyitdi sulţânım
 gâzî hasan paşa hîlelerinden (8) gâyet haber-
 dârdur sulţânım biz bu cânibe gitdügümüzde
 kâfirlerün sâ‘iri (9) metrislerine hücûm etmege
 hâzır olıyürdiler hattâ gâzî hasan paşa bile (10)
 taşra çıkup metrisleri üzerine yürümege kaşd[ı]
 var idi sulţânım (11) in-şâ’llâh bu gün aŋşama
 dek dahı bir haber gelmek ümîz olınur dedi (12)
 serdâr hâzretleri ol gün şiklo’şa geldi ve ol yigidi
 yanında (13) alıkoğı ve bir haber muntazır oldu
 hikmet-i rabbâni ikindüden şoŋra ikinci

[illegible]

51b

(1) mektûp geldi serdâr hazretlerine dâdiler
 sulţānum kanijadan âdem geldi (2) dâdiler serdâr
 hayr-ola haberün aşlı şimdi geldi dâdi andan içe-
 rüye (3) girüp serdâr hazretlerinün mübârek dest-i
 şeriflerin bûs etti sulţānum (4) müjde olsun cümle
 kâfirler bozıldı ve kırk beş pâre top alındı şöyle
 kim (5) her birisi bir kal‘aya deger ve kırk beş bin
 baş bir bir-ile gâzî hasan paşanın (6) önüne geldi
 her baş getüren gâzilere hâllü hâlinçe ri‘âyet ey-
 ledi ve bir bir ahvâl (7) a‘yân [‘ayân] ve beyân ey-
 ledi anda olan cümle begler ve paşalar gâzî hasan
 paşanın (8) mektûbın okudılar ve yüzine sürdiler
 ve sonra gelen mektûbun şüretin (9) alup koynına
 kodılar ve mektûbları ‘ayniyle âsitâne-i sa‘âdete
 sa‘âdetlü ve ‘azametlü (10) pâdişâh-ı ‘âlem-penâh
 hazretlerine sulţân ibn-i sulţân sulţân mehmed
 han (11) hazretlerine göndürmege hazır eylediler
 sonra gelen yigidi şordı andan ayrıldukda (12) gâzî
 hasan paşa’i ve sâ’iri gâzileri ve kâfirleri ne hâlde
 kodu (13) ol yigit eydür sulţānum gâzî hasan
 paşa’i topar yanında ve metrislerde alıkdum

52a

(1) ve cümle metrislerde hâllü hâlinçe yüz âdem miqdârı alıkdum ve sâ'iri gâzîleri (2) yanına cem' edüp kâfirlerün ordusına hücûm etmeğe hâzır olıyürdi zîrâ (3) kâfirler ekseri şoñında kırtulan kırâl ile me'an çadırlarına oğramayup her kes (4) baş kırtarmak ardınça ve tağlara düşüp selâmet tarafım [tarafına] üzildiler andan (5) serdâr hazretleri bu cümle vâkı' hâli âsitâne'i [âsitâneye] varanlar ile ol minvâl (6) üzre haber vere dëyü beşâret-nâme göndürdi ve cümle begler ve paşalar gâzî (7) hasan paşanın göndürdüğü mektûb şüretin alup her kes gendüleri semtine (8) göndürdi ba'dehû serdâr hazretleri cümle 'asâkire icâzet verüp her kes (9) yerlü yerine gittiler ve gendüsi şiklo'sda kaldı tâ kim gâzî hasan paşadan (10) en şoñ ne haber [ne] gelürse [dëyü] oşte ârâm eyledi ammâ bu taraftan gâzî hasan (11) paşa bi-'inâyeti'llâhi te'âlâ düşmân ile vâkı' olan aḥvâli min-evvelihî ilâ- (12) âḫirihî tafşil üzre yazup yine serdâr hazretlerine göndürdi andan şiklo'sda (13) serdâr[a] mülâkât edüp her birine murâdlarınça ri'âyet olındı gâzî hasan paşa

و جمله دیگر در حال الحاقه بود از آن متواتر را بفهم و بوی غایت
 باشد جمع لیدر مکانی که در آنجا به چشم کشید و غایت بود و در آن
 که خودی که در آنجا بود و در آنجا به چشم کشید و غایت بود و در آن
 بین خودی که در آنجا بود و در آنجا به چشم کشید و غایت بود و در آن
 سرور از حضرتین بر جمله و آنچه با آنست از و در آنجا به چشم کشید و غایت بود و در آن
 لودنه خبر دید و در آنجا به چشم کشید و غایت بود و در آنجا به چشم کشید و غایت بود و در آن
 حسن پشتمانی که در آنجا به چشم کشید و غایت بود و در آنجا به چشم کشید و غایت بود و در آن
 که در آنجا به چشم کشید و غایت بود و در آنجا به چشم کشید و غایت بود و در آنجا به چشم کشید و غایت بود و در آن
 به و بوی که در آنجا به چشم کشید و غایت بود و در آنجا به چشم کشید و غایت بود و در آنجا به چشم کشید و غایت بود و در آن
 که در آنجا به چشم کشید و غایت بود و در آنجا به چشم کشید و غایت بود و در آنجا به چشم کشید و غایت بود و در آنجا به چشم کشید و غایت بود و در آن
 به و بوی که در آنجا به چشم کشید و غایت بود و در آنجا به چشم کشید و غایت بود و در آنجا به چشم کشید و غایت بود و در آنجا به چشم کشید و غایت بود و در آن
 که در آنجا به چشم کشید و غایت بود و در آنجا به چشم کشید و غایت بود و در آنجا به چشم کشید و غایت بود و در آنجا به چشم کشید و غایت بود و در آنجا به چشم کشید و غایت بود و در آن
 به و بوی که در آنجا به چشم کشید و غایت بود و در آنجا به چشم کشید و غایت بود و در آنجا به چشم کشید و غایت بود و در آنجا به چشم کشید و غایت بود و در آنجا به چشم کشید و غایت بود و در آن

52b

(1) her ne-kim ‘arz etmiş ise me‘a-ziyāde maḳbūle geçüp ri‘āyet olındı (2) serdār ḥazretleri gördi-kim düşmenden eser kalmadı gendüsi dahı (3) sürür ve şāzlık ile şiklo’şdan kılçup aşağı beligrāda gitdi (4) ve gendünün kethudāsın muştafā kethudayı peçuya göndürdi tā kim kanija (5) kal‘asına müstevfā zahīre tedārük eyleye dedi serdār ḥazretleri aşağı (6) beligrāda dāhıl [dāhil] olduğda ‘azīm şenlikler edüp her diyāra beşāret emirlerin (7) ırsāl [ırsāl] eyledi gāzī ḥasan paşa gendü kethudāsı(8) olan iskender paşa’i [ve] (8) gendünün qarīb ağalarından āsitāne-i sa‘ādete göndürdi sa‘ādetlü ‘azametlü pādīşāh-ı (9) ‘ālempenāh ḥazretleri bu ulu gāzādan gāyet şād olup memālik-i islāmiyyeye (10) bu fetḥi bildürdi bu kadar ‘azīm düşmāna ‘ināyet-i ḥaḳ ile ve mu‘cizāt-ı rasūlu (11) ‘llāh ile dört [biç] gāziler ile gāzī ḥasan paşanın gāzāsına ta‘aççüp (12) eylediler üç yüz biçden ziyāde kāfir ‘askerinden helāk olmuşdur (13) her diyāra şāzılık ve şenlikler ol[n]dı andan ‘izzetlü sa‘ādetlü ‘azametlü

53a

(1) pâdişâh hâzretleri ġâzî hasan paşaya vezâret-i haşların [hâşların] ihsân (2) édüp ve muşli bege köstendil sancağı ve kara ‘ömer ağaya peçuy sancağı (3) vërdiler ve bile kapanup ġazâda bulunan ġâzilere beş akça ‘ulûfesi (4) olana on akça vëridi kapu kûluna dahı oçaqlarında hâllü hâlinçe (5) me’müller-ile ri‘âyetler olındı ve sa‘âdetlü ‘azametlü pâdişâh-ı ‘âlem-penâh (6) sultân mehmed han hâzretleri ġâzî hasan paşaya üç hil‘at-i fâhire (7) ve muraşsa‘ şemşîr kılıç ve üç dâne at ihsân édüp göndürdi ve serdâr (8) vezîr-i a‘zam hâzretleri ġâzî hasan paşaya üç hil‘at ve muraşsa‘ kılıç ve üç (9) dâne at göndürdi el-hamdü li’llâh şümme’l-hamdü li’llâh ehl-i islâm şafâ üzre kaldı (10) ammâ kurtulan kâfirler hor ve hakîr ve miñnet ve dürlü belâ içinde yas [ve] mâtem [içinde] (11) oldılar ve cümle kırâllar hor ve miñnet ve mahcûb kaldılar ve dahı meger melâ’in-i bed-fi‘âl (12) kanija üstine gelmege niyyet olındukda bedme‘âş ferdinan mel‘ûn-ı bî-dîn (13) yedi kırâl[dan] ‘askeri imdâd(a) içün ‘asker ve cebe-hâne ve toplar cem‘ édüp ve ye’jüj

53b

(1) topları üç topdur luțaran* kırâldan alup ve yedi pâre ƙal'a vilâyet- (2) -ile rehñ-eyledi topar gelinçe luțarana vèrði ol topar el-ħamdu li'llâhi şümme (3) 'l-ħamdu li'llâh ehl-i islâma naşib oldu ferdinan mel'un ol ye'jüj toparına (4) her birisi içün üçer top vermegi murâd eyledi vèrdüğü ƙal'aları taleb (5) édüp âdem göndürdi luțaran vermeyüp cevâb eyledi ki sizünle (6) ƙavlümüz vardır toparum 'ayniyle vèrürseñüz oşte ƙal'alaruñuz yok (7) dèrseñüz rîm papa ve sâ'iri turvînleri* ne dèrlerse biz aña ƙâ'il-iz ferdinan (8) kırâl eydür senünj toparuñı türk aldı ve andan ayrı 'askerümüzde olan (9) sâ'iri toparumuzu bile aldılar dèdi luțaran cevâb vèrði-ki siz türke (10) her ne vèrürseñiz vèrünj biz mâni' degül-iz ançaƙ toparumı baña vèrünj dèdi (11) andan ƙâl ü ƙilden şonra rîm papa ve sâ'iri ƙırâllara mürâca'at olunduƙda (12) rîm papa ve sâ'iri ƙırâllar topar gelmeyinçe ƙal'aların vèrmeyesiz dèyü luțarana ĥakem (13) olındı ba'dehû nemçe ve işbana ƙırâlları el bir edüp darben ƙal'aların luțarandan [alalar luțaran]

54a

(1) dahı eşidüp ve ‘asker cem’ édüp karşı geldi
‘azîm çengden şonra luṭaran (2) ġālib olup
bunlaruñ ‘askerin bozdı ve iki ḳal‘a dahı ziyāde
aldı yine (3) bu iki melā‘în ḳırāllar ġayrete gelüp
ziyāde ‘asker cem’ édüp luṭaran (4) ḳırālî eşidüp ol
dahı ingülüsden* [ingilisden] ve sâ’iri ḳırāllardan
yardum alup (5) yine bunlara karşı geldi araların-
da çok melā‘în helāk oldı şonra ḥaḳ (6) subḥānehū
te’ālā ḥazretleri yine luṭarana fursat v Erdi anları
ḳırup yine (7) iki ḳal‘a ziyāde aldı ba’dehū yine fi-
rengistān kāfirleri ve işbana kāfirleri (8) ve nemçe
kāfirleri luṭaran üzerine ‘azîm ‘asker geḳüp [çe-
küp] ilā yevminā hāzā bir bir[i]- (9) -siyle çeng ü
cidālden ḥālî olmayup degüldür ḥaḳ subḥānehū
ve te’ālā ḥazretleri (10) dā’imā belāların eksik  t-
meye āmin yā mu‘în imdi ey mü’minler ulū’l-em-
rde (11) der n[ ] istemek ve p klik oldu dan şonra
ḥaḳ subḥāneh  ve te’āl  ḳatında anuñ du’ s  (12)
maḳb ld r  mmet-i muḥammed olan aña iṭ at
etmek l zımdur z r  bu ‘asker (13) ḥaḳ ‘askerid r
ve ġaz  ġaz -i ekberdür anlara l    görür amm 
ul ’l-emr

[illegible]

54b

(1) sa‘âdetlü ‘azametlü pâdişâhumuzdur dükelisi
 zulme mâ’il olmaya zîrâ hâk subhânehû ve te‘âlâ
 (2) hâzretleri buyurur atı‘u'llâhe ve atı‘û'r-rasûle
 ve ulu'l-emri minkum bu taqđırçe (3) anlara itâ‘at
 islâmdandır imdi şöyle ma‘lûm ola ki merhûm
 ve mağfûrun leh

(4) ğâzî hasan paşanın ğazâvetin
 (5) okunan mecâlislerde bu hâkîri
 (6) dahı bile aıup ve ğâzî hasan paşaya
 (7) hayr du‘âlar édüp

(8) fâtiha ile anja-
 (9) lar
 (10) m

(sağ)

(1) tamâm oldu bu hattın intihâsı
 (2) gerekdür kâtibine zaîmet behâsı

(sol)

(1) yazanı okuyanı ve dinlayanı rahmet ile
 (2) yarlıgağıl yâ ğanî el-fâtiha me‘a’
 (3) ş-şalavât

